

BİLGİ

BİLGİ ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Yıl
Year 2017

Cilt
Volume 1

Sayı
Number 2

e-ISSN:2602-2303

KUTBİLGE AKADEMİSYENLER DERNEĞİ
BİLGE ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
BILGE INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Cilt: 1, Sayı: 2, 2017

Volume: 1, Issue: 2, 2017

e-ISSN: 2602-2303

Sahibi / Owner

Dr. Hamza KANDEMİR

Editör / Editor

Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI

Editör Yardımcısı / Co-Editor:

Dr. Hamza KANDEMİR

Teknik Editörler / Technical Editors:

Arş. Gör. Serhat DURANAY

Arş. Gör. Fatih SEVAL

Öğr. Gör. Mustafa Özcan TAŞKESEN

Kapak Tasarımcısı / Cover Designer:

Öğr. Gör. Mustafa Özcan TAŞKESEN

İletişim / Contact:

Kutbilge Akademisyenler Derneği, 32040, Isparta, TÜRKİYE

Web: <http://dergipark.gov.tr/busad>

E-mail: busad@gmail.com

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Nazmi AVCI

Doç. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR

Doç. Dr. Mustafa LAMBA

Doç. Dr. Said TAŞ

Doç. Dr. Hasan Hüseyin ÖZKAN

Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Doç. Dr. Kadir PEPE

Yrd. Doç. Dr. Yusuf ŞAHİN

Yrd. Doç. Dr. Esmen ÖZDAŞLI

Yrd. Doç. Dr. Himmet BÜKE

Yrd. Doç. Dr. Tayfun YILMAZ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ozan CİNEL

Yrd. Doç. Dr. Barbaros Serdar ERDOĞAN

Yrd. Doç. Dr. Musa TÜRKOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Mürşit IŞIK

Yrd. Doç. Dr. Serkan DİRLİK

Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan AYTAR

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ŞAHİN

Dr. Canan GÖNÜLLÜ TAŞKESEN

Dr. Yusuf ESMER

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- **Radikal Selefi Örgütlerin Sosyal Medya Kullanımı: IŞİD Örneği**
Media Usage Of Radical Salafi Movements: Sample ISIS
Çiğdem ERDİN.....124 - 130
- **Türk Mevduat Bankalarının Veri Zarflama Analizi (VZA) İle Göreli Etkinliklerinin Ölçülmesi**
The Relative Efficiency Measurement Of Turkish Deposit Banks With Data Envelopment Analysis (DEA)
Serhat DURANAY.....131 – 143
- **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde Öğrenim Gören Turizm Öğrencilerinin Kırsal Turizm Faaliyetlerine Katılımını Etkileyen Kısıtlayıcılar**
Mehmet Akif Ersoy University Restrictors Affecting The Participation Of Tourism Students In Rural Tourism Activities
Utku ONGUN, Uğur ÇİÇEK, Yusuf ÇUHADAR.....144 – 156
- **Türk Devlet Geleneğinde Kadının Konumu**
Women Effects Of Turkish State Position
Raziye PEKER.....157 – 164
- **Aile Gelir Düzeyi Bağlamında Liselere Erişimde Eğitimsel Eşit-sizlik Alanlarının Araştırılması (Isparta İl Merkezi Örneği)**
Investigation of Educational Inequalities in Access to High School in the Context of Family Income Level (Isparta City Center Example)
Ömer ÇELİKKOL, Nazmi AVCI.....165 - 183
- **Çalışan Kadınların En Büyük Snavı: İş-Aile Yaşamı Dengesi(zliği) ve Kadın Sağlığına Etkisi**
The Biggest Challenge For Working Women: Work-Family (im)Balance And Its Effects On Women Health
Hale Nur SEVAL.....184 – 193
- **Akademisyenler Üzerinde Yapılmış Örgütsel Bağlılık Araştırmalarına Yönelik Nitel Analiz**
Qualitative Analysis for Organizational Commitment Studies on Academicians
Hamza KANDEMİR.....194 - 200

e-ISSN: 2602-2303

A peer reviewed journal, published biannually by

Kutbilge Association of Academicians.

Yılda iki sayı olarak yayınlanan hakemli bir dergidir.

Kutbilge Akademisyenler Derneği tarafından yayınlanmaktadır.

Year/Yıl: 2017, Volume/Cilt: 1, Issue/Sayı: 2

The journal is indexed in Google Scholar.

Dergimiz Google Scholar' da taranmaktadır.

Media Usage Of Radical Salafi Movements: Sample ISIS

Çiğdem ERDİN

Abstract: ISIS, it is the work that continues its actions to this day, is a terrorist organization that acts against the security forces and the civilian population. This organization that sets out to establish a new state by choosing a path not followed by any terrorist organization until now. It aimed at seizing cities by targeting countries. Isis that occupied some cities like El Bab, Raqqa, Palmira, Mosul, Sirte, Derna, Benghazi, separated from some territories forcing the coalition forces and with great efforts of Turkey but ISIS continues still bombarded activities against Europe.

Islamofobi coming back again revived the existing muslim opposition in Europe. Jihadist organization referring to İslam and Quran. Doesn't accept other beliefs and opposes western thinking. ISIS won unintelligibly the sympathies of some country's citizens. ISIS that uses social media extremely well and finds worrier to its group even from between continents. It made a big sound with social networking sites, torture, and propoganda videos. The aim of this study is to reveal the situation in countries where it is effective and why and how an organization that uses social media most actively collected worriers.

Keywords: ISIS, İslam, Social Media

Radikal Selefi Örgütlerin Sosyal Medya Kullanımı: IŞİD Örneği¹

Özet: IŞİD, güvenlik güçlerine ve sivil halka karşı eylem yapan bir terör örgütüdür. Yeni bir devlet kurmak amacıyla yola çıkan örgüt, şimdiye kadar hiçbir terör örgütünün izlemediği bir yol seçmiş ve ülkeleri hedef alarak şehirleri ele geçirmeye yönelmiştir. El-Bab, Rakka, Palmira, Musul, Sirte, Derne, Bingazi gibi kentleri işgal eden ve bazı bölgelerden koalisyon güçleri, hatta Türkiye'nin büyük uğraşları sonucunda çekilen IŞİD, Avrupa kıtasında da bombalı eylemlerini sürdürmektedir.

İslamofobi'nin yeniden gündeme gelmesi, Avrupa'da var olan Müslüman karşıtlığını tekrar alevlendirmiştir. İslam ve Kuran'ı kaynak gösteren, diğer inançlara 'kafir' gözüyle bakan ve Batı'nın düşüncelerine karşı gelen cihatçı örgüt, anlaşılamayan bir şekilde bazı ülke vatandaşlarının sempatisini de kazanmıştır. Sosyal medyayı son derece iyi kullanan ve bu sayede kıtalar arasında bile grubuna savaşçı çeken IŞİD, sosyal paylaşım sitelerinden yayınladığı işkence ve propaganda videoları ile de dünyada büyük ses getirmiştir. Bu makale çalışmasında, IŞİD'in sosyal medya mecralarında, savaşçı ya da sempatan devşirmede izledikleri yolları, sosyal medyayı nasıl kullandıkları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: IŞİD, İslam, Sosyal Medya

1. GİRİŞ

Radikal selefi gruplar, Amerika Birleşik Devletleri'nde 11 Eylül 2001'de gerçekleştirdiği saldırılar sonrasında Avrupa ve Amerika'da tehdit

olarak görülmeye başlanmıştır. İslam'ın da bir fobi haline dönüştürülmesi ile 'İslam ve terör' bir arada anılmaya hapsolmüştür. Radikal grupların eylemlerinde Kur'an, İslam öğretileri kullanması tüm tepkilerin Müslümanlara dönmesine neden

¹Cihatçı Terör Örgütlerinin Sosyal Medya Kullanımı: DEAŞ Örneği' isimli bu makale çalışması, Prof. Celal Nazım İrem danışmanlığında İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yürütülen 'Cihatçı Hareketlerin Medya Kullanımlarının Semiyotik İncelemesi: DEAŞ Örneği' başlıklı yüksek lisans çalışmasından türetilmiştir.

İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

*Corresponding author (İletişim yazarı):

cigdemerdin@stu.aydin.edu.tr

Citation (Atf): Erdin, Ç., (2017). Radikal Selefi Örgütlerin Sosyal Medya Kullanımı: IŞİD Örneği. Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1 (2): 124-130.

olmuştur. El-Kaide'nin varlığının azaltılmasından sonra sakinlik dönemine giren süreç, Suriye İç Savaşı'nın başlaması ile hareketlenmiş ve selefi radikal örgütler hücrelerinden uyanmıştır. Yeni oluşumlar, örgütler arasında çıkan çatışmalarla bölünmeler başlamış ve dünyaya kısa sürede korku salan bir yapılanmayı meydana getirmiştir. Irak Şam İslam Devleti adı altında kendisini duyuran örgüt, diğer terör gruplarının aksine devlet kurmayı amaçlayarak şehirleri ele geçirmiş ve kendi mahkemelerini kuracak, sınırları içinde yaşayan halka kimlik çıkaracak kadar ileri gitmiştir. Ekonomik gücün değerinin farkında olan IŞİD, petrol ve suyun daha fazla olduğu yerleri işgal etmiş, bu sayede ciddi gelir sahibi olmuştur. Örgütü diğer oluşumlardan ayıran bir başka özellik ise çeşitli medya araçlarını güçlü şekilde kullanmasıdır. İnternet sayesinde sosyal medyaya dağılan destekçileri yoluyla daha fazla eleman çeken IŞİD, kıta ötesinde yaşayan bir kişiyi dahi, ideolojisine inandırıp Suriye'ye savaşmak için davet edebilmektedir. İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Hollanda gibi ülkelerden IŞİD için savaşmak, İslam devletinde yaşamak isteyen 'homegrown' teröristler, kıtalar aşır örgütün konumlandığı bölgelere gitmektedir. Bir diğer yandan, IŞİD için çalışan ve terör örgütünün sınır ötesi çalışmalarını yürüten hücreler, başta Avrupa olmak üzere birçok kıtada bombalı saldırılar, araçla halkın arasına dalma suretiyle ölümlü eylemler ve silahlı saldırılar ile buldukları yerlerde ve yakın bölgelerde tehdit saçmayı sürdürmektedir. İnternet sayesinde sanal dünyada Facebook, Twitter, Youtube gibi sosyal medya mecralarını sıklıkla kullanan örgüt, halka ya da kendisine karşı gelen kişilere gösterdiği orantısız güç kullanımını, şiddeti ve işkenceyi sosyal medya hesaplarından paylaşarak, şiddeti doğallaştırmaktadır. Günlük yaşantı içinde kafa kesme, araç arkasına bağlayarak yerde süründürme, kafes içinde boğma gibi işkence görüntülerini doğal ve İslam'ın cezalandırma biçimi olarak gösteren terör örgütü, bu sayede hem kendi sözde kudretini kanıtlamakta, hem de başta siyasi aktörler olmak üzere ülkelerin güvenlik politikalarına medyan okumaktadır.

2. SURİYE'DE İÇ SAVAŞ

Yakın dönem Suriye tarihinde önemli gelişmelerin sebebi olan ve Hafız Esad öldükten sonra görevi alan Beşar Esad, ülkede ciddi yasaklama politikaları izlemiş ve güçlü bir muhaberat sistemi kurmuştur. Bu sistem ile beş kişiden fazla insanın bir araya gelmesi yasaklanmış ve politik muhalifler göz hapsinde tutulmuştur. Basın özgürlüğünden söz

edilmeyen ülkede Hama katliamı yaşanmış ve 55.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Uluslararası Af Örgütü araştırmalarına göre Suriye'de kadınlar ayrımcılığa maruz kalırken, Amerika merkezli düşünce kuruluşu Freedom House'a göre Suriye özgür olmayan baskıcı bir rejim ile yönetilmektedir. 2008 yılına gelindiğinde ABD Dışişleri Bakanlığı'nın hazırladığı İnsan Hakları raporuna göre; rejim, başta muhalifler olmak üzere insanları sorgusuzca tutuklayarak temel hak ve özgürlükleri ihlal etmektedir. 2011 yılında Esad yönetimi 'demokratik reform' söylemleri ile halkını ayakta tutmaya çalışsa da Arap Birliği amacı olan seküler Baas ideolojisi de İsrail ile yaşanan ekonomik sıkıntılar ve diplomatik çekişmeler sonucunda itibarsızlaşmıştır.

Bu dönemde Suriye'nin iç dinamiklerinin karışacağı ve manipüle edileceği belli olurken, açılanamayacak biçimde Esad'ın zenginleşmesi ve halkın fakirleşmesi, rejime karşı nefreti daha da artırmıştır. Çoğalan yoksulluk, işsizlik, devlet makamlarında yolsuzluk, adaletsiz kazançlar, çok partili hayatın olmamasının verdiği tek güç, özgür olmayan bir basın ve hükümet baskılı bir hayat sonucunda Suriye'de beklenen isyan Tunus'da ortaya çıkmış ve Ortadoğu'yu sarmıştır. Suriye'de, 2011 Ocak ayında başlayan gösteriler Şam ve Halep'te sesini duyurmuş, halkın ayaklandığı her eylem orantısız sertlik ile rejim güçleri tarafından engellenmiştir. Suriye'de yaşanan olaylara sessiz kalmayan Esad ise, Suriye'ye uluslararası bir komplo düzenlendiğini belirtmiş ve bazı politik tutuklular salıverilmiştir. Rejim karşıtı eylemciler, insan haklarının tanınması, olağanüstü halin kaldırılması ve yolsuzlukla mücadele çabalarını bırakarak Esad rejimini sonlandırmak istemiştir ve bunun sonucunda çıkan çatışmalarda 1000'den fazla sivil 150'den fazla güvenlik görevlisi hayatını kaybetmiştir. Rejim karşıtı muhalif güçler, Suriye Ulusal Konsey'ini kurmuş ve Özgür Suriye Ordusu'nu da berabere alarak merkezi Türkiye'de olan bu organizasyonu etnik gruplar, politik gruplar ve aktivistler ile güçlendirmiştir. Ancak etkin varlığını koruyamamıştır. Özgür Suriye Ordusu'nun Türkiye'den destek görmesiyle Hatay'a karargah kurulmuş ve askeri komuta merkezi olarak Suriye kullanılmıştır. Kuzey Suriye'de yerleşim yerlerinde hakimiyet kuran ÖSO, 2011 yılı sona erene kadar rejimle savaş halinde kalmıştır. 2012 yılında rejim ordusu, ÖSO'nun elinde olan bölgeleri geri almış ve Baba Amr'da da direnişi kırarak Şam'a hakim olmuştur. İdlib'in de rejime geçmesi ile güvenli bölge oluşturma çabası sonucunda 10.000'den fazla insan

yaşamını yitirmiştir. Birleşmiş Milletler ve Arap Birliği Suriye Özel Temsilcisi olan Kofi Annan, hükümet ile muhalifler arasında barış anlaşması için harekete geçmiştir. 12 Nisan 2012'de iki taraf arasında ilan edilen ateşkes başarılı olamamıştır. Hula'da yaşanan ve 108 kişinin ölümü ile sonuçlanan saldırı sonrasında Birleşmiş Milletler Suriye'de yaşananları 'İç Savaş' olarak tanımlamıştır.

2.1. İç Savaş İle Birlikte IŞİD Varlığı

Özgür Suriye Ordusu, karargahını Türkiye'den Suriye'ye taşımış ve muhalifler Şam'ın bazı bölgelerine girmişlerdir. Rejim güçlerinin bölgeye ağır bombalı saldırılar düzenlemesi ile birçok sivil, hayatını kaybetmiştir. 2013 yılında El Nusra eylemleri ile sesini duyurmaya başlamış ve Suriye iç savaşını fırsat bilerek boş kalmış otoriteden yararlanarak bölgeye hakim olmaya çalışan köktendinci gruplar ortaya çıkmıştır. 'Irak Şam İslam Devleti' adı altında ortaya çıkan oluşum, Suriye ve Irak başta olmak üzere Ortadoğu'da bir devlet kurma amacıyla eylemlerine başlamıştır. İnanç ve ideolojik olarak El-Kaide, IŞİD, El-Nusra gibi örgütlerin tümü mezhepsel ve ideolojik olarak Vehhabi-Selefilik benimsenmişlerdir. Bu örgütlerin Sünni olarak görülmesini sağlayan şey ise bunların daha çok Sünni Müslümanlar arasında taraftar bulmasıdır. Sünnilik bir mezhep adı değil, Şiiliğin karşısındaki Müslüman blok için kullanılan genel bir kavramdır. Sünnilik içinde birçok mezhebin ve farklı düşünce sistemlerinin yer aldığı bir çatı gibidir. 19. yüzyılda Vehhabiliğin ortaya çıkışı ile Sünnilik kavramı anlamını yitirmiştir. Bugün dini devrimci örgütlerin ve terör örgütlerinin çoğu Vehhabi- Selefi networküne bağlı gruplardır. Vehhabi- Selefilik Sünnilik içinde yer alıp alamayacağı fazlasıyla tartışılmıştır. Fakat daha sonra özellikle Türkiye'de İran devriminden etkilenen İslamcı gruplar tarafından Vehhabilik Suudi Arabistan'la ilişkili olarak reddedilirken, Afganistan ve Bosna savaşlarından sonra Selefilik oldukça rağbet gören bir kavram olmuştur. IŞİD gibi örgütleri Sünni olarak tanımlamanın taktiksel olarak iki anlamı vardı. Birincisi; Şiilik karşıtlığı üzerinden İslam dünyasında onlara meşruiyet kazandırmaktır. İkincisi; Vehhabi-Selefilik sahip olduğu aşırı tektirci inanç öğretisi ile her zaman Hanefi coğrafyada mesafeli durulan bir yapı olmuştur. Özellikle Türkiye'de gerçekleştirilen algı operasyonu, bu örgütler Sünni olarak isimlendirilerek onların Ortadoğu'da Hanefi ve Şafii muhitlerde taban tutması ve taraftar kazanması sağlanmaktadır. (Demir, 2014: 20) Muhaliflerle ve

rejim güçleri ile çatışan örgütler, rejimin Hizbullah ile birlikte çalışmasıyla Şii- Sünni çatışmasını yeniden doğurmuştur. 2014 yılında El Nusra ile gerek amaç gerekse güç bakımından ayrılığa düşen IŞİD, bölgede hakimiyet kurmaya çalışmıştır. Başta Irak'ta düzenlediği saldırılar ile muhaliflerin elinde bulunduğu bölgeleri ve askerlerin geride kalan silah ve mühimmatları ile güçlenen örgüt, hızla büyümeye ve can almaya başlamıştır.

Irak ordusundan ele geçirdiği silahlarla petrol bölgelerine saldırı başlatan IŞİD, 2014 yılında; Cerablus, El Bab, Mumbuç, Telabiyad, Rakka, Deyr ez-zor, Felluce, Ramadi, Tikrit, Musul, Telafer gibi bölgelerin kontrolünü sağlamıştır. Bu dönem IŞİD'in dünyada en fazla tanındığı, çeşitli ülkelerden savaştı devşirdiği, sosyal medyaya hakim olduğu ve güç gösterisi ile göz dağı verdiği dönem olmuştur. IŞİD terör örgütünün coğrafi konumu, gücü bakımından önem taşımaktadır. Bulunduğu ve çevre bölgeleri kendisine bağlamak hatta mecbur kılmak için özellikle su kenarlarını ele geçirmiştir. Elinde bulundurduğu Deir Ez- Zor'un bir bölümü, Rakka ve diğer kıyı bölgeler sayesinde su kaynaklarına sahip olan örgüt, suyu silah olarak kullanmaktadır. Dicle ve Fırat nehirlerinden kaynakları kesmekte ve halkı susuz bırakmaktadır. Kuruyan toprak açlığı beraberinde getirmekte ve artan nüfus ile Suriye'nin zor durumda kalmasına sebep olmaktadır. IŞİD işgali altında kalan bölgelerden halka uzun bir zaman yakıt ve su gönderimi yapılmamıştır. Yerleşim birimlerinde bulunan su kuyuları kurumuş, insanlar yıkanamamış, beslenememiş ve susuz kalmıştır. 2014'te Musul barajının IŞİD'in eline geçmesiyle, baraj kapaklarının açılıp Musul'u ve burada bulunan Amerikan askerlerinin konuşlandığı alanın sular altında kalması tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Ancak Irak güvenlik güçleri ve Amerikan askerleri Musul barajını alarak, bölgenin su altında kalmasını engellemiştir.

IŞİD'in Suriye'de varlığını genişletmesiyle dünyada ses getiren ve medyanın da üzerinde durduğu bir oluşum olması sonucunda, radikal selefi örgütlere sempati duyan, İslam'ı ve İslam anlayışını devlet yönetmeye entegre etmeye çalışan kişiler çoğalmıştır. Ortadoğu'da varlık gösteren örgüt ve ideolojisi, gerek sosyal medya, gerekse bu görüşe sahip kişilerin sınır ötesine gitmesi ve örgütlenmesiyle büyümüştür. El Kaide destekçilerinin bir bölümü, IŞİD'in hedef ve inanışlarına olumsuz bakarken, bir bölümü de Bağdadi'ye biatlarını bildirmiş ve örgüte katılmıştır. Örgütle bağlantısı olan ve Avrupa'da

yaşayanlar, örgüt ideolojisini selefî cihatla ilgili olan kişilerle paylaşmış ve biatlar dalga dalga artmıştır. Aşırı dinci grupların Kuran'ı yanlış okuması ve yorumlaması nedeniyle cihatçı örgütlere sempati artmakta ve insanlar yanlış yönlendirilmektedir. Bu sayede İŞİD'e inanan ve terör örgütüne katılan gruplar Avrupa'da da artmaktadır. (Zelin, 2017:100) Önce tek tek aidiyetler başlamış olup, sonunda hücre hücre Ortadoğu dışına taşınmış ve birçok kıtada İŞİD destekçileri kendi ülkelerinde varlığını sürdürmeye başlamıştır.

Örgütün bölgesel ve ülkesel gelişmesiyle birlikte tanınması artmış ve sempaticianları tarafından sosyal medyada hayran sayfası açılmasına kadar sanal dünyaya sızmıştır. Teknoloji sayesinde sınırların ortadan kaldırılması ve ulaşılabilirlik kolaylığı, İŞİD'in insan ve propaganda gücünü büyütmesine neden olmuştur. Önüne geçilemeyen bir yayılma ile Ortadoğu sınırlarını aşmış olan İŞİD, bu sayede küçük hücrelerini uyandırmış ve Avrupa'da da eylemlerine başlamıştır. Şimdiye kadar birçok selefî cihatçı grup var olmuş ve kendi bölgelerinde faaliyetlerini sürdürmüştür. Az da olsa sınır dışı destekçileri yaşasa da bölgelerinden çıkamamışlardır. İŞİD'in tutarsız bir ideolojisi, tek başına gerçekleşmeyecek hedefleri olsa da, insanları inandırması ve Bağdadi'ye biat edecek kadar kişilere nüfuz etmesi olağan bir durum olarak değerlendirilmemektedir. Bu noktada örgütün internet kullanımı son derece önem taşımaktadır. İnternet ile birlikte sosyal medya hesapları sayesinde İŞİD ve destekçilerinin sınır sorunu ortadan kalkmış ve mesafe kalmamıştır.

3. İŞİD VE SOSYAL MEDYA

İnternet, küresel terörizm için çok önemli bir araçtır. Teröristler, iletişim, finans ve ulaşım için bölgesel veya ulusal ölçekte ziyade, küresel ölçekte hareket etmek için ticari ağlardan yararlanmaktadır. İnternet bu ticari ağlardan biridir. İnternet kullanımı, köktendinci terörizmin özelliklerinden biridir. İslamcı gruplar internetle ilgilenen ilk terörist örgütler değildir, fakat yeni teknolojinin değerini çabucak öğrenen örgütlerdir. İnternet, küresel terörizmi çeşitli şekillerde etkilemektedir. Bu, örgütsel bir araçtır ve küçük hiyerarşi veya altyapı ile yaygın gruplar arasında planlama, komuta etme, denetim ve iletişim için bir temel sağlamaktadır. Basit haritadan havadan fotoğraflara kadar, potansiyel hedefler hakkında geniş bir materyal yelpazesine erişebilen istihbarat toplamanın bir aracı durumundadır. En değerli

kullanımlarından biri, terörist grupları motive eden mesajları, imgeleri ve fikirleri aktarmak için propaganda yapmaktır. Terörist gruplar, destekçilerden gelen bağışları talep ederek ve siber suçla (esas olarak sahtekarlık veya kredi kartı numaraları gibi mali verilerin çalınması) para toplama amacıyla web sitelerini, e-postaları ve sohbet odalarını kullanabilmektedir. (Lewis, 2005: 112)

3.1. Youtube Videoları

İŞİD, görsel unsurları fazlasıyla cesur kullanan bir terör örgütüdür. HD kalite ile çekilen videoları internetin birçok mecrasında kullanmaktadır. Bu görüntüler çoğunlukla infaz, işkence, ceza, yeni düzen ve tehdit içerikli propaganda söylemlerinden oluşmaktadır. Twitter, Facebook gibi anlık paylaşım alanları dışında tamamen videolardan oluşan Youtube, görüntüleri istenilen uzunlukta yayımlayabilecek bir alan olmasından dolayı, İŞİD tarafından tercih edilmektedir. Videolar El-Hayat Medya tarafından düzenlenerek video kanallarına yüklenmektedir. Ancak, son birkaç yılda şiddet içerikli görüntülerden dolayı, video paylaşım kanalları silinmiş ya da kapatılmıştır. İnternet yazıları genel olarak insanları fazlasıyla endişeli duruma getirmemektedir. Ancak yazılar bir fotoğraf ya da video ile desteklenirse ya da sadece video kullanılırsa, halkın algıları daha seçici bir duruma gelmektedir. Bunu kullanan terör örgütleri de interneti psikolojik savaş aracı olarak seçmektedir. Kullanılan işkence, infaz ya da saldırı görüntüleri tehdit edilen kişi ya da ülkeler için siber korku yaymakta ve halkı 'bizim de başımıza gelebilir' düşüncesi ile endişeye sevk etmektedir. Görüntülerde esir alınan askerlerin öldürülmesi, el, baş, boyun kesilmesi gibi şiddet kesitleri yayınlanırken, İŞİD'in ele geçirdiği kentlerde halkın sosyal yaşamından kareler de görüntülere yansımaktadır. Örgüt, videolarında hem korkutma hem de bulunduğu bölgede kurduğunu iddia ettiği İslam Devleti'ni ve huzurlu yaşam unsurlarını bulundurmaktadır. Mutlu çocuklar, elinde silahla İslam'a karşı gelenleri öldürmek gerektiğine inandırılmış gençler ve İŞİD'in sosyal hayat için ortaya koyduğu kurallar ile sakin bir hayat yaşayan aileler bu videolarda sıklıkla gösterilmektedir. En korkunç görüntüler ise kendisine karşı gelen esirlere karşı gösterdiği şiddet içerikli yayımlardır. Örgüt; kan, acı, korku ve işkence görüntülerini sansürlemeden internet ortamında, oluşturduğu hesaplarından yayınlamaktadır. Saldırıların görüntüleri genelde bir mesaj içermektedir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde

gerçekleşen 11 Eylül saldırısının ikiz kulelere yapılması 'ABD ekonomisine yapılan bir saldırı' olarak nitelendirilmiştir.(Weimann, 2004: 5)

3.2. Facebook Paylaşımları

İnsanların popüler olarak kullandığı internet, cep telefonu programları ve sosyal medya hesaplarına sızma ile insan avını sürekli hale getiren İŞİD, Facebook hesaplarını da aktif kullanmaktadır. Örgütün elinde olan bölgelerde savaşçı ya da destekçiler ile birlikte çekilen fotoğrafların Facebook üzerinden yayınlanması, propaganda cümleler ile süslenmesi ve Kur'an ayetlerinden cümleler paylaşılması sosyal medya sayesinde dünyaya sunulmaktadır. Twitter, Youtube ve diğer sosyal medya mecralarına göre Facebook daha az kullanılmaktadır. Çünkü Twitter anlıktır ve birçok takipçiye anında ulaşmaktadır. Facebook ise belirli bir kişi sayısı ile sınırlıdır. Bu sebeple Facebook kullanan kişiler daha çok yakın çevresine seslenebilmektedir. Facebook şirketi yöneticileri, bu gibi illegal paylaşımların artmasından sonra birçok hesabı askıya almıştır. Buna karşılık İŞİD, Facebook kurucusu Mark Zuckerberg'i bir video ile tehdit etmiştir. Ancak bu video da diğer tehdit videoları gibi internette kaldırılmıştır. Facebook'un hesapları kapatması ve İŞİD'in paylaşımlarını engellemesi sebebiyle örgüt yeni bir yol seçmiş ve kendi Facebook sitesini kurmuştur. Selafacebook.com isimli sitenin varlığı fark edildiğinden hemen sonra yayın hayatına derhal son verilmiştir.

Sosyal medya, istihbarat örgütleri, istihbarat toplayan kurum, grup ya da yasa dışı örgütlerin gerek bilgi gerekse insan avını yapması için geniş bir alandır. Bu yolla kişiler, kurumlar, ülkeler hakkında kolayca bilgiye ulaşılabilir. Özellikle Facebook, site yapısı olarak kişilerin okudukları okulları ve ilişki durumlarını bile kişinin isteği doğrultusunda deşifre eden bir sosyal mecra. Terör örgütlerine insan devşirmek isteyen gruplar, arkadaş olarak ekledikleri insanların kişisel bilgilerini, (adı, soyadı, fotoğrafları, çalıştığı yer, mezun olduğu okullar, ilgi alanları, desteklediği şahsiyetler, izlediği filmler, okuduğu kitaplar, dini ve siyasi düşüncesi) arkadaş listesini, oturduğu şehri, şu anda nerede olduklarını, o anki ruh durumlarını, ülke siyaseti ya da gelişmeler hakkındaki düşüncelerini kolaylıkla ele geçirebilmektedir.

3.3. Twitter ile Terör Propagandası

İŞİD'in en yoğun şekilde kullandığı sosyal medya mecrası Twitter'dır. İngilizce ve Arapça'nın en fazla kullanılan dil olması sebebiyle hem Avrupa hem de Ortadoğu ülkelerinde var olan takipçilerine anlık ulaşmaktadır. Örgütün sosyal ağ kullanımını kapsamlı araştıran çalışmalardan biri de Brookings Institution tarafından sonuçları yayımlanan ve J.M.Berger, Jonathon Morgan tarafından gerçekleştirilen "İŞİD Twitter Sayımı"dır. Eylül 2014'te açıklanan araştırma sonucuna göre örgütle ilişkili 46.000 Twitter hesabı tespit edilmiş ve takibe alınmıştır. Buna göre İŞİD'i destekleyenlerin çoğunluğu Suriye, Irak ve Suudi Arabistan topraklarındadırlar. İŞİD'i destekleyenlerin beşte biri İngilizce, dörtte üçü ise Arapça konuşmaktadır.(Berger, Morgan, 2015: 3) Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Türkçe konuşan İŞİD destekçilerinin Twitter adreslerini incelemiş ve rapor hazırlamıştır. 15 Haziran 2015 ile 16 Haziran 2015 tarihlerini kapsayan araştırma sonucunda belirlenen 52 kelime ile tweet atan hesaplardan toplam 51.982 tweet toplanmış ve 4 ay incelenmiştir. Ancak zaman içinde incelenen 139 hesaptan 56'sı askıya alınmış olup, 83'ü aktif halde kalmıştır. (ORSAM, 2016: 11-12)

Özellikle İŞİD'in Twitter'ı yoğun bir şekilde kullanması ve bu sayede örgüte insan kaynağı devşirmesi dünyada ciddi tepkilere neden olmuştur. Bu sebeple Twitter yöneticileri üzerinde büyük baskı oluşturulmuş ve bu hesapların kapatılması istenmiştir. Twitter şirketi, platformun kullanım amacını aşan ve terör propagandası yapan hesapları askıya almaya başlamıştır. Medya araçları sayesinde bir terör örgütü sınır ötesinde yeni hücreler meydana getirmiş, uluslararası tehlikeyi artırmış, içten içe ülkelere sızmış ve kıtalardan Ortadoğu'ya savaşçı akışını sağlamıştır. Yeni medya araçları ile tanınırlığı artan örgüt selefi cihatçılığı, sınırları kırarak başka bir yöne taşımıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Sosyal medya günümüzde en çok kullanılan iletişim ve haberleşme ağı olarak öne çıkmaktadır. İnsanların birbiri ile olan kontaklarını sömürerek kötüye kullanan oluşumların başında da terör örgütleri gelmektedir. Kişilerin profillerini takibe alarak ilgi alanlarını, zaafalarını öğrenebilen örgütler, bu sayede profil sahiplerini kendi taraflarına çekmektedir. İŞİD, sosyal medyanın nimetlerinden yararlanarak sınır ve kıta ötesi

savaşı devşirmeyi gerçekleştirmektedir. Facebook yapısal olarak kullanıcıların yakın tanıdıkları kişileri ekledikleri ve takip ettikleri bir mecradır. Kullanıcı istemediği kişileri arkadaş olarak eklemekte ya da görmemektedir. Hesabın kişiselleştirilmesi sakıncalı kullanıcıları engellemektedir. Bu noktada ise yakın çevresinden terör örgütüne sempati duyan kişilerin, kullanıcılarla etkileşim sağlayarak kendi safına çekebilmesi mümkün olmaktadır. Facebook'ta paylaşılan fotoğraflar, karakter sınırlaması olmadan yazılan yazılar, mesajlaşma ve hatta FaceTime üzerinden canlı görüşme şansı ile bu site farklı ve diğerlerine göre dar bir alan sağlamaktadır.

Twitter, alan ve kullanım açısından çok daha geniş bir kitleye hitap etmektedir. Bu platformda da hesabı kişiselleştirme şansı olsa da, çoğu kullanıcı, takipçi sayısını arttırmak için profillerini kilit altında tutmamaktadır. Bu nedenle kullanıcılara ulaşan terör örgütü mensupları; vaatler, zaafılar hatta seçilmiş travmaları ile insanların can damarlarından vurarak onları; ezik, kaybetmiş, yalnız bir birey olarak tanımlamaktadır. Ardından onlara sadece kendilerinin yardım edebileceğine, birlikte yeni bir düzen kurabileceklerine inandırdıktan sonra saflarına çekmektedir. Psikolojik olarak çöküntü içinde ve kendisini ifade edecek bir ortam arayan sorunlu kişileri bulduktan sonra onları kullanan İŞİD, bu insanları saldırılarında kullanabilmektedir. Twitter'da konum bildirme, anlık yorum gönderebilme, fotoğraf ve video yükleme gibi özellikler yer almaktadır. Kişilerle daha yakın, birebir ve seri şekilde iletişimde olmanın mümkün olduğu Twitter, İŞİD tarafından daha sık kullanılmaktadır.

Youtube, video paylaşımların yapıldığı bir mecra olarak, İŞİD'in görsel propaganda yaptığı bir alandır. Her ne kadar 'içerik uygun değildir' ibaresi ile kaldırılmış videoları bulunsa da, dünyanın dört bir yanına dağılan sempatizanlarının yüklediği işkence, ölüm, saldırı ve eylem görüntüleri paylaşım sitesinde bulunmaktadır. Yüksek kalitede çekilen videoların, genelde bir açık alanda çekildiği ve cellat diye tabir edilen kişilerin kafa kesme, silahla enseden vurma gibi yöntemlerle öldürdüğü ve kaydedildiği görülmektedir. Olumsuz görüntülerin yanında İŞİD'in işgal ettiği bölgelerdeki sosyal yaşam da videolarda yer almaktadır. Huzurlu, barış içinde yaşanan bir bölgede hüküm sürdüklerini kanıtlamak isteyen örgüt üyeleri, bu sayede huzur ve barışın kendilerinde olduğu yanılgısıyla sempatizanlarını yanlarına çekmektedir.

Sosyal medya İŞİD'in son derece önem verdiği ve hatta bunu görev edinip sadece sorumluluğu sosyal medya mecraları olan sempatizanları ile sürdürdüğü bir alandır. İnternet çağını son derece aktif kullanan, kullanıcıları nasıl yakalaması gerektiğini bilen ve kişilerin zayıf yönlerini kendisi için avantaja çeviren örgüt, bu sayede uzakları kendine yakın etmiş ve sınırları kaldırmıştır. Uzaktaki bir sempatizanını yakınında tutarak zaman zaman eylemlerinde, zaman zaman da propagandalarında kullanmaktadır. Paylaştığı görsellerle, yazı ve paylaşımlarla hem tehdit hem de propaganda yapan İŞİD, şimdiye kadar sosyal medyayı en aktif ve kendine avantajla kullanan terör örgütü olmuştur.

KAYNAKLAR

- BERGER, J.M. and MORGAN.J. (2015), The ISIS Twitter Census Defining and describing the population of ISIS supporters on Twitter, U.S. Relations with the Islamic World Analysis Paper: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/isis_twitter_census_berger_morgan.pdf adresinden alındı.
- DEMİR, H. (2014), Yüzyıl Türkiye Enstitüsü-Selefiler ve Selefi Hareketi İŞİD Ne Kadar Sünnidir?, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü: <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/selefiler%20son.pdf> adresinden alındı.
- LEWIS, A. (2005), The Internet and Terrorism, Proceedings of the Annual Meeting, American Society of International Law: Cambridge University Press: http://www.jstor.org/stable/25659982?seq=1#page_scan_tab_contents adresinden alındı.
- ORSAM. (2016), Türkçe Konuşan DEAŞ Destekçileri Üzerine Twitter Sosyal Ağ Analizi, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi http://www.orsam.org.tr/files/Raporlar/205/205_TR.pdf adresinden alındı.
- WEIMANN, G. (2004), How Modern Terrorism Uses the Internet, United States Institute of Peace: <https://www.usip.org/sites/default/files/sr116.pdf> adresinden alındı.
- ZELİN, Y. AARON (2017), How Al-Qaeda Survived Drones, Uprisings, And The Islamic State, The Nature Of The Current Threat, The Washington Institute For Near

EastPolicy:
<http://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PolicyFocus153-Zelin.pdf> adresinden alındı.

The Relative Efficiency Measurement Of Turkish Deposit Banks With Data Envelopment Analysis (DEA)

Serhat Duranay¹

Abstract: Taking the responsibility of fund transfer mechanism, the banks can be regarded as vessels of financial system and they need to perform with maximum efficiency in a healthy environment. On this basis, the banks' performance and efficiency should be calculated countinuously and some precautions should be taken when necessary.

For many years, profitability has been taken into consideration as the key indicator of performance. But today it is not considered as a sufficient indicator alone. Efficiency, effectiveness and productivity calculations are gaining more importance day by day. Different methods have been used for many years for these calculations. In recent years, data envelopment analysis (DEA) allowing for relative and multiple input-output variable calculation has become quite often preferred.

In this study, relative input-oriented activities of 27 banks which have been selected under certain criterions among the deposit banks operating in Turkey since the end of 2016 have been calculated with data envelopment analysis. According to the scale, it has been determined that 19 banks are effective under the assumptions of variable return. Necessary improvements have been made based on the reference groups for ineffective banks.

Keywords: Banking Sector, Efficiency, Input, Output, Data Envelopment Analysis

Türk Mevduat Bankalarının Veri Zarflama Analizi (VZA) İle Göreli Etkinliklerinin Ölçülmesi

Özet: Fon aktarım mekanizması görevini üstlenmelerinden dolayı, finansal sistemin toplar ve atar damarları olarak nitelendirilebilen bankalar, sağlıklı bir ortamda maksimum verimlilik ile çalışmak durumundadırlar. Bu bağlamda bankaların performans ve etkinlikleri sürekli olarak hesaplanmalı, gerekli hallerde önlemler alınmalıdır.

Uzun yıllar boyunca, performansın temel göstergesi olarak kârlılık baz alınmıştır. Ancak günümüzde kârlılık tek başına yeterli bir gösterge olarak kabul edilmemektedir. Etkinlik, etkililik ve verimlilik hesaplamaları geçen her gün daha çok önem kazanmaktadır. Bu hesaplamalar için yıllar boyunca farklı yöntemler kullanılmıştır. Son yıllarda ise, göreli ve çok girdi-çıkıtı değişkenli hesaplamalara olanak sağlayan veri zarflama analizi (VZA) oldukça sık tercih edilir duruma gelmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye'de 2016 yılsonu itibariyle faaliyet gösteren mevduat bankalarından belirli kısıtlar altında seçilmiş 27 bankanın veri zarflama analizi ile çıkıtı odaklı göreli etkinlikleri hesaplanmıştır. Analiz sonucunda ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında 19 bankanın etkin olduğu tespit edilmiştir. Etkin olmayan bankalar için ise, referans grupları baz alınarak çıkıtlar üzerinde gerekli iyileştirmelerin yapılması yönünde önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık Sektörü, Etkinlik, Girdi, Çıkıtı, Veri Zarflama Analizi

¹Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

*Corresponding author (İletişim yazarı): serhatduranay@sdu.edu.tr

Citation (Atıf): Duranay, S., (2017). Türk Mevduat Bankalarının Veri Zarflama Analizi (VZA) İle Göreli Etkinliklerinin Ölçülmesi. Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1 (2): 131-143.

1. GİRİŞ

Rekabetin gittikçe çetin bir hâl aldığı ve organizasyonların, kuruluşların, işletmelerin ve pek tabii tüm yaşam türlerinin hayatını devam ettirebilmek adına sürekli olarak daha etkin bir yapıya büründüğü dünyada, finansal sistem içerisinde yer alan bankaların da etkili ve verimli çalışmaya yönelmeleri kaçınılmazdır.

Ticari hayatta, ulusal ve uluslar arası işlemlerin aksamadan, düzenli olarak yürütülebilmesi için bankaların varlığı kaçınılmazdır. Bu kadar önemli olan bankaların gelişimi ise, fon kavramı yerine en sık kullanılan olgu olan paranın fonksiyonundaki artışa paralel bir gelişme göstermiştir (Coşkun vd., 2012: 3).

Türk Bankacılık Sektörü, tarih boyunca sürekli olarak yapısal bazı sorunlarla karşı karşıya kalmış, istenilen verimlilik seviyesinden uzakta gelişimini sürdürmüştür. Osmanlı döneminde tam anlamıyla bir yapılanmanın olmayışı, bankacılık sisteminin belirli kişilerin tekelinde ortaya çıkışı ve ağır geçen savaş yılları, ülkemizde bankacılık sisteminin ilk yıllarını oldukça zorlu kılmıştır.

Uzun yıllar boyunca, ülkemizde bankacılık sektörü üzerinde çeşitli reform hareketleri denenmiş, bunların bir kısmı başarısız olmuş, kalanlar ise istenilen hedeflere ulaşamadan kısa süre sonra terk edilmiştir. Bankacılığın ülkemizdeki gelişim dönemleri; Osmanlı Dönemi Bankacılık Süreci ve Cumhuriyet Dönemi Bankacılık Süreci olarak sınıflandırılabilir (Erdoğan, 1993: 483-487). Cumhuriyet Dönemi Bankacılık Süreci ise kendi içerisinde; 1923 – 1932 Ulusal Bankacılık Dönemi (Parasız, 2000: 110), 1933 – 1944 Devlet Bankalarının Kuruluşu (Akgüç, 1975, 23), 1945 – 1960 Özel Bankaların Gelişme Dönemi, 1960 – 1980 Planlı Bankacılık Dönemi (Aytekin, 2000, 18), 1980 – 1990 Bankacılıkta Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi (Sümer, 2013: 37-40), 1990 – 2000 Arası Dönem, 2000 Sonrası Yeniden Yapılandırma Dönemi (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), 2001:8 , BDDK, 2002: 3-27) ve Günümüzde Bankacılık Sektörü olarak farklı bölümler altında incelenebilmektedir.

Bu çalışmanın amacı 2016 yılsonu itibariyle aktif olan mevduat bankalarının, veri zarflama analizi ile görelî etkinliklerinin ölçülmesidir. Etkin bankalar belirlendikten sonra etkin olmayan bankalar için, referans banka kümeleri ve gerekli iyileştirmelerin yapılabilmesi için hedefler belirlenmiştir.

2. ETKİNLİK ÖLÇME YÖNTEMLERİ

Etkinlik, gerçekleşen çıktılarının, beklenen çıktılara oranı olarak ifade edilmektedir (Sumanth, 1986: 6). Çıktılar elde edilirken, girdilerin yahut üretim kaynaklarının ne derece iyi kullanıldığını gösterir. Birçok kaynakta, etkinlik kavramı verimlilik kavramıyla bir arada kullanılmaktadır. Ancak aralarında bazı temel farklılıklar bulunmaktadır. Verimlilik hesaplamaları, bir referans noktasına ihtiyaç duymaz. Görelî olmayan bir performans göstergesidir. Etkinlik ise görelî bir kavramdır ve hesaplamalarda birden fazla karar verme biriminin bulunması gereklidir (Budak, 2011: 96).

Etkinlik ölçümü, belirli bir zamanda kaynakların kullanımını ile elde edilen sonuçların, beklenen sonuçlarla kıyaslanarak değerlendirilmesi olarak yorumlanabilmektedir. Bir karar biriminin etkin olabilmesi için, bu karar biriminden sağlanan sonuçlar arzulanan sonuçlarla örtüşmelidir, aksi takdirde karar birimi etkin değildir. Bu bağlamda, örtüşmenin gerçekleşmediği durumlarda etkinliğin boyutunun ölçülmesi sorunuyla karşılaşmaktadır. Etkinlik ölçütü, gerçekleşen sonuçların beklenen sonuçlara ne kadar yaklaşabildiğini göstermelidir. Karar birimlerinin belirli bir zaman diliminde arzu edilen sonuçları gerçekleştirmedeki başarılarını yahut bir karar biriminin zaman içerisinde arzu edilen sonuçları gerçekleştirmedeki başarısını konu alan görelî etkinlik, bu durumda mutlak etkinlik kavramının yanında önem kazanmaktadır (Kasnakoğlu, 1980: 2).

Etkinlik, temel rasyo analizlerinden, gelişmiş matematiksel ve istatistiksel modellemelere kadar farklı yöntemler yardımıyla ölçülebilir (Cubbin ve Tzanidakis, 1998: 75). Bu yöntemler temelde 3 farklı gruba ayrılmaktadır. Bunlar rasyo analizi (Cingi ve Tarım, 2000: 11), parametrik yöntemler ve parametrik olmayan yöntemlerdir (Ekren ve Emiral, 2002: 6-27). Bir gözlem kümesinin varlığına dayanan ve bu küme içerisinde en iyi performansın regresyon çizgisi (etkinlik sınırı) üzerinde olduğunu kabul ederek, bu çizgiden sapma göstermeyen gözlemleri etkin, bu gözleme göre başarısız olan diğer gözlemleri de etkinsiz kabul eden parametrik yöntemler temelde, Stokastik Sınır Yaklaşımı (Belotti vd, 2012: 2), Serbest Dağılım Yaklaşımı ve Kalın Sınır Yaklaşımı (Berger ve Humphrey, 1997) olarak bilinir. Parametrik olmayan yöntemler, parametrik yöntemlerden farklı olarak, etkinlik sınırına olan uzaklığı ölçmeye çalışırken doğrusal programlama tekniklerini

kullanırlar. Bu yöntemlerin parametrik yöntemlere göre daha avantajlı oldukları söylenebilir. Bunun iki temel sebebi vardır. Öncelikle bu yöntemlerde, parametrik yöntemlerdeki gibi üretim biriminin yapısı ile ilgili varsayımlarda bulunmak zorunluluğu yoktur. Bunun yanı sıra, parametrik olmayan yöntemlerde birden fazla açıklayıcı ve açıklanan değişken kullanılabilir (Ekren ve Emiral, 2002: 6-27). Her bir yöntemin kendine has avantaj ve dezavantajı olduğu söylenebilir.

Parametrik olmayan yöntemler arasında en sık kullanılan yöntem Data Envelopment Analysis – DEA (Veri Zarflama Analizi - VZA) 'dir.

3. VERİ ZARFLAMA ANALİZİ (VZA)

Veri zarflama analizi doğrusal programlama tabanlı bir modeldir. Birbirine benzer çok sayıdaki birimin (karar verme birimi), etkinliklerinin ölçülmesinde en sık kullanılan yöntemdir. Veri zarflama analizi ile ele alınan birimlerin birbirleriyle olan göreceli etkinlikleri ölçülmektedir. Veri seti içine alınmayan başka bir birimin, seçilen birimlerden daha etkin olması durumu göz ardı edilmemelidir. Bu durumda seçilecek karar verme birimlerinin iyi belirlenmesi gerekmektedir (Karacabey, 2001: 4).

Veri zarflama analizinin temel mantığında, seçilen birimlerin girdi ve çıktılarının incelenmesi ve bu girdi ve çıktılar arasında en iyi oranları verenlerin seçilerek bir etkinlik sınırının oluşturulması yatar. Bu etkinlik sınırı üzerinde yer almayan birimlerinin, etkinlik sınırına olan uzaklıklarına bakılarak etkinlik dereceleri hesaplanır (Karacabey, 2001: 4). VZA tekniğinde, etkinlik sınırı varsayımına dayanmaz, gerçekleşen bir durumdur. Gerçekleşen durumlar üzerinden işlem yapıldığı için de VZA yönteminde rassal hataya yer yoktur. Ancak, çok uç noktalarda yer alan gözlemler ayıklanabilir (Ekren ve Emiral, 2002: 6-27). Karar vericiler için, birden fazla karar biriminin olduğu durumlarda, etkinlikleri ölçmek ve gerekli kararları almak oldukça önemlidir. Karar verici sadece etkinlikleri ölçmekle kalmayacak, bir etkinlik sıralaması oluşturarak, daha az etkin olan birimlerin etkinliklerinin artırılması için gerekli adımları atmayı hedefleyecektir. Göreceli etkinliklerin ölçümünde rahatlıkla kullanılabilen VZA, bu durumda oldukça kullanışlı bir teknik haline gelmektedir. Diğer yöntemlere nazaran, çok sayıda girdi ve çıktının göreceli değerlendirmelerini yapabilmesi ve etkin olmayan birimlerin hangi girdi/çıktı oranlarında daha etkin olabileceklerine yönelik tahminler yapılmasına imkan sağlaması bu

yöntemin kullanım sıklığını da haklı çıkarmaktadır (Tarım, 2001:174 - 176).

Veri zarflama analizinin uygulanışı 4 temel aşamada incelenebilir. Bunlar:

- **Karar Birimlerinin Seçilmesi:** VZA kullanılarak yapılacak etkinlik ölçme işlemlerinde ilk aşama, homojen yani benzer girdileri kullanarak benzer çıktılar elde edebilen karar verme birimlerinin seçilmesi işlemidir (Babacan vd., 2009: 26).

- **Girdi ve Çıktı Değişkenlerinin Belirlenmesi:** Girdi ve çıktılar belirlenirken karar verme birimleri dikkate alınmalıdır. Analize dahil edilmeyen bir girdi-çıktının karar verme birimi tarafından yoğun olarak kullanılıyor olması durumunda bu birim etkisiz olarak görünecektir (Yolalan, 1993).

- **VZA İle Göreceli Etkinlik Ölçümü :** Bu aşamada girdiye veya çıktıya yönelik veri zarflama modellerinden biri seçilir. Daha sonra her bir karar birimi için ilgili doğrusal program çözülür ve çözüm kümelerine erişilir (Yolalan, 1993).

- **Karar Birimleri İçin Detay Analizi Değerlendirme:** VZA modelinin çözülmesinin ardından çözüm kümelerindeki veriler ışığında etkin ve etkin olmayan karar birimleri belirlenir. Etkin olmayan karar birimleri teker teker incelenerek, etkin hale getirilebilmeleri için yapılması gerekenler hesaplanır. Bu aşamada etkisiz karar birimleri için, ölçüt olarak alınacak etkili bir grup karar birimi, referans grup olarak belirlenir (Pehlivan, 2010: 151)

3.1. VZA Modelleri

Çeşitli kriterler göz önünde tutularak VZA modelleri farklı sınıflandırmalar altında toplanmıştır. CCR (Charnes – Cooper – Rhodes) modelleri; ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında, BCC (Banker – Charnes – Cooper) modelleri ise; ölçeğe göre değişken getiri varsayımı altında bazı modeller içermektedir. Ayrıca gün geçtikçe yeni sınıflandırmalar ortaya çıkmaktadır (Kocakoç, 2003: 2).

Ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında çalışan girdi ve çıktı odaklı CCR Modelleri aşağıda verilmiştir.

3.1.1. Girdiye Yönelik CCR Modeli

Bu modelin amaç fonksiyonunda belirli bir çıktı düzeyine erişmek için girdilerin ne kadar azaltılabileceği belirlenir.

$$E_k = \min \alpha - \varepsilon \sum_{i=1}^m S_i^- - \varepsilon \sum_{r=1}^p S_r^+$$

$$\sum_{j=1}^n X_{ij} \lambda_j + S_i^- - \alpha X_{ik} = 0 \quad i=1, \dots, m$$

$$\sum_{j=1}^n Y_{rj} \lambda_j - S_i^+ - Y_{rk} = 0 \quad r=1, \dots, p$$

$$\lambda_j \geq 0, j=1, \dots, n; \quad S_i^- \geq 0, \quad i=1, \dots, m;$$

$$S_r^+ \geq 0, \quad r=1, \dots, p$$

$$X^{KB} = \sum_{j=1}^n X_{ij} \lambda_j$$

$$Y^{KB} = \sum_{j=1}^n Y_{rj} \lambda_j$$

Veya

$$X^{KB} = \alpha X^K - S_i^-$$

$$Y^{KB} = Y^K + S_r^+$$

Modelde,

E_k : Karar biriminin etkinliği,

X_{ij} : j'nci karar biriminin kullandığı i'nci girdi,

X_{ik} : k karar biriminin kullandığı i'nci girdi,

Y_{ij} : j karar biriminin ürettiği i'nci çıktı,

Y_{rk} : k karar biriminin ürettiği r'nci çıktı,

ε : yeterince küçük pozitif bir sayı,

n : karar birimi sayısı,

p: çıktı sayısı

m: girdi sayısı

α : görelî etkinliği ölçülen k karar biriminin girdilerinin ne kadar azaltılabileceğini gösteren büzülme katsayısı,

S_i^- : k karar biriminin i'nci girdisine ait atıl değer,

S_r^+ : k karar biriminin r'nci çıktısına ait atıl değer,

λ_j : j'nci karar biriminin aldığı yoğunluk değeri.

Modelde $E_k = 1$ ise, etkinliği ölçülen karar verme birimi tam etkindir. Aksi takdirde karar verme birimi etkin değildir. Etkin olmayan karar verme biriminin örnek alacağı referans kümesi şu şekilde hesaplanmaktadır (Yolalan, 1993: 96):

3.1.2. Çıktıya Yönelik CCR Modeli

Bu modelin amaç fonksiyonunda belirli bir girdi seviyesi ile çıktıların ne kadar arttırılabileceği belirlenir.

$$E_k = \max \beta + \varepsilon \sum_{i=1}^m S_i^- + \varepsilon \sum_{r=1}^p S_r^+$$

$$\sum_{j=1}^n X_{ij} \lambda_j + S_i^- - X_{ik} = 0$$

$$\sum_{j=1}^n Y_{rj} \lambda_j - S_i^+ - \beta Y_{rk} = 0$$

$$\lambda_j \geq 0, \quad S_i^- \geq 0, \quad S_r^+ \geq 0$$

Ölçeğe göre değişken getiri varsayımı altında çalışan girdi ve çıktı odaklı BCC Modelleri ise aşağıdaki şekildedir.

3.1.3. Girdiye Yönelik BCC Modeli

$$E_k = \min \alpha - \varepsilon \sum_{i=1}^m S_i^- - \varepsilon \sum_{r=1}^p S_r^+$$

$$\sum_{j=1}^n X_{ij} \lambda_j + S_i^- - \alpha X_{ik} = 0 \quad i=1, \dots, m$$

$$\sum_{j=1}^n Y_{rj} \lambda_j - S_i^+ - Y_{rk} = 0 \quad r=1, \dots, p$$

$$\sum_{j=1}^m \lambda_j = 1$$

$$\lambda_j \geq 0, \quad j=1, \dots, n; \quad S_i^- \geq 0, \quad i=1, \dots, m;$$

$$S_r^+ \geq 0 \quad r=1, \dots, p$$

BCC Modellerinde CCR Modellerinden farklı olarak $\sum_{j=1}^m \lambda_j = 1$ dışbükeylik kısıtı vardır. Bu kısıt sayesinde etkinlik sınırının en iyi gözlemi çoklu doğrusal kombinasyondan oluşur ve göreceli etkinlik daha esnek bir yapıya bürünür (Budak, 2011: 100).

3.1.4. Çıktıya Yönelik BCC Modeli

$$E_k = \max \beta + \varepsilon \sum_{i=1}^m S_i^- + \varepsilon \sum_{r=1}^p S_r^+$$

$$\sum_{j=1}^n X_{ij} \lambda_j + S_i^- - X_{ik} = 0$$

$$\sum_{j=1}^n Y_{rj} \lambda_j - S_r^+ - \beta Y_{rk} = 0$$

$$\sum_{j=1}^n \lambda_j = 1$$

$$\lambda_j \geq 0, S_i^- \geq 0, S_r^+ \geq 0$$

Modelde $E_k = 1$ ise, etkinliği ölçülen karar verme birimi tam etkindir. Aksi takdirde karar verme birimi etkin değildir. Etkin olmayan karar verme biriminin örnek alacağı referans kümesi şu şekilde hesaplanmaktadır (Yolalan, 1993: 96):

$$X^{KB} = \sum_{j=1}^n X_{ij} \lambda_j$$

$$Y^{KB} = \sum_{j=1}^n Y_{rj} \lambda_j$$

Veya

$$X^{KB} = \alpha X^K - S_i^-$$

$$Y^{KB} = Y^K + S_r^+$$

4. LİTERATÜR TARAMASI

Türk bankacılık sektöründe etkinlik, verimlilik ve performans hesaplamaları adı altında bir çok çalışma yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalarda çok çeşitli yöntemler kullanılmış olup, bu yöntemlerden bir kısmına kısaca şöyle değinilebilir.

Gökçalp (2015), Türk bankacılık sisteminin performansını Promethee Metodunu kullanarak ölçmüştür. Esmer ve Bağcı (2016) Türk katılım bankalarının performansını TOPSIS kullanarak ölçmüşlerdir. Kaya (2001), CAMELS Analizi ile Türk bankacılık sektöründe performans incelemesi yapmıştır. Ertuğrul ve Karakaşoğlu (2008), ele aldıkları bir ticari bankanın şubelerini performansını VIKOR yöntemi ile analiz etmişlerdir. Albayrak ve Erkut (2005), bankaların performansının değerlendirilmesi için Analitik Hiyerarşi Performans Modeli olarak adlandırılan bir model geliştirmişlerdir. Doğan (2013), hisseleri İMKB'de işlem gren 10 bankanın performansını Gri İlişkisel Analiz Yöntemi ile ölçmüştür. Akçakanat vd. (2017), aktif büyüklüklerine göre, küçük, orta ve büyük ölçekli bankaların performansını ENTROPİ ve WASPAS yöntemleri ile değerlendirmişlerdir. Şüphesiz burada bahsedilen yöntemler ve daha farklı yöntemler kullanılarak bankacılık sektörü üzerinde daha birçok etkinlik, verimlilik ve performans analizi yapılmıştır. Ancak, çalışmada kullanılan yöntem olan VZA' dan çok uzaklaşmamak adına diğer yöntemlere girilmemiştir.

Veri zarflama analizi kullanılarak yapılmış olan çalışmaları incelemek yöntem hakkında daha somut bilgi edinilmesi hususunda faydalı olacaktır. Bu bağlamda veri zarflama analizi kullanılarak bankacılık sektörü üzerinde yapılmış çok sayıda çalışmanın bir kısmı ve bu çalışmalarda kullanılmış olan girdi ve çıktı değişkenleri tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1. Bankacılık Sektöründe VZA Kullanılarak Yapılmış Etkinlik Çalışmaları

	GİRDİ	ÇIKTI
Charnes vd. (1991)	Toplam İşletme Giderleri Toplam Faiz Dışı Harcama Şüpheli Alacaklar Karşılığı Batık Kredi Miktarı	Toplam Faaliyet Geliri Toplam Faiz Geliri Toplam Faiz Dışı Gelir Toplam Kredi
Karakis vd. (1994)	İşgücü Fiziksel Sermaye Faizli Kredi Faizsiz Mevduat Alınan Kredi	Bireysel Kredi Konut Kredisi Ticari Krediler Diğer Fon ve Krediler
Zaim (1995)	Personel Sayısı Faiz Giderleri Amortisman	Vadesiz Mevduat Vadeli Mevduat Kısa Vadeli (\$) Krediler

	Malzeme Giderleri	Uzun Vadeli (\$) Krediler
Hunter ve Timme (1995)	İşgücü Fiziksel Sermaye Alınan Kredi İşlemler Hesabı 100.000 \$ üstünde olan İşlemler Hesabı	Tic. ve Güvenlik Fonları Bireysel Kredi Diğer Krediler Faiz Dışı Krediler
Ertuğrul ve Zaim (1996)	Personel Sayısı Faiz Giderleri Amortisman İşletme Giderleri	Vadesiz Mevduat Vadeli Mevduat Kısa Vadeli (\$) Krediler Uzun Vadeli (\$) Krediler
Thompson vd. (1996)	Personel Sayısı Fiziki Sermaye Yabancı Fonlar Şube Sayısı ve Mevduat	Toplam Kredi Toplam Faiz Dışı Gelir
Jackson vd. (1998)	Toplam Çalışan Sayısı İşgücü Maliyeti Dışındaki Operasyonel Giderler Amortismanlar	Krediler Vadeli Mevduat Vadesiz Mevduat
Cingi ve Tarım (2000)	Toplam Aktifler Toplam Giderler	Toplam Kar Toplam Kredi Toplam Mevduat Kredi Geri Dönüş Oranı
Drake ve Hall (2000)	Genel Giderler Yönetim Giderleri Sabit Varlıklar Perakende ve Toptan Mevduatlar	Toplam Krediler ve İskonto Edilen Senetler Likit Varlıklar ve Yatırım Amaçlı Alınan Menkul Kıymetler Diğer Gelirler
Jemric ve Vujcic (2002)	Faiz Giderleri Servis ve Komisyon Maliyetleri Sermaye Maliyetleri Toplam İşgücü	Faiz Gelirleri Faiz Dışı Gelirler
Ekren ve Emiral (2002)	Toplam Mevduta ve Kısa Vadeli Borçlar Toplam Maliyet	Toplam Krediler Diğer Gelir Getiren Aktifler
Kaya ve Doğan (2005)	<u>Üretim Yaklaşımı</u> Personel Giderleri / Toplam Aktifler Personel Giderleri / Toplam Aktifler Şube Başına Personel Sayısı <u>Aracılık Yaklaşımı</u> Mevduat / Toplam Aktifler Mevduat Dışı Yabancı Kaynaklar / Toplam Aktifler Faiz Giderleri / Toplam Aktifler Faiz Dışı Giderler / Toplam Aktifler	<u>Üretim Yaklaşımı</u> Toplam Mevduat / Toplam Aktifler Toplam Krediler / Toplam Aktifler <u>Aracılık Yaklaşımı</u> Toplam Krediler / Toplam Aktifler Faiz Gelirleri / Toplam Aktifler
Yayla vd. (2005)	<u>Üretim Yaklaşımı</u> Personel Giderleri/Toplam Aktifler Diğer Faiz Dışı Giderler / Toplam Aktifler Şube Başına Personel Sayısı <u>Aracılık Yaklaşımı</u> Mevduat / Toplam Aktifler Mevduat Dışı Yabancı Kaynaklar / Toplam Aktifler Faiz Giderleri / Toplam Aktifler Faiz Dışı Giderler / Toplam Aktifler	<u>Üretim Yaklaşımı</u> Toplam Mevduat/ToplamAktifler Toplam Krediler / Toplam Aktifler <u>Aracılık Yaklaşımı</u> Faiz Gelirleri/Toplam Aktifler Toplam Krediler/Toplam Aktifler
Önal ve Sevimeser (2006)	Mevduat Faiz Giderleri Faiz Dışı Giderler	Krediler Faiz Gelirleri Faiz Dışı Gelirler
Behdiaoğlu ve Özcan (2009)	Personel Sayısı Faiz Dışı Giderler Faiz Giderleri Şube Sayısı	Toplam Mevduat Toplam Kredi Miktarı Net Kar
Seyrek ve Ata (2010)	Toplam Mevduat Faiz Giderleri Faiz Dışı Giderler	Toplam Kredi Faiz Geliri Faiz Dışı Gelir
Budak (2011)	Şube Sayısı	Toplam Mevduat

	Personel Sayısı Faiz ve Faiz Dışı Giderler Toplamı	Toplam Krediler Faiz ve Faiz Dışı Gelirler Toplamı Net Kar
Küçükaksoy ve Önal (2013)	Toplam Mevduat Faiz Giderleri Personel Giderleri	Toplam Kredi Faiz Gelirleri
Shafiee, Shangi ve Ghaderi (2014)	Ortalama Aylık Maaşlar İşletme Gideri	Toplam Kredi Değeri
Özel, Şahin ve Göröl (2017)	Toplam Mevduat/Toplam Aktifler(%) Faiz Giderleri/Toplam Aktifler (%) Diğer Faaliyet Gid. /Toplam Aktifler(%)	Toplam Krediler ve Alacaklar/Top. Aktifler(%) Faiz Gelirleri/Toplam Aktifler(%)

5. MATERYAL METOD VE BULGULAR

5.1. Materyal

Türkiye’de 2016 yılı sonu itibari ile toplamda 34 adet mevduat bankası bulunmaktadır. Bu bankalardan Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na devredilmiş olan Birleşik Fon Bankası ve Türkiye’de yalnızca şube açmış olan 6 yabancı sermayeli mevduat bankası (Bank Mellat , Habib Bank Limited , Intesa Sanpaolo S.p.A., JPMorgan

Chase Bank N.A. , Soci t  G n rale (SA) ve The Royal Bank of Scotland Plc) girdi ve çıktı olarak seçilen değişkenler göz önünde bulundurulduğunda etkinlik değerlerinin yanlış hesaplanmasına yol açacakları düşüncesi ile analizlere dahil edilmemiştir.

Sonuç olarak etkinlik analizleri 27 mevduat bankası üzerinden yapılmıştır. Seçilen mevduat bankaları sermaye yapılarına göre tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. KVB Olarak Seçilen Bankalar

KARAR VERME BİRİMLERİ	
Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları	1. Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.ř. 2. Türkiye Halk Bankası A.ř. 3. Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	4. Adabank A.ř. 5. Akbank T.A.ř. 6. Anadolubank A.ř. 7. Fibabanka A.ř. 8. şekerbank T.A.ř. 9. Turkish Bank A.ř. 10. Türk Ekonomi Bankası A.ř. 11. Türkiye İş Bankası A.ř. 12. Yapı ve Kredi Bankası A.ř.
Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	13. Alternatifbank A.ř. 14. Arap Türk Bankası A.ř. 15. Bank of Tokyo-Mitsubishi UFJ Turkey A.ř. 16. Burgan Bank A.ř. 17. Citibank A.ř. 18. Denizbank A.ř. 19. Deutsche Bank A.ř. 20. Finans Bank A.ř. 21. HSBC Bank A.ř. 22. ICBC Turkey Bank. A.ř. 23. ING Bank A.ř. 24. Odea Bank A.ř. 25. Rabobank A.ř. 26. Turkland Bank A.ř. 27. Türkiye Garanti Bankası A.ř.

5.2. Metod

Bu araştırmanın amacı Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankaları içerisinden kısıtlara uygun olarak seçilen bankaların 2016 yılsonu verilerinin VZA ile değerlendirilerek g reliliklerinin tespit edilmesidir. Görelilik etkinlik skorları göz

 n nde bulundurularak etkin ve etkin olmayan bankalar belirlenmiş ayrıca etkin olmayan bankalar için hedef değerler saptanmıştır.

Bu çalışmada, girdi ve çıktılar belirlenirken, kapsamlı bir literatür taraması yapılmış, bankacılık sisteminin esas işlevinin ödünç verilen ve alınan

fonlar arasında aracılık yapmak olduğu görüşüne dayanan aracılık yaklaşımı da göz önünde bulundurularak ve girdi ve çıktı değişkenleri belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan girdi ve çıktılar tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Çalışmada Kullanılan Girdi ve Çıktı Değişkenleri

GİRDİLER	ÇIKTILAR
Toplam Mevduatlar{I}	Toplam Krediler{O}
Alınan Krediler{I}	Satılmaya Hazır Finansal Varlıklar {O}
Faiz Giderleri{I}	Faiz Gelirleri{O}
Faiz Dışı Giderler{I}	Faiz Dışı Gelirler{O}

Analizler yapılırken kullanılan KVB sayıları ile girdi-çıkıtı sayıları arasındaki ilişkiler üzerine iki farklı görüş ortaya atılmıştır. Bu görüşler aşağıda verilmiştir.

1. KVB’ lerin sayısı girdi ve çıkıtı sayıları toplamının en az iki katı olmalıdır.

2. “N”, KVB sayısını, “m” girdi “s” ise çıkıtı sayılarını göstermek üzere:

$$N \geq \max [m \times s, 3 \times (m+s)] \text{ 'dir.}$$

Bu uygulamada N= 27, m=4 ve s=4 olmak üzere;

$$27 \geq [4 \times 4, 3 \times (4+4)]$$

$$27 \geq 24 \text{ dır.}$$

Çalışmada kullanılan Faiz Dışı Giderler kalemi Net Ücret ve Komisyon Giderleri ile Diğer Faaliyet Giderleri toplamından oluşmaktadır. Faiz Dışı Gelirler kalemi ise Net Ücret ve Komisyon Gelirleri, Temettü Gelirleri ve Diğer Faaliyet Gelirleri kalemlerinin toplamından elde edilmiştir.

5.3. Bulgular

Bankaların girdilerini daha rahat yönetebilecekleri durumu aşıkardır. Çalışmada çıkıtı odaklı bir yaklaşımın tercih edilmesinin sebebi ise, reel hayatta faaliyette bulunan bankaların doğal olarak çıkıtılarını maksimize etmek istemeleridir. Bu bağlamda çalışmada CCR (Charnes – Cooper – Rhodes) modeline göre, çıkıtı odaklı olarak hesaplanan etkinlik sonuçları tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4. CCR Etkinlik Skorları

KVB	ETKİNLİK SKORU	KVB	ETKİNLİK SKORU
Adabank	100%	ICBC Turkey Bank	117,81%
Akbank	100%	ING Bank	105,05%
Alternatifbank	110,14%	Odea Bank	105,53%
Anadolubank	100%	Rabobank	100%
Arap Türk Bankası	100%	Şekerbank	100%
Bank of Tokyo-Mitsubishi UFJ Turkey	100%	Turkish Bank	100%
Burgan Bank	100%	Turkland Bank	100%
Citibank	100%	Türk Ekonomi Bankası	106,23%
Denizbank	100%	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası	100%
Deutsche Bank	100%	Türkiye Garanti Bankası	100%
Fibabanka	100%	Türkiye Halk Bankası	102,05%
Finans Bank	100%	Türkiye İş Bankası	100%
HSBC Bank	103,06%	Türkiye Vakıflar Bankası	100%
		Yapı ve Kredi Bankası	102,70%

Tablo 4. incelendiği zaman etkinlik skoru 100 olan 19 bankanın CCR Modeline göre etkin olduğu görülmektedir. Bu rakam toplam karar verme birimlerinin ortalama % 66’ sına tekabül etmektedir. Çıkıtı odaklı çalışmalarda etkinlik skoru 100 üzerinde olan bankalar ise etkinlik sınırında yer almadıkları için etkin olmayan bankalar olarak

yorumlanabilmektedir. Bu bankaların sayısı ise 8’dir ve toplam karar verme birimlerinin %34üne denk gelmektedir.

Etkin olmayan bankaların skorları incelendiği zaman, bu bankaların skorlarının etkinlik sınırına oldukça yakın olduğu görülmektedir. Bu durumda

etkinlik sınırına en yakın olan banka 102,05% skoruyla Türkiye Halk Bankası, en uzak olan banka ise 117,81% etkinlik skoru ile ICBC Turkey Bank' tır.

Etkin banka sayısının bu kadar yüksek çıkmasının ve etkin olmayan bankaların da etkinlik sınırına oldukça yakın bulunmasının sebebi olarak kullanılan girdi ve çıktı değişkenleri gösterilebilir.

Tablo 5. Referans Kümeleri

KVB	ETKİNLİK SKORU	Referans Kümeleri
1. Adabank	100,00%	1
2. Akbank	100,00%	0
3. Alternatifbank	110,14%	6 (0,04) 17 (3,65) 23 (0,01) 25 (0,03)
4. Anadolubank	100,00%	1
5. Arap Türk Bankası	100,00%	1
6. Bank of Tokyo-Mitsubishi UFJ Turkey	100,00%	5
7. Burgan Bank	100,00%	0
8. Citibank	100,00%	1
9. Denizbank	100,00%	1
10. Deutsche Bank	100,00%	0
11. Fibabanka	100,00%	2
12. Finans Bank	100,00%	1
13. HSBC Bank	103,06%	1 (27,01) 8 (2,58) 12 (0,01) 17 (4,96) 23 (0,02)
14. ICBC Turkey Bank	117,81%	6 (0,44) 17 (2,50) 22 (0,01)
15. ING Bank	105,05%	6 (1,00) 17 (16,30) 22 (0,01) 23 (0,11) 25 (0,01)
16. Odea Bank	105,53%	4 (0,16) 5 (0,57) 22 (0,11)
17. Rabobank	100,00%	6
18. Şekerbank	100,00%	0
19. Turkish Bank	100,00%	0
20. Turkland Bank	100,00%	0
21. Türk Ekonomi Bankası	106,23%	9 (0,30) 17 (10,89) 22 (0,01) 23 (0,16) 25 (0,04)
22. Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası	100,00%	5
23. Türkiye Garanti Bankası	100,00%	4
24. Türkiye Halk Bankası	102,05%	6 (0,19) 11 (2,33) 22 (0,52) 25 (0,07)
25. Türkiye İş Bankası	100,00%	5
26. Türkiye Vakıflar Bankası	100,00%	0
27. Yapı ve Kredi Bankası	102,70%	6 (0,38) 11 (1,53) 17 (8,57) 25 (0,74)

Tablo 5'de gösterilen, etkin olan bankaların referans kümelerindeki değerler, bu bankaların kaç adet etkin olmayan banka tarafından referans alındıklarını göstermektedir. Bu değerlere göre, Adabank, Anadolubank, Arap Türk Bankası, Citibank, Denizbank ve Finans Bank 1, Fibabanka 2, Türkiye Garanti Bankası 4, Bank of Tokyo-Mitsubishi UFJ Turkey, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası ve Türkiye İş Bankası 5, Rabobank

ise 6 etkin olmayan banka tarafından referans alınmıştır. Akbank, Burgan Bank, Deutsche Bank, Şekerbank, Turkish Bank, Turkland Bank ve Türkiye Vakıflar Bankası ise hiç referans olarak alınmamıştır.

Etkin olmayan bankalardan, Alternatifbank 4% oranında Bank of Tokyo-Mitsubishi UFJ Turkey' i, 365% oranında Rabobank' 1, 1% oranında Türkiye

Garanti Bankası'nı, 3% oranında ise Türkiye İş Bankası'nı referans olarak etkinlik sınırına ulaşabilecektir. Etkin olmayan her bir banka için tablo 5. deki değerler aynı şekilde yorumlanabilir ve gerekli iyileştirmeler yapılabilir.

Etkin olmayan karar verme birimlerinin etkin hale gelebilmeleri için, çıktılarını ne kadar arttırmaları gerektiği aşağıda verildiği şekilde hesaplanabilir. Etkin olmayan birimin, referans kümesinde yer alan birimlerin çıktı değerleri ile referans grubunda yer

alan ağırlıkları çarpılır. Her bir referans birimi için bulunan bu değerler toplanır ve etkin olmayan karar verme biriminin hedef çıktı değeri hesaplanmış olur.

Bu hesaplamalar sonucu CCR varsayımı altında etkin olmayan karar verme birimleri için mevcut çıktı değerleri ve hesaplanmış olan hedef çıktı değerleri tablo 6' da verilmiştir.

Tablo 6. Etkin Olmayan Bankalar İçin Hedef Çıktı Değerleri

Etkinlik	Çıktı Değişkenleri	Gerçek	Hedef	Fark
Alternatifbank 110,14%	Toplam Krediler {O}	9.365.110	9.503.207	138.097
	Sat Haz Fin Varlık {O}	1.995.903	2.488.231	492.328
	Faiz Gelirleri {O}	781.420	877.968	96.548
	Faiz Dışı Gelirler {O}	187.318	187.318	0
HSBC Bank 103,06%	Toplam Krediler {O}	15.900.389	16.720.738	820.349
	Sat Haz Fin Varlık {O}	1.479.601	3.341.879	1.862.278
	Faiz Gelirleri {O}	1.557.672	2.022.465	464.793
	Faiz Dışı Gelirler {O}	585.699	611.967	26.268
ICBC Turkey Bank 117,81%	Toplam Krediler {O}	4.438.308	5.338.719	900.411
	Sat Haz Fin Varlık {O}	1.018.508	1.232.921	214.413
	Faiz Gelirleri {O}	325.936	432.451	106.515
	Faiz Dışı Gelirler {O}	31.705	48.815	17.110
ING Bank 105,05%	Toplam Krediler {O}	34.385.266	35.872.203	1.486.937
	Sat Haz Fin Varlık {O}	2.972.697	7.471.395	4.498.698
	Faiz Gelirleri {O}	3.120.499	3.247.747	127.248
	Faiz Dışı Gelirler {O}	601.897	635.310	33.413
Odea Bank 105,53%	Toplam Krediler {O}	23.522.643	25.200.007	1.677.364
	Sat Haz Fin Varlık {O}	1.425.557	6.289.251	4.863.694
	Faiz Gelirleri {O}	1.970.777	2.405.247	434.470
	Faiz Dışı Gelirler {O}	119.048	362.468	243.420
Türk Ekonomi Bankası 106,23%	Toplam Krediler {O}	55.449.267	60.047.245	4.597.978
	Sat Haz Fin Varlık {O}	3.706.755	10.801.298	7.094.543
	Faiz Gelirleri {O}	5.398.680	5.839.702	441.022
	Faiz Dışı Gelirler {O}	1.314.923	1.415.271	100.348
Türkiye Halk Bankası 102,05%	Toplam Krediler {O}	144.612.385	147.128.262	2.515.877
	Sat Haz Fin Varlık {O}	14.044.117	34.286.768	20.242.651
	Faiz Gelirleri {O}	12.307.018	13.704.983	1.397.965
	Faiz Dışı Gelirler {O}	1.976.327	2.004.793	28.466
Yapı ve Kredi Bankası 102,70%	Toplam Krediler {O}	157.443.097	162.142.436	4.699.339
	Sat Haz Fin Varlık {O}	16.725.015	36.029.570	19.304.555
	Faiz Gelirleri {O}	13.217.462	14.080.966	863.504
	Faiz Dışı Gelirler {O}	3.167.328	3.261.957	94.629

Tablo 6'da gösterilen hedef çıktı değerleri, hesaplamada kullanılan değişkenlerin mevcut çıktı değerleri yerine konulacak ve analizler tekrar yapılacak olursa, analize alınan tüm bankaların tam etkin oldukları görülecektir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bankalar ortaya çıktıkları ilk günden bu yana, ekonomik yaşam içinde vazgeçilmez bir yer almıştır. Fon fazlası olanlardan bu fonları toplayarak, fon ihtiyacı olanlara kredi olarak kullandıran bankalar, gerek kamusal gerekse özel sektörün finansal istikrarının sağlanması için

sürekli bir şekilde etkin olarak çalışmak durumundadır.

Türk Bankacılık Sektörü, tarih boyunca sürekli olarak yapısal bazı sorunlarla karşı karşıya kalmış, istenilen verimlilik seviyesinden uzakta gelişimini sürdürmüştür. Osmanlı döneminde tam anlamıyla bir yapılanmanın olmayışı, bankacılık sisteminin belirli kişilerin tekeli dahilinde ortaya çıkışı ve ağır geçen savaş yılları, ülkemizde bankacılık sisteminin ilk yıllarını oldukça zorlu kılmıştır.

2000 sonrası yeniden yapılandırma dönemi ile Türkiye’de bankacılık sektörü daha kurumsal bir yapıya bürünmüş, etkin ve verimli çalışır hale gelmiştir. Muhakkak ki bunda BDDK ve TMSF’nin kurulmasının etkisi oldukça büyüktür. 2001 krizinin yıkıcı etkiler bıraktığı bankacılık sektörü bu dönemden sonra hızlı bir yapılanmaya girmiş, 2008 yılında küresel çapta yaşanan krizden dünya bankaları ile kıyaslandığı zaman çok fazla etkilenmeden çıkmıştır. Bu durum ülkemizdeki bankaların yeniden yapılandırma dönemi ile daha etkin bir yapıya büründüklerinin açık göstergesidir. Diğer tüm alanlarda olduğu gibi bankacılık alanında da verimli çalışmanın gerekliliği üzerinde oluşan fikir birliği göz önüne alınarak yapılan çalışmada, analizlere dahil edilen 27 mevduat bankasının görelî etkinlikleri hesaplanmıştır. Hesaplamalar yapılırken çıktı odaklı veri zarflama analizi tekniği uygulanmış, CCR modeli üzerinden etkinlikler hesaplanmıştır.

CCR varsayımı altında 27 bankanın 19 tanesi etkin çıkmıştır. Seçilen bankaların % 66’sı etkin olarak hesaplanmıştır. 8 banka ise etkinlik sınırından uzakta yer almaktadır. Analize dahil edilen bankalar arasında etkinlik oranının yüksek çıkmasının sebebi seçilen girdi ve çıktı değişkenleridir. Unutulmamalıdır ki, çalışmada hesaplanmış olan etkinlik skorları görelî etkinlik olarak tabir edilir ve mutlak etkinlik anlamına gelmemektedir. Bu tür hesaplamalarda karar verme birimleri ve seçilen girdi-çıktı değişkenleri kendi içlerinde kıyaslanarak etkinlik sınırı oluşturulmaktadır. Bu sebeple yapılmış olan ve yapılacak çalışmalarda özellikle seçilen girdi çıktı değişkenlerindeki değişiklik etkinlik skorlarını doğrudan etkileyecek ve farklı sonuçlar elde edilebilecektir.

Seçilen girdi-çıktı değişkenleri, ele alınan dönem, analizin türü ve özellikle analizlere dahil edilen karar verme birimleri göz önünde bulundurulduğu zaman yapılan her bir etkinlik analizi çalışması birbirinden farklılık göstereceği için, sonuçların

diğer çalışmalar ile karşılaştırılması çok tutarlı sonuçlar vermeyecektir.

Ayrıca, özellikle görelî etkinliğin ölçümüne olanak verdiği için, veri zarflama analizi ile yapılacak çalışmalarda, karar verme birimlerinin homojenliğinin mümkün olan en üst düzeyde tutulması gerekmektedir. Bu bağlamda, bankacılık sektörü üzerinde yapılacak etkinlik çalışmalarında, analize dahil edilecek bankaların belli kriterler altında elemeye tabi tutulması daha gerçekçi sonuçlara olanak sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

AKÇAKANAT, Ö., EREN, H., AKSOY, E. ve ÖMÜRBEK, V., (2017), Bankacılık Sektöründe ENTROPI Ve WASPAS Yöntemleri İle Performans Değerlendirmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 22, Sayı 2.

AKGÜÇ, Ö. (1975), Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanındaki Gelişmeler, TBB Yayınları, No. 71, Konferanslar Serisi, No: 2, Ankara.

ALBAYRAK, Y.E. ve ERKUT, H. 2005. “Banka Performans Değerlendirmede Analitik Hiyerarşi Süreç Yaklaşımı”, İTÜ Mühendislik Dergisi/d, 4 (6)

AYTEKİN, H. (2000), 1945-1960 Dönemi Özel Sektör Bankacılığının Yükselişi, Uzman Gözüyle Bankacılık, Yıl: 7, Sayı: 30, Şubat.

BABACAN A., KISAKÜREK M. M. ve ÖZCAN S. (2009), İMKB’ye Kote Edilmiş Firmaların VZA Yöntemi ile Performans Ölçümleri, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 24

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2001), Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı, Ankara.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2002), Banka Sermayelerinin Güçlendirilmesi Programı: Tanıtım Rehberi, Ankara.

BEHDİOĞLU, S. ve ÖZCAN G. (2009), “Veri Zarflama Analizi ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 3, Isparta

- BELOTTI, F., DAIDONE S., ILARDI, G. and ATELLA, V. (2012), Stochastic Frontier Analysis Using Stata, CEIS Working Paper, No. (251)
- BERGER, A. N. and HUMPHREY, D. B., (1997), Efficiency Of Financial Institutions: International Survey And Directions For Future Research, Journal of Operational Research, Vol: 98
- BUDAK, H., (2011), Veri Zarflama Analizi ve Türk Bankacılık Sektöründe Uygulaması, Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, İstanbul, Cilt 23: Sayı: 3
- CHARNES, A., COOPER, W.W. and RHODES, E. (1978), Measuring the Efficiency of Decision Making Units, European Journal of Operational Research, Vol: 2, Issue: 6, (431).
- CHARNES, A., COOPER, W. W. and THRALL, R. M. (1991), A Structure For Classifying and Characterizing Efficiencies in Data Envelopment Analysis, Journal of Productivity Analysis, 2 (197-232),
- CİNGİ, S. ve TARIM A., (2000), Türk Banka Sisteminde Performans Ölçümü VZA – Malmquist TFP Endeksi Uygulaması, Türkiye Bankalar Birliği Araştırma Tebliği Serisi, Cilt 01, Sayı 2000, Ankara, (1-34).
- COŞKUN N., vd., (2012), Türkiye’de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi, G.M. Matbaacılık, İstanbul, Yayın No: 28,
- CUBBIN, J. and TZANIDAKIS, G. (1998), Regression Versus Data Envelopment Analysis for Efficiency Measurement: An Application To The England and Wales Regulated Water Industry, Utilities Policy, Volume 7, Issue 2,
- DOĞAN, M. (2013), Measuring Bank Performance with Gray Relational Analysis: The Case of Turkey, Ege Akademik Bakış, Vol 13, Iss 2.
- DRAKE, L., and HALL, M. (2003), Efficiency in Japanese Banking: An Empirical Analysis. Journal of Banking and Finance, 27, No. 5: 891–917
- EKREN, N. ve EMİRAL, F., (2002), Türk Bankacılık Sistemindeki Etkinlik Analizi (Veri Zarflama Analizi Uygulaması), Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 24
- ERDOĞAN, S. (1993), Türkiye’de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı: 6
- ERTUĞRUL, A. ve ZAIM, O. (1996), Türk Bankacılığında Etkinlik, Tarihi Gelişim, Kantitatif Analiz, Ankara, İşletme ve Finans Yayınları
- ERTUĞRUL, İ. ve KARAKAŞOĞLU, N. (2008), Banka Şube Performanslarının VIKOR Yöntemi İle Değerlendirilmesi, Endüstri Mühendisliği Dergisi, Cilt: 20 Sayı: 1
- ESMER, Y. ve BAĞCI, H. (2016), Katılım Bankalarında Finansal Performans Analizi: Türkiye Örneği, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 8 Sayı: 15
- GÖKALP, F. (2015), Comparing the Financial Performance of Banks in Turkey By Using Promethee Method, Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt 6, Sayı 1
- HUNTER, W. C. and TIMME S. (1995), Core Deposits and Physical Capital: A Reexamination of Bank Scale Economies and Efficiency with Quasi-Fixed Inputs, Journal of Money, Credit and Banking, 27
- JACKSON, P.M., FETHİ M.D. and INAL G. (1998), Efficiency and Productivity Growth in Turkish Commercial Banking Sector: a Non-parametric Approach, A Paper Presented at the European Symposium on: Data Envelopment Analysis- recent Developments and Applications, Wernigerode, 16-18 October
- JEMRIC, I. and VUJICIC, B. (2002), Efficiency of Banks in Croatia: A DEA Approach, Comparative Economic Studies, XLIV, No 2
- KARACABEY, A. U. (2001), Veri zarflama Analizi, A.Ü. SBF GETA Tartışma Metinleri, No:33
- KASNAKOĞLU, H., (1980), Etkinlik Ölçümü, MPM Verimlilik Dergisi, Cilt:2 Sayı:2
- KAYA, Y. T. (2001), Türk Bankacılık Sektöründe CAMELS Analizi, BDDK MSPD Çalışma Raporları
- KAYA, Y. T., ve DOĞAN, E. (2005), Dezenflasyon Sürecinde Türk Bankacılık

- Sektöründe Etkinliğin Gelişimi, BDDK ARD Çalışma Raporu, Ankara.
- KOCAKOÇ, İ. D., (2003), Veri Zarflama Analizi'ndeki Ağırlık Kısıtlamalarının Belirlenmesinde Analitik Hiyerarşi Sürecinin Kullanımı, Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, İzmir, Cilt: 18, Sayı: 2
- KÜÇÜKAKSOY, İ. ve ÖNAL S. (2013). "Türk Bankacılık Sektöründe Faaliyet Gösteren Bankaların Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Ölçülmesi: 2004-2011 Yılları Uygulaması", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, Sayı: 18, 56-80
- ÖNAL Y. B. ve SEVİMESER, C. (2006), Yabancı Banka Girişlerinin Türk Bankacılık Sistemine Etkileri: Yerli ve Yabancı Bankaların Etkinlik Analizi, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15, Sayı 2
- ÖZEL, N. G., ŞAHİN, İ. E. ve GÖRAL, R. (2017), Türk Bankacılık Sektöründe Etkinlik Ve Verimlilik Analizinin Veri Zarflama Yöntemi ile İncelenmesi: 2013-2015 Dönemi Uygulaması, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 17/ 30. Yıl Özel Sayısı
- PARASIZ, İ. (2000), Para Banka ve Finansal Piyasalar, Ezgi Kitabevi Yayınları, 7. Baskı, Ocak.
- PEHLİVAN P., (2010), Türkiye Ekonomisinde Bankacılık Sektörünün Verimlilik Sorunları Ve Çözüm Önerileri, , Doktora Tezi, Manisa, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- SEYREK, İ. H. ve ATA H. A., (2010), Veri Zarflama Analizi Ve Veri Madenciliği İle Mevduat Bankalarında Etkinlik Ölçümü, BDDK Bankacılık ve Piyasalar, Cilt:4 Sayı:2
- SHAFİEE, M., SANGI, M. and GHADERİ, M. (2014). "Bank Performance Valuation Using Dynamic DEA: A Slacks-Based Measure Approach", International Journal of Applied Operational Research, Vol: 4, Sayı: 3, pp: 81-90
- SUMANTH, D. J. (1986), Productivity Engineering and Management, Mc Graw-Hill Book Co., New York
- SÜMER, G. (2013), Türk Vergi Sistemi Açısından Bankaların Ödev ve Yükümlülükleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa.
- TARIM, A. (2001), Veri Zarflama Analizi: Matematiksel Programlama Tabanlı Göreli Etkinlik Ölçüm Yaklaşımı, T.C. Sayıştay Başkanlığı Yayınları, Ankara, No:15
- THOMPSON, R.G., DHARMAPALA, P.S., HUMPHREY, D.B., TAYLOR, W.M. and THRALL, R.M (1996), Computing DEA/AR Efficiency and Profit Ratio Measures With an Illustrative Bank Application, Annals of Operations Research, Vol.68, 1996
- YAYLA, M., KAYA, Y. T. ve EKMEN, İ. (2005), "Bankacılık Sektörüne Yabancı Girişi: Küresel Gelişmeler ve Türkiye" Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu ARD Çalışma Raporları, No: 2005/6
- YOLALAN, O. R. (1993), İşletmeler Arası Göreli Etkinlik Ölçümü, MPM Yayınları, No: 483
- ZAİM, O. (1995) The Effect of Financial Liberalization On The Efficiency of Turkish Commercial Banks. Applied Financial Economics, 5:257- 264

Mehmet Akif Ersoy University Restrictors Affecting The Participation Of Tourism Students In Rural Tourism Activities

Utku ONGUN^{1*}, Uğur ÇİÇEK², Yusuf ÇUHADAR³

Abstract: This study has been conducted to identify in MAKU of students studying at department of tourism in Burdur Mehmet Akif Ersoy University, School of Tourism and Hotel Management (Department of Hospitality Management) in participating in rural rural tourism and the restrictors that affect their participation in these rural tourism activities. In accordance with this purpose the questionnaire consisting of four parts was applied face to face by simple random sampling method in November 2016 to 357 students studying in the academic year 2016 – 2017. Standard questionnaire form has been used as a study tool and 351 surveys were considered valid.

The questionnaires which was applied has been analyzed with the help of the statistical program SPSS 24.0. According to the findings of the analysis, it has been concluded that frequency of participation of students in rural tourism activities doesn't vary much according to the student's budget and gender. As a result, the frequencies and desire of participation of students in rural tourism activities and the restrictor that affect their participation have been determined and the results have been summarized in tables and graphs.

Keywords: Rural tourism, tourism students in MAKU, Recreation, Restrictors.

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde Öğrenim Gören Turizm Öğrencilerinin Kırsal Turizm Faaliyetlerine Katılımını Etkileyen Kısıtlayıcılar

Özet: Bu çalışma, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi bünyesindeki Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu'nda (Konaklama İşletmeciliği Bölümü) turizm eğitimi alan öğrencilerin kırsal turizm faaliyetlerine katılma ilgilerinin ve kırsal turizm faaliyetlerine katılımını etkileyen kısıtlayıcıların belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, 2016 - 2017 eğitim - öğretim yılında öğrenim gören 357 öğrenciye basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle 2016 yılı Kasım ayında yüz yüze dört bölümden oluşan anket uygulanmıştır ve 351 anket geçerli sayılmıştır. Çalışma aracı olarak standart anket formu kullanılmıştır. Uygulanan anketler SPSS 24.0 istatistik programının yardımı ile analiz edilmiştir. Analiz bulgularına göre, öğrencilerin kırsal turizm faaliyetlerine katılım sıklığının öğrencinin bütçesine ve cinsiyetine göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak, öğrencilerin kırsal turizm faaliyetlerine katılma sıklıkları, katılma istekleri ve katılımlarını etkileyen faktörler belirlenmiş olup, sonuçlar tablolar ve grafikler halinde özetlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal turizm, MAKÜ turizm öğrencileri, Rekreasyon, Kısıtlayıcılar

¹ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, BHTMYO, Otel Lokanta ve İkrâm Hizmetleri Bölümü, Burdur.

² Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, BZTUTİYO, Muhasebe ve Finansal Yönetim Bölümü, Burdur.

³ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği A.B.D. Isparta.

*Corresponding author (İletişim yazarı):
utkuongun@mehmetakif.edu.tr

Citation (Atıf): Ongun, U., Çiçek, U., Çuhadar, Y., (2017). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde Öğrenim Gören Turizm Öğrencilerinin Kırsal Turizm Faaliyetlerine Katılımını Etkileyen Kısıtlayıcılar. Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 1 (2): 144-156.

1. GİRİŞ

Rekreasyon kelimesi Latince'den Türkçeye girmiş olan bir kelimedir. Yenilenme, yeniden yapılanma ve yeniden yaratılma anlamına gelen rekreasyon kelimesi, Türkçede boş zamanı değerlendirme olarak kullanılır. Kırsal turizmin hızlı biçimde gelişmesinde kentlerde yaşayan insanların sosyal ve ekonomik durumlarında meydana gelen iyileşme, özellikle büyük kentlerde yaşayanların yoğun ve yorucu iş hayatı, hava kirliliği, gürültü ve stresten kaçma isteği etkili olmuş ve bir çıkış yolu olarak kırsal alanlarda dinlenmeye karşı bir ilgi doğurmuştur (Haberal, 2015: 63).

Literatür incelendiğinde kırsal turizmle ilgili çalışmaların son yıllarda arttığı görülmektedir. Öğrenciler ile kırsal turizmi bütünleştiren çalışmalar: Ayaz ve arkadaşları (2012), Çimen ve Abacı (2012), Hanedar ve arkadaşları (2015), Uslu ve arkadaşları (2015), Arpacı ve Aylan (2016), Ongun ve arkadaşları (2016), Çuhadar ve Ünal (2017) gerek nitel gerekse nicel çalışmalarla literatüre katkı sağlamışlardır. Ayrıca kırsal turizm kısıtlayıcılarının belirlenmesinde Müderrisoğlu ve arkadaşlarının (2005), Tütüncü ve arkadaşları (2011), Sağlık ve arkadaşlarının (2014) çalışmaları literatüre katkı sağlamışlardır.

Araştırmada kırsal turizm içerisinde yapılabilecek faaliyet çeşitleri derlenmiş olup Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi bünyesinde turizm eğitim – öğretimi gören üniversite öğrencilerinin kırsal turizm faaliyetlerine katılım düzeyleri ve bu faaliyetleri katılımını kısıtlayan kısıtlayıcıların belirlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca bireysel özelliklere göre tercih edilen kırsal turizm faaliyetleri incelenmiştir. Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kavramsal çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunun için öncelikle rekreasyon, kırsal alan, kırsal turizm ve kırsal turizm faaliyetleri irdelenmiş ve ikinci veriler ışığında literatürden faydalanılmıştır. İkinci bölümde ise, araştırmanın yöntemi, amacı, önemi, kapsamı ve sınırlılıkları oluşturulmuş ve anket sonucunda ortaya çıkan sonuçlar tablolar ve grafikler halinde verilmiştir. Son kısımda ise, ortaya çıkan sonuçlar doğrultusunda öneriler sunulmuştur.

2. KURUMSAL ÇERÇEVE

Kuramsal çerçevede rekreasyon, kırsal alan, kırsal turizm ve kırsal turizm faaliyetleri hakkında kısaca bilgiler verilmiştir.

2.1. Rekreasyon Kavramı

Genel anlamda, rekreasyon yani boş zamanı değerlendirme; kişinin, bireysel ya da grup olarak, özgür zamanında bazı fiziki, toplumsal ve duygusal davranışları kazanmak için gönüllü katıldığı herhangi bir etkinlik olarak gelişen deneyimlerin tümüdür (Kılbaş, 2010: 1). Rekreasyon kişilerin özgür zamanları içerisinde, günlük yaşamın karmaşık, sıkıcı, disiplinli ve monoton geçen çalışmasının etkisinden kurtulmak, dinlenmek ve hoşça vakit geçirmek amacıyla gösterdikleri çeşitli aktiviteleri içermektedir (Karahan ve Orhan, 2009). Başka bir tanıma göre rekreasyon, insanların yapması gereken görevleri dışında kalan boş zamanlarında gönüllü olarak katıldıkları deneyim veya faaliyetleri kapsamaktadır (Şahin ve Kocabulut, 2014: 47).

Turizm eğitimi alan öğrencilerin üniversite dönemleri, sadece derslerle ilgilenip kendilerini geliştirebilecekleri bir dönem değildir. Öğrencilerin çoğunluğu için üniversite dönemleri, akademik ve bunun yanı sıra sosyo-kültürel gelişimin sağlandığı dönemlerdir. Aynı zamanda kırsal turizm faaliyetlerine katılım insan yaşamının birçok evresinde olumlu etkilemektedir. Ayrıca öğrencilerin, üniversite öğrenimi dönemlerinde elde ettikleri bu alışkanlıklar yaşamlarının ileriki dönemlerinde de devamlılık gösterecektir (Tütüncü vd., 2011: 71). Boş zamanlarında kendilerine zaman ayıran ve faaliyetlere katılan bireyler gerek aile yaşantılarında gerekse iş yaşantılarında daha mutlu oldukları da bir gerçektir.

2.2. Kırsal Alan

Şehirlerin dışında kalan ve genellikle yerel halkın tarım ve çiftlik etkinliklerinin ağırlıklı bir şekilde yapıldığı alanları içeren, değişik isimlerle (köy, mezra, kom) adlandırılan yerleşim yerlerine kırsal alan denir (Haberal, 2015: 62). Kırsal alanlarda yerel halk genellikle tarım ve çiftlik işleri ile uğraşmaktadır. Doğal güzellikler hala bozulmamış bir biçimde kendisini sergilemektedir. Bu ve buna benzer özelliklerden dolayı kırsal alanlar turizm ve boş zamanların değerlendirilmesinde önemli bir yer tutmaktadır.

Kırsal alanları artık tarımsal üretime ait yerler olarak görme fikri değişiklik göstermiş ve değişik ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesinde önemli bir konuma gelmiştir. Özellikle turizm eğitimi alan

öğrenciler kırsal alanların gelişiminde öncü bir rol alabilirler. Buralarda gerçekleştirilecek aktivitelerle turizmin ve kırsal alanların gelişiminde önemli fırsatlar sunabilirler (Ayaz vd., 2012: 111).

2.3. Kırsal Turizm ve Kırsal Turizm Faaliyetleri

Kırsal turizm kırsal alanlarda yapılmasından dolayı tanımlanması gereken bir kavramdır. Aşağıda kırsal turizm tanımlarına yer verilmiştir. Küçükaltan'a (1997)'e göre, "*insanların devamlı ikamet ettikleri yerler dışındaki kırsal yörelere ziyaretleri, buralarda tarım üreticilerinin ürettikleri mal ve hizmetleri, yörenin doğal dokusuna uygun mekanlarda talep ederek ve yörede para arttırma arzularını minimize ederek geçici konaklamalarından doğan olaylar ve ilişkilerin bütününe*" denir.

Çeken ve arkadaşları (2012)'e göre, "*kırsal yerleşimlerde yaşayan insanlarla içi içe gerçekleştirilen, soyut ve somut birçok kırsal çekiciliğin turistik ürünü oluşturduğu, sürdürülebilirlik ilkesine uygun gerçekleştirilen bir alternatif turizm türüdür*".

Kırsal turizm, turistlerin boş zamanlarında dinlenmek ve değişik kültürleri tanımak amacıyla bir kırsal alanlara gidip, orada konaklamaları, yöreye has etkinlikleri izleme ya da kırsal rekreasyon faaliyetlerine katılmalarıyla gerçekleşen bir tür alternatif turizm türüdür (Soykan, 1999: 68; Kiper ve Yılmaz, 2008: 160).

Kırsal turizm, tarih öncesi miraslara ve çağdaş mimariye sahip, bünyesinde kendine özgü otantik özellikleri barındıran, bisiklete binme, balık tutma, at binme, avcılık, yürüyüş gibi etkinliklerin yapılabildiği turizm faaliyetidir (Cengiz ve Akkuş, 2012: 64). Kırsal turizm içerisinde bu aktivitelerin yanı sıra, olta balıkçılık, yaban hayatı ve kuşları gözlemlene, yürüyüş gibi aktivitelerde yer almaktadır. Aslında kırsal alanlarda yapılan tüm turizm faaliyetlerini kırsal turizm olarak tanımlamak mümkündür (Aydın, 2012: 40). Kırsal turizm faaliyetleri şunlardır (OECD, 1994: 16-17):

- Yürüyüş,
- Dağ tırmanışı,
- Macera tatilleri,
- Kona-Rafting,
- Çim kayağı,
- Kuş gözlemciliği,
- Avcılık,
- Fotoğraf çekme,
- Bisiklet turları,
- At binme,

- Kır manzarası izleme,
- Kırsal şenlikler ve festivaller,
- Nehir ve göl balıkçılığı,
- Yüzme,
- Paraşütle atlama,
- Kırsal alan gerektiren rahatlatma tatilleri,
- Küçük köy/kasaba turları,
- Doğaya yönelik çiftliklerde yapılan faaliyetler (Süt sağma, hayvanları besleme, çiftlik temizliği vb.),
- Tarım arazilerinde yapılan faaliyetler (Ağaç dikme, ağaç budama, meyve-sebze toplama vb.),
- Kültürel alanları gezme,
- Orienting,
- Kırsal miras çalışmalarıdır.

Kırsal turizm faaliyetine katılan katılımcı turistik alana uyum sağlar. Bu durum turistik arzın devamlılığı ve korunması açısından önemlidir. Kırsal turizmin en önemli özelliklerinden biri de doğal çevreye ve kırsal alanlara zarar vermemesidir. Aksine doğal çevreye ve kırsal alanları korumasıdır (Çimen ve Abacı, 2012: 2).

3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

3.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın temel amacı, Burdur ili Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu'nda turizm eğitimi alan öğrencilerin kırsal turizm faaliyetlerine katılım düzeyleri ve bu faaliyetleri katılımını kısıtlayan kısıtlayıcıların belirlenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın önemi ise, turizm eğitimi alan öğrencilerin kırsal turizm çeşitlerinden hangilerinin talep göreceği ve özellikle bu faaliyetlere katılımlarını etkileyen kısıtlayıcıların belirlenmesi olacaktır. Böylece kırsal turizm arzını oluşturmaya çalışan yerel unsurların talebe göre şekillenmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca kısıtlayıcıların belirlenmesiyle bu kısıtlayıcıları ortadan kaldırmak için gerekli önlemler alınması sağlanacaktır.

Bu çalışmada, katılımcıların demografik özelliklerini, kırsal turizm faaliyetlerini katılım sıklıklarını ve katılımlarında etkili olan kısıtlayıcıları belirlemek amacıyla standart formlar ile yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. Ayrıca literatür incelemesi sonucunda tarafımızca kırsal turizm faaliyetleri derlenerek yeniden uyarlanmıştır. Ölçekler daha önce Müderrisoğlu ve arkadaşları (2005) ve Tütüncü ve arkadaşları (2011)

tarafından araştırmalarda kullanıldığı için açıklayıcı faktör analizi yapılmasına gerek görülmemiştir.

3.2. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Çalışma alan araştırması olarak, Burdur ilinde yer alan Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi bünyesinde Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu turizm eğitimi alan öğrenciler üzerinde yürütülmüştür. Çalışmanın evrenini, 2016 – 2017 eğitim-öğretim yılında Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulunda turizm öğrenimi gören 550 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmanın diğer bir sınırlılığı ise verilerin 2016 - 2017 eğitim – öğretim yılı 2016 Kasım ayında toplanmış olması ve bu ayda dersi takip eden mevcut öğrencilerle sınırlı kalmasıdır. Toplam 357 öğrenci ile yüz yüze anket uygulanarak cevaplandırılması sağlanmıştır ve 351 tanesi geçerlidir. Elde edilen veriler değerlendirmeye alınarak tablolar hazırlanmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Dört bölümden oluşan anket formunun ilk bölümünde öğrencilerin aralarında fark yaratabilecek 9 demografik özellik yer almaktadır. İkinci bölümde 32 adet kırsal turizm faaliyetlerine katılma sıklıkları (**1-Hiç katılmıyorum/5- Çok sık katılıyorum**), üçüncü bölümde 32 adet kırsal turizm faaliyetlerine katılım istekleri 32 (**1- Kesinlikle Hiç İstemem /5- Kesinlikle Çok isterim**) ve son bölümde ise, 27 adet katılımı kısıtlayan faktörler (**1-Kesinlikle Katılmıyorum /5- Kesinlikle Katılıyorum**) beşli derecelendirme ölçeği ile ölçülmüştür.

3.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak daha önce Türkiye’de çeşitli araştırmalarda da kullanılan (Müderrişoğlu ve ark., 2005, Tütüncü ve ark, 2011), “Rekreasyon Faaliyetlerine Katılım Ölçeği” uygulanmıştır. Gerçekleştirilen yapısal analiz sonucunda ölçeğin 7 alt boyutu tespit edilmiştir. Faktör yüklerine göre; 1,2,3,4 numaralı ifadeler “Fiziksel Özellikler”, 10,11,19,20 numaralı ifadeler “Aktivite Yerlerinin Durumu”, 18,21,23 numaralı ifadeler “Negatif Deneyimler”, 12,13,14 numaralı ifadeler “Ekonomik Statü”, 5,8,25,26,27 numaralı ifadeler “Başka Nedenler”, 6,9,15,17 numaralı ifadeler “Organizasyonel Unsurlar” ve 7,16,22, 24 numaralı ifadeler ise “Psikolojik Etmenler” olmak üzere bu 7 alt boyutu oluşturmaktadır. Araştırmada uygulanan anket birinci bölüm rekreasyon faaliyetlerine katılımı etkileyen unsurlardan, ikinci bölüm ise demografik sorulardan olmak üzere iki

bölümden oluşmuştur. Anketin ilk bölümü beşli likert tutum ölçeği ile yapılandırılmış 28 ifadeden meydana gelmiştir. Ölçek hazırlanırken orijinal ölçekten farklı olarak soruların yerleri değiştirilmiş ve araştırmada kullanılan ölçekte ifadeler faktör yüklerine göre şu şekilde sıralanmıştır:

- Fiziksel Özellikler: 1, 2, 3, 4
- Aktivite Yerlerinin Durumu: 10,11,19,20
- Negatif Deneyimler: 18,21,23
- Ekonomik Statü: 12,13,14
- Başka Nedenler: 5,8,25,26,27
- Organizasyonel Unsurlar: 6,9,15,17
- Psikolojik Etmenler: 7,16,22,24

4. ARAŞTIRMANIN ANALİZİ

Çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirliğini test etmek için Cronbach’s Alpha (α) katsayısı kullanılmıştır. Bu katsayı, toplam puanlar üzerine kurulu Likert türü ölçeklerin güvenilirliklerinin hesaplanmasında sıklıkla kullanılmaktadır. Cronbach’s Alpha katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği, literatürde genel kabul gördüğü şekliyle aşağıdaki gibi yorumlanmaktadır (Kayış, 2010: 405; Alpar, 2012: 458):

- $0,00 < \alpha < 0,40$ olduğu zaman ölçek güvenilir değildir.
- $0,41 < \alpha < 0,60$ olduğu zaman ölçek düşük güvenilirliktedir.
- $0,61 < \alpha < 0,80$ olduğu zaman ölçek orta düzeyde güvenilirliktedir.
- $0,81 < \alpha < 1,00$ olduğu zaman ölçek yüksek düzeyde güvenilirliktedir.

Cronbach’s Alpha değerinin 0,70 ve üstü olduğu durumlarda ölçeğin güvenilir olduğu kabul edilmektedir. Yapılan güvenilirlik kat sayıları anketin ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümünde bulunan ifadelerle ayrı ayrı yapılmıştır. Elde edilen bu değerler; anketin ikinci bölümdeki ifadelerin alfa değeri 0.926 olarak yüksek düzeyde güvenilir, üçüncü bölümündeki ifadelerin alfa değeri ise 0.931 yüksek düzeyde güvenilir, dördüncü bölümünde bulunan ifadelerin alfa değeri ise 0.931 yüksek düzeyde güvenilir olarak tespit edilmiştir. Ölçme aracının iç tutarlılık anlamında Cronbach’s Alfa katsayısının çok yüksek düzeyde olması, sadece ölçme aracının güvenilirliğini değil aynı zamanda yapı geçerliliğine de işaret etmektedir (Yaşar, 2014: 63).

Çalışmada, anketi cevaplayan öğrencilerin anket formunun ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümünde yer alan ifadelerle katılımlarına ilişkin verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek

amacıyla Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmıştır. Veri setinin normal dağılıma uygunluğu, Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilks testlerine sonuçlarına bakılarak anlaşılmaktadır. Gözlem sayısı 29'dan az olduğunda Shapiro Wilks, fazla olduğunda ise Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmaktadır (Karaatlı, 2010: 10). Çalışmada kullanılan veri sayısı 351 olduğundan, verilerin normal dağılıma uygunluğunu test etmek amacıyla Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmış, verilerinin anlamlılık değerlerinin tümünün ($p < 0,05$) 0,05'den büyük olduğu görülmüş, bu durumda verilerin normal dağıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca normallik testi basıklık (Kurtosis) ve çarpıklık (Skewness) değerlerine bakılarak değerlendirilmiştir. Basıklık ve çarpıklık değerinin $\pm 1,5$ olması verilerin normal dağıldığının göstergesidir. Bu sonuçlara göre verilerin analizinde parametrik testler uygulanmıştır. İkili farklı grupların karşılaştırılmasında bağımsız örneklem t testi, ikiden fazla gurubun karşılaştırılmasında ise

parametrik olan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi uygulanmıştır. ANOVA testi sırasında aynı zamanda homojenlik testi de uygulanmıştır. ANOVA testi sonucu farkın olduğu durumda farkın hangi guruptan kaynaklandığının tespit edilmesi için homojenlik testi sonucunda varyansların homojen dağılması nedeniyle Post-Hoc TUKEY testi gerçekleştirilmiştir.

4.1. Demografik Bulgular

Katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek için sorulan cinsiyet, yaş, annesinin eğitim durumu, babasının eğitim durumu, ailenin aylık geliri, öğrencinin aylık geliri, ailenin yaşadığı bölge, ailenin ikamet ettiği yerleşim yeri, okuduğu bölüm ve sınıfını belirlemeye yönelik 12 maddeden oluşan sorular yöneltilmiştir. Bu sorulara ilişkin veriler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Tür	Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	225	64,1
	Kadın	126	35,9
Yaş	18-20	139	39,6
	21-23	185	52,7
	24-26	22	6,3
	27 ve üzeri	5	1,4
Sınıf	1. Sınıf	134	38,2
	2. Sınıf	106	30,2
	3. Sınıf	71	20,2
	4. Sınıf	40	11,4
Gelir Seviyeniz	300 TL ve altı	40	11,4
	301-400 TL	80	22,8
	401-500 TL	85	24,2
	501-600 TL	33	9,4
	601-700 TL	24	6,8
	701-800 TL	19	5,4
	801-900 TL	19	5,4
	901-1000 TL	15	4,3
1001 TL ve üzeri	36	10,3	
Annenizin Eğitim Durumu	Okur-yazar değil	30	8,5
	İlköğretim	212	60,4
	Lise	87	24,8
	Üniversite	21	6,0
Babanızın Eğitim Durumu	Yüksek lisans veya Doktora	1	0,3
	Okur-yazar değil	8	2,3
	İlköğretim	185	52,7
	Lise	113	32,2
Ailenizin Yaşadığı Bölge	Üniversite	43	12,3
	Yüksek lisans veya Doktora	2	0,6
	Akdeniz Bölgesi	103	29,3
	Ege Bölgesi	87	24,8
	Marmara Bölgesi	57	16,2
	Karadeniz Bölgesi	32	9,1
Ailenin İkamet Ettiği Yerleşim Yeri	İç Anadolu Bölgesi	40	11,4
	Doğu Anadolu Bölgesi	17	4,8
	Güney Doğu Anadolu Bölgesi	15	4,3
	İl merkezi	147	41,9
İlçe merkezi	120	34,2	
	Kasaba	17	4,8

	Köy	67	19,1
Herhangi Bir Müzik Aleti	Çalıyor	55	15,7
	Çalmıyor	296	84,3
Sporcu Lisansı	Var	84	23,9
	Yok	267	76,1
Kilo	50 ve altı	32	9,1
	51-60	73	20,8
	61-70	128	36,5
	71-80	71	20,2
	81 ve üzeri	47	13,4
Boy	150 cm altı	3	0,9
	151-160	45	12,8
	161-170	113	32,2
	171-180	116	33,0
	181 ve üzeri	74	21,1

4.2. Bulgular

Tablo 2’de anket uygulamasına katılan öğrencilerin cinsiyet ile yaş, sınıf, gelir seviyesi, çalınan müzik aleti, sporcu lisansı, kilo, boyun katılım dağılımları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılığın olup olmadığını araştırmak amacıyla bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Katılımcılar tarafından cevaplanan anket formunun demografik bilgiler bölümünde yer alan cinsiyet farklılığı iki grupta

derlendiğinden, iki grup dağılımları arasındaki farkın test edilmesinde yaygın olarak kullanılan bağımsız örneklem t-testi uygun olduğu düşünülmüştür. Verilerin parametrik testlerin varsayımlarını karşılamaması durumunda kullanılan alternatif test, bağımsız örneklem t-testidir. Bu test, tek yönlü varyans analizinin parametrik karşılığı olup iki gruba ilişkin sıra ortalamaları arasında fark olup olmadığının araştırılmasında kullanılmaktadır.

Tablo2. Cinsiyet İle Yaş, Sınıf, Gelir Seviyesi, Çalınan Müzik Aleti, Sporcu Lisansı, Kilo, Boyun Karşılaştırıldığı Bağımsız Örneklem T-Testi

	Cinsiyetiniz	N	Ortalama	SS(+)	t	p
Yaş	Erkek	225	1,688889	0,675536	-0,241	,066
	Kadın	126	1,706349	0,607519		
Sınıf	Erkek	225	1,986667	1,015417	-1,519	,548
	Kadın	126	2,15873	1,023036		
Gelir seviyesi	Erkek	225	4,013333	2,573005	0,305	,146
	Kadın	126	3,928571	2,353478		
Çaldığı müzik aleti	Erkek	225	1,831111	0,375489	-0,838	,089
	Kadın	126	1,865079	0,343003		
Sporcu lisansı	Erkek	225	1,702222	0,458301	-3,479	,000
	Kadın	126	1,865079	0,343003		
Kilo	Erkek	225	3,555556	0,971825	12,520	,136
	Kadın	126	2,230159	0,913566		
Boy	Erkek	225	4,044444	0,789314	13,808	,841
	Kadın	126	2,825397	0,800793		

Kadın ve erkeklerin karşılaştırıldığı Tablo 2 incelendiğinde ankete katılan turizm öğrencilerinin cinsiyeti ile yaş, sınıf, gelir seviyesi, çalınan müzik aleti, kilo, boyun karşılaştırıldığı bağımsız örneklem t-testi sonucu p, 0,05 den büyük olduğu

için istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmadığı görülmektedir. Diğer alt boyutta cinsiyet ile sporcu lisansı arasında anlamlı bir fark olduğu p<0,05 değerini sağladı görülmektedir.

Tablo 3. Cinsiyete Göre Rekreasyonel Fiziksel Aktivitelere Katılım Engellerinin Karşılaştırıldığı Bağımsız Örneklem T-Testi

	Cinsiyetiniz	N	Ortalama	SS(+)	t	p
Fiziksel özellikler	Erkek	225	2,9133	1,15835	-1,660	,098
	Kadın	126	3,1290	1,18268		
Aktivite yerlerinin durumu	Erkek	225	3,1733	,96273	-1,689	,092
	Kadın	126	3,3591	1,03320		
Negatif deneyimler	Erkek	225	2,8430	,98754	-,410	,682
	Kadın	126	2,8889	1,04222		
Ekonomik statü	Erkek	225	3,4711	1,13795	-,061	,951
	Kadın	126	3,4788	1,14115		
Başka nedenler	Erkek	225	3,1404	,86221	-,783	,434
	Kadın	126	3,2175	,92192		
Düzenlemesels unsurlar	Erkek	225	3,1367	,86888	-1,983	,048
	Kadın	126	3,3294	,88071		
Psikolojik etmenler	Erkek	225	2,8911	,89288	,078	,938
	Kadın	126	2,8829	1,01916		

Tablo 3 incelendiğinde turizm de okuyan kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre fiziksel özellikler, aktivite yerlerinin durumu, negatif deneyimler, ekonomik statü, başka nedenler, psikolojik etmenler alt boyutlarında kadınların biraz

daha yüksek ortalama puanlara sahip oldukları, bu boyutlarda $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı farklılık tespit edilmediği görülmektedir. Organizasyonel unsurlar alt boyutunda daha düşük ortalama puanlara sahip oldukları ve bu boyutlarda $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı farklılık tespit edildiği görülmektedir.

Tablo 4. Sınıf Dağılımlarına Göre Rekreasyonel Aktivitelere Katılım Engelleri Puanlarının Karşılaştırıldığı Tek Yönlü Anova Testi

	Sınıf	N	Ortalama	SS(+)	F	P
Fiziksel özellikler	1	134	2,8657	1,13043	3,794	,011
	2	106	3,3066	1,13928		
	3	71	2,8521	1,17076		
	4	40	2,8188	1,25829		
Aktivite yerlerinin durumu	1	134	3,1604	1,17005	,534	,659
	2	106	3,3208	1,05995		
	3	71	3,2606	,87475		
	4	40	3,2562	1,01104		
Negatif deneyimler	1	134	3,2400	1,02452	,1,114	,343
	2	106	2,8259	,99116		
	3	71	3,0000	1,06882		
	4	40	2,7371	,92582		
Ekonomik statü	1	134	2,8167	1,01718	2,535	,057
	2	106	2,8594	,96948		
	3	71	3,3035	1,00627		
	4	40	3,6509	1,16798		
Başka nedenler	1	134	3,1000	,96612	,957	,413
	2	106	3,2868	,73239		
	3	71	3,1268	,84261		
	4	40	3,1550	1,02331		
Düzenlemesels unsurlar	1	134	3,1681	,88357	,763	,516
	2	106	3,1157	,92869		
	3	71	3,2618	,77719		
	4	40	3,2606	,91069		
Psikolojik etmenler	1	134	3,2625	,89326	,751	,523
	2	106	3,2058	,87679		
	3	71	2,8899	,95555		
	4	40	2,9764	,86157		

Tablo 5. Sınıf Dağılımlarına Göre Rekreasyonel Aktivitelerine Katılım Engellerinde Oluşan Farkın Belirlendiği Tukey Testi

Değişken	(I) sınıf	(J) sınıf	Ortalama (I-J)	Farkı Standart Sapma	P
Fiziksel Özellikler	1. sınıf	2. sınıf	-,44093*	,15030	,004
		3. sınıf	,01356	,16973	,936
		4. sınıf	,04692	,20833	,822
	2. sınıf	1. sınıf	,44093*	,15030	,004
		3. sınıf	,45449*	,17732	,011
		4. sınıf	,48785*	,21456	,024
	3. sınıf	1. sınıf	-,01356	,16973	,936
		2. sınıf	-,45449*	,17732	,011
		4. sınıf	,03336	,22860	,884
	4. sınıf	1. sınıf	-,04692	,20833	,822
		2. sınıf	-,48785*	,21456	,024
		3. sınıf	-,03336	,22860	,884
*. (p<0,05)					

Tablo 5 incelendiğinde; Tablo 4’de ortaya çıkan anlamlı farkın özellikle 2. Sınıf öğrencilerinden kaynaklandığı görülmektedir. Ortalama puan farkı (I-J) değerlerinde puanların tümünde 2. sınıf öğrencilerin puanlarının diğer sınıf öğrencilerinden

yüksek olduğu görülmektedir. Fiziksel özellikler alt boyutunda 2. sınıfların tüm sınıflara göre, istatistiksel olarak anlamlı fark oluşturduğu tespit edilmiştir (p<0,05).

Tablo 6. Gelir Seviyesine Göre Rekreasyonel Aktivitelere Katılım Engelleri Puanlarının Karşılaştırıldığı Tek Yönlü Anova Testi

	Gelir seviyesi	N	Ortalama	SS(+)	F	P
Fiziksel özellikler	300 TL ve altı	40	2,7188	1,06847		
	301-400 TL	80	3,1688	1,15888		
	401-500 TL	85	3,2147	1,10002		
	501-600 TL	33	3,053	1,11236		
	601-700 TL	24	3,1875	1,34982	1,969	0,05
	701-800 TL	19	2,5263	1,13619		
	801-900 TL	19	2,6579	1,16729		
	901-1000 TL	15	2,8167	1,38379		
	1001 TL ve üzeri	36	2,6736	1,19197		
Aktivite yerlerinin durumu	300 TL ve altı	40	3,0375	0,92603		
	301-400 TL	80	3,3406	0,96312		
	401-500 TL	85	3,3529	0,97307		
	501-600 TL	33	3,5909	0,78764		
	601-700 TL	24	3,0625	1,11133	1,736	0,089
	701-800 TL	19	3,2368	1,06221		
	801-900 TL	19	2,8816	1,0909		
	901-1000 TL	15	2,8667	1,14512		
	1001 TL ve üzeri	36	3,1181	1,01152		
Negatif deneyimler	300 TL ve altı	40	2,8	1,0372		
	301-400 TL	80	2,9708	1,00378		

	401-500 TL	85	3,0353	1,02485		
	501-600 TL	33	3,0808	0,88596		
	601-700 TL	24	2,4583	0,91055	1,881	0,062
	701-800 TL	19	2,4211	0,91518		
	801-900 TL	19	2,6667	1,07152		
	901-1000 TL	15	2,8444	1,13296		
	1001 TL ve üzeri	36	2,6667	0,95286		
Ekonomik statü	300 TL ve altı	40	3,225	1,15812		
	301-400 TL	80	3,7958	0,94949		
	401-500 TL	85	3,6549	1,09888		
	501-600 TL	33	3,4949	1,08372		
	601-700 TL	24	3,1667	1,25494	2,44	0,014
	701-800 TL	19	3,4386	1,23255		
	801-900 TL	19	3	1,29577		
	901-1000 TL	15	3,2	1,26491		
	1001 TL üzeri	36	3,1759	1,1912		
Başka nedenler	300 TL ve altı	40	3,025	0,85478		
	301-400 TL	80	3,1275	0,81084		
	401-500 TL	85	3,3718	0,93205		
	501-600 TL	33	3,4121	0,85577		
	601-700 TL	24	3,0917	0,84849	1,789	0,078
	701-800 TL	19	3,0421	0,88086		
	801-900 TL	19	2,7895	1,08418		
	901-1000 TL	15	2,8667	0,68313		
	1001 TL üzeri	36	3,1556	0,8817		
Organizasyonel unsurlar	300 TL ve altı	40	3	0,90582		
	301-400 TL	80	3,1562	0,87364		
	401-500 TL	85	3,3324	0,88757		
	501-600 TL	33	3,5682	0,80349		
	601-700 TL	24	3,2396	0,71277	1,857	0,066
	701-800 TL	19	3,1711	0,68745		
	801-900 TL	19	2,8947	0,98006		
	901-1000 TL	15	2,8667	0,84445		
	1001 TL ve üzeri	36	3,2153	0,9452		
Psikolojik etmenler	300 TL ve altı	40	2,8562	0,95052		
	301-400 TL	80	3,0125	0,90174		
	401-500 TL	85	3,1206	0,94775		
	501-600 TL	33	2,8939	0,84786		
	601-700 TL	24	2,4688	0,86387	2,097	0,036
	701-800 TL	19	2,7105	0,95838		
	801-900 TL	19	2,6579	1,01451		
	901-1000 TL	15	2,5333	0,99493		
	1001 TL ve üzeri	36	2,7361	0,92571		

Tablo 6'daki Rekreasyon etkinliklerine katılım engellerinin gelir seviyesi bazında incelenmesi sonucunda, fiziksel özellikler, ekonomik statü ve psikolojik etmenler alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık ($p<0,05$) tespit edilirken

diğer alt boyutlarda anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Tablo 6'da oluşan farkın kaçınıcı sınıf öğrencilerinden kaynaklandığı Tablo 7'de Tukey testi ile verilmiştir.

Tablo 7. Gelir Seviyelerine Göre Rekreatif Aktivitelere Katılım Engellerinde Oluşan Farkın Belirlendiği Tukey Testi

	(I) gelir_seviyeniz	(J) gelir_seviyeniz	Ortalama (I-J)	F	P.	
Fiziksel Özellikler	300 TL ve altı	301-400 TL	-,45000*	,22411	,045	
		401-500 TL	-,49596*	,22190	,026	
	301-400 TL	300 TL ve altı	,45000*	,22411	,045	
		701-800 TL	,64243*	,29536	,030	
		1001 TL ve üzeri	,49514*	,23226	,034	
	401-500 TL	300 TL ve altı	,49596*	,22190	,026	
		701-800 TL	,68839*	,29368	,020	
		1001 TL ve üzeri	,54109*	,23013	,019	
	701-800 TL	301-400 TL	-,64243*	,29536	,030	
		401-500 TL	-,68839*	,29368	,020	
	1001 TL ve üzeri	301-400 TL	-,49514*	,23226	,034	
		401-500 TL	-,54109*	,23013	,019	
	* p<0,05					

Tablo 7 incelendiğinde; Tablo 6'da ortaya çıkan anlamlı farkın özellikle 300 TL ve altı 400 TL gelire sahip olan öğrencilerinden kaynaklandığı görülmektedir. Ortalama puan farkı (I-J) değerlerinde puanların tümünde 300 ve altı 400 TL gelir seviyesindeki öğrencilerin puanlarının diğer

sınıf öğrencilerinden yüksek olduğu görülmektedir. Fiziksel özellikler, alt boyutunda 300 ve altı 400 TL gelire sahip öğrencilerin diğerlerine göre, istatistiksel olarak anlamlı fark oluşturduğu tespit edilmiştir (p<0,05).

Tablo 7 (Devam a). Gelir Seviyelerine Göre Rekreatif Aktivitelere Katılım Engellerinde Oluşan Farkın Belirlendiği Tukey Testi

	(I) gelir seviyeniz	(J) gelir seviyeniz	Ortalama (I-J)	F	P
Ekonomik Statü	300 TL ve altı	301-400 TL	-,57083*	,21673	,009
		401-500 TL	-,42990*	,21460	,046
	301-400 TL	300 TL ve altı	,57083*	,21673	,009
		601-700 TL	,62917*	,26048	,016
		801-900 TL	,79583*	,28563	,006
		1001 TL ve üzeri	,61991*	,22462	,006
	401-500 TL	300 TL ve altı	,42990*	,21460	,046
		801-900 TL	,65490*	,28401	,022
		1001 TL ve üzeri	,47898*	,22256	,032
	601-700 TL	301-400 TL	-,62917*	,26048	,016
	801-900 TL	301-400 TL	-,79583*	,28563	,006
		401-500 TL	-,65490*	,28401	,022
	1001 TL ve üzeri	301-400 TL	-,61991*	,22462	,006
		401-500 TL	-,47898*	,22256	,032
* p<0,05					

Tablo 7 (Devam b). Gelir Seviyelerine Göre Rekreasyonel Aktivitelere Katılım Engellerinde Oluşan Farkın Belirlendiği Tukey Testi

	(I) gelir seviyeniz	(J) gelir seviyeniz	Ortalama (I-J)	F	P
Psikolojik Etmenler	301-400 TL	601-700 TL	,54375*	,21579	,012
	401-500 TL	601-700 TL	,65184*	,21432	,003
		801-900 TL	,46269	,23528	,050
		901-1000 TL	,58725*	,25966	,024
		1001 TL ve üzeri	,38448*	,18437	,038
	601-700 TL	301-400 TL	-,54375*	,21579	,012
		401-500 TL	-,65184*	,21432	,003
	801-900 TL	401-500 TL	-,46269	,23528	,050
	901-1000 TL	401-500 TL	-,58725*	,25966	,024
	1001 TL ve üzeri	401-500 TL	-,38448*	,18437	,038
*. p<0,05					

Tablo 7 (a) incelendiğinde; Tablo 6'da ortaya çıkan anlamlı farkın özellikle 301 - 400 TL gelire sahip olan öğrencilerden kaynaklandığı görülmektedir. Ortalama puan farkı (I-J) değerlerinde puanların tümünde 301 - 400 TL gelir seviyesindeki öğrencilerin puanlarının ekonomik statü açısından diğer sınıf öğrencilerinden yüksek olduğu görülmektedir. Tablo 7 (b) de ise 401 - 500 TL gelire sahip kişilerde özellikle bir fark oluştuğu görülmektedir. Ortalama puan farkı (I-J) değerlerinde puanların tümünde 401 - 500 TL gelir seviyesindeki öğrencilerin puanlarının psikolojik etmenler açısından diğer sınıf öğrencilerinden yüksek olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi bünyesindeki Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu'nda (Konaklama İşletmeciliği Bölümü) turizm eğitimi alan öğrencilerin kırsal turizm faaliyetlerine katılma ilgilerinin ve kırsal turizm faaliyetlerine katılımını etkileyen kısıtlayıcıların belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar aşağıda özetlenmiş ve öneriler sunulmuştur.

Öğrencilerin sportif rekreasyon etkinliklere katılımları sportif faaliyet değişkenine göre fiziksel aktiviteye katılma durumları incelendiğinde erkek öğrencilerin bayan öğrencilere göre fiziksel aktiviteye katılımları daha fazla oldukları görülmüştür. Öğrencilere yönelik rekreasyon amaçlı oyun parkurlarının üniversite kampüsü

içerisinde kurulması rekreasyon etkinliklerine katılımı artırır.

Maddi olanakların rekreasyonel fiziksel aktivitelere katılımı üzerindeki etkili olduğu göz önüne alındığında elde edilen sonuçlar, ekonomik düzeyinin yüksek olduğu katılımcıların ekonomik düzeyinin düşük olduğunu ifade eden katılımcılara göre daha az etkilendiği tespit edilmiştir. Gelir düzeyi rekreasyonel fiziksel aktiviteye katılımı önemli bir faktördür olarak değerlendirilmelidir.

Rekreasyonel fiziksel aktiviteye katılımı fizyolojik özellikler, alanların durumu, ekonomik ve organizasyonel nedenlerin sebep olduğu ve bu unsurların istatistiksel olarak anlamlı farklılıklarının olduğu görülmüştür. Üniversite kampüsündeki rekreasyonel alanların sayısının artırılması ve kullanım koşullarının iyileştirilmesi öğrencilerin boş zamanlarını etkin bir şekilde değerlendirmelerine olanak sağlar. Ayrıca, üniversite öğrencilerinin rekreasyonel faaliyetlerle ilgili bilgi ve ilgilerinin artırılması yönünde çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Üniversite kampüsündeki rekreasyonel alanların ve tesislerin ücret politikasının, öğrencilerin refah düzeylerine göre düzenlenmesi hatta ücretsiz olması sağlanmalıdır. Ders programlarına rekreasyon eğitimlerine yönelik derslerin konulması, öğrencilerin ilgisini çekebilir.

Bu çalışma, Burdur ilinde yer alan Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi bünyesinde Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu turizm eğitimi alan öğrenciler ile sınırlıdır. Gelecekte farklı bölümlerin

araştırmalara dahil edilmesi ve bölümlerin karşılaştırılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- ALPAR, R. (2012). Spor, Sağlık ve Eğitim Bilimlerinden Örneklerle Uygulamalı İstatistik ve Geçerlik-Güvenirlik, Ankara, Detay Anatolia Akademik Yayıncılık A.Ş.
- ARPACI, Ö. ve AYLAN, S. (2016). “Ön Lisans Öğrencilerinin Kırsal Turizm Algıları Üzerine Bir Araştırma: Karaman İli Örneği”, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Dergisi, KAÜİİBFD, Cilt: 7, Sayı: 13, 229-252.
- AYAZ, N. YEŞİLTAŞ, M. ve TÜRKMEN, F. (2012) “Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Kırsal Turizme Bakış Açılı ve Algıları Üzerine Bir Araştırma”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14 (22), 103-112.
- AYDIN, O. (2012). “AB’de Kırsal Turizmde İlk 5 Ülke ve Türkiye’de Kırsal Turizm”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14 (23), 39-46.
- CENGİZ, G. ve AKKUŞ, Ç. (2012), “Kırsal Turizm Kapsamında Yöre Halkının Kalkındırılması: Erzurum Örneği”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 14 (22), 61-74.
- ÇEKEN, H. DALGIN, T. ve ÇAKIR, N. (2012). “Bir Alternatif Turizm Türü Olarak Kırsal Turizmin Gelişimini Etkileyen Faktörler ve Kırsal Turizm Etkileri”, Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 2 (2), 11-16.
- ÇİMEN, H. ve ABACI, Z. T. (2012). “Tercih Edilen Kırsal Turizm Çeşitleri: Ardahan Meslek Yüksekokulu Örneği”, Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 2 (2), 1-4.
- ÇUHADAR, M. ve ÜNAL, İ. (2017). “Ön Lisans Düzeyinde Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Kırsal Turizm Algıları Üzerine Bir Araştırma”. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3 (2), 1-16.
- HABERAL, H. (2015). Turizmde Alternatif Ekolojik Turizm-Doğa Turizmi-Kırsal Turizm-Yayla Turizmi, Detay Yayıncılık, Ankara.
- HANEDAR, C. ÜNAL, T. ve KIZILASLAN, N. (2015) “GOÜ Ziraat Fakültesi Öğrencilerinin Bakış Açısıyla Kırsal Turizm”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 32 (2), 86-99.
- KARAHAN, F. ve ORHAN, T. (2009). “Çoruh Havzası Uzundere Vadisi’nin Kırsal Rekreasyon Planlaması Yönünden Suya Dayalı Olanakları”, http://www.choruh.com/wp-content/uploads/2012/06/04_Coruh-Havzasi-Uzundere-Vadisinin-Kirsal-Rekreasyon-Planlamasi.pdf (25.01.2017).
- KAYIŞ, A. (2010). “SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri”, Kalaycı, Ş. (Ed.), Güvenirlik Analizi, (s.405-419), Ankara, Asil Yayıncılık.
- KILBAŞ, Ş. (2010). Rekreasyon Boş Zaman Değerlendirme, Geliştirilmiş 4. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- KİPER, T. ve YILMAZ, E. (2008). “Şarköy-Kumbağ Arasında Kırsal Kalkınmayı Destekleyici Turizm Olabilirliği ve Yerel Halkın Rolü”, Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 5 (2), 159-168.
- KÜÇÜKALTAN, D. (1997). Trakya Ekonomisi İçin Bir Bölgesel Kalkınma Modeli: Kırsal Turizm, 7. Ulusal Bölge Bilimi Bölge Planlama Kongresi, 1. Kitap, İzmir 20 - 22 Ekim, Pro-Ofset Matbaacılık, İzmir.
- MÜDERRİSOĞLU, H. KUTAY, L. ve ÖRNEKÇİ EŞEN, S. (2005). “Kırsal Rekreasyonel Faaliyetlerde Kısıtlayıcılar”, Tarım Bilimleri Dergisi, 11 (1), 40-44.
- OECD. (1994). Tourism Strategies and Rural Development Organisation For Economic Co-Operation and Development, Paris. <https://www.oecd.org/cfe/tourism/2755218.pdf> (29.02.2016).
- ONGUN, U., GÖVDERE, B. ve ÇELİK, T. (2016). “Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Kırsal Turizme Bakış Açılarının Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Aralık, Cilt: 8, Sayı: 17, 406-423.
- SAĞLIK, E., MORÇİN, İ. ve MORÇİN, S. E. (2014). “Üniversite Öğrencilerinin Kırsal Rekreasyonel Faaliyetlere Katılımını Etkileyen Kısıtlayıcılar: Çıldır Meslek Yüksekokulu Örneği”, Electronic Journal of Vocational Colleges, Aralık, 86-92.

- SOYKAN, F. (1999). “Doğal Çevre ve Kırsal Kültürle Bütünleşen Bir Turizm Türü: Kırsal Turizm”, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: Mart-Haziran, 67-75.
- ŞAHİN, İ. ve KOCABULUT, Ö. (2014). “Sportif Rekreasyon Aktivitelerine Düzenli Katılımı Engelleyen Faktörlerin İncelenmesi: Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, *Journal of Recreation and Tourism Research (JRTR)*, 1 (2), 46-67.
- TÜTÜNCÜ, Ö. AYDIN, İ. KÜÇÜKUSTA, D. AVCI, N. ve TAŞ, İ. (2011). “Üniversite Öğrencilerinin Rekreasyon Faaliyetlerine Katılımını Etkileyen Unsurların Analizi”, *Spor Bilimleri Dergisi, Hacettepe Journal of Sport Sciences*, 22 (2), 69-83.
- USLU, A. SANCAR, M. F. AKAY, B. ve KUTUKIZI, D. (2015). “Siirt İli Kırsal Turizm Potansiyeli ve Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Kırsal Turizm Algıları Üzerine Bir Araştırma”, *Akademik Bakış Dergisi*, 49, 350-365.
- YAŞAR, M., (2014), “İstatistiğe Yönelik Tutum Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36 (3), 59-75.

Women Effects Of Turkish State Position

Raziye PEKER

Abstract: To take place in state affairs of women, directly or indirectly, is common condition at various times and various geographies. At the term before Islam and after Islam Turkish states, at various times and conditions, women could impact management tradition. For example, sometimes women had equal rights with padishah, women could be deputy of padishah, being entitled to direct representation of the padishah or could affect padishah's decisions. When we follow the historical process, in pre-Islamic Turkish states can be observed in the presence of female rulers.

Besides all these, in the Ottoman Empire, the sultanate passed from father to son. Thus the women who is padishah's wife was trying to move her price to throne and was trying to be "Valide Sultan". For that reason she wanted to impact management in various types. The women had task that raising padishah candidate who will take charge of the state. There was padishah who was young. Thus women could effect padishah very easily. Women didn't involve directly in management as a political actor after Islam at Turkish state. However, women who belong to palace, indirectly assumed a political role. At the same time, women of dynasty members' life place of social life and their efforts at charity should be studied, too.

All of this information, to determine women's place at Ottoman Empire we should examine katun who was at pre-Islamic Turkish states women. And we will try to explain concepts of sultan, valide sultan, haseki sultan. Than will try to their influence to management.

Keywords: Turkish State Structure, Women, Sultana, Hatun.

Türk Devlet Geleneğinde Kadının Konumu

Özet: Kadınların devlet işlerinde dolaylı ya da doğrudan yer alması, çeşitli zamanlarda ve çeşitli coğrafyalarda sık karşılaşılan bir durumdur. İslamiyet'ten önceki Türk Devletleri'nde ve İslamiyet sonrası Türk Devletleri'nde, çeşitli zamanlarda ve şartlarda kadınların hükümdarla eşit haklara sahip olması, saltanat naibeliği yapması, hükümdarı doğrudan temsil hakkına sahip olması ya da hükümdarın kararlarını etkilemesi gibi pek çok şekilde yönetim geleneğine etkisinden bahsedilebilir. Tarihsel süreç izlendiğinde, İslamiyet öncesi Türk Devletleri'nde kadın hükümdarların varlığına da rastlanılabilmektedir.

Bütün bunların yanında, saltanatın babadan oğula geçtiği Osmanlı Devleti'nde, padişahın eşi konumundaki kadın, şehzadesini tahta taşımak, "Valide Sultan" lakabını almak için türlü biçimlerde yönetimi etkileme kudretine de sahip olmuştur. Devletin başına geçecek olan padişah namzetlerini yetiştirme görevinin doğrudan kendilerinde olması, yaşı küçük olan padişahların yönlendirilmeleri ve devlet yönetimini etkilemeleri konularında işlerini kolaylaştırmıştır. İslamiyet'ten sonraki Türk Devletleri'nde, kadınların doğrudan siyasi bir aktör olarak yönetimde yer almadıkları görülmektedir. Ancak saray mensubu kadınlar, dolaylı olarak siyasi birer rol üstlenmişlerdir. Bununla birlikte, hanedan mensubu kadınların, sosyal hayattaki yerleri, hayır-hasenat işlerinde gösterdikleri çabalar da ayrıca incelenmesi gereken bir konudur.

Bütün bu bilgiler ışığında, Osmanlı Devleti'nde kadının yerinin belirlenmesi için, İslamiyet öncesi Türk Devletleri'nden başlayarak katun olarak tanımlanan hatun, Osmanlı Devleti'nde yönetimini etkileme gücüne sahip olan sultan, valide sultan, haseki sultan gibi kavramlar incelenerek, yönetime nasıl ve ne kadar etkilerinin olduğu anlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Devlet Yapısı, Kadın, Sultan, Hatun.

*Corresponding author (İletişim yazarı): Raziyepeker1@gmail.com

Citation (Atıf): Peker, R., (2017), Türk Devlet Geleneğinde Kadının Konumu. Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 1 (2): 157-164.

1. GİRİŞ

Aile, her çağda ve toplumda, sosyal yaşantının vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Toplumların şekillenmesinde, ilerlemesinde, gelişmesinde büyük bir önem ve görev üstlenmiştir. Yapısı ne olursa olsun, aile içindeki görev ve örüntüler, bütün toplumlara sirayet edebilme imkanına ulaşmıştır. Kadın ve erkeğin birlikte yer aldığı, kimi zaman kadın, kimi zaman erkek egemen toplumların varlığı dikkat çekmiştir. Türk Devletleri'ne bakıldığında ise, kan bağı genellikle erkek odaklı kurulmuş ve ilerlemiştir. Ancak kadın, Türk Toplumları'nda her zaman önemli bir yere konulmuştur ve gerek aile içinde gerekse toplumların yetiştirilmesinde, kadının statüsü ve önemi tartışılmaz bir noktadır.

Bu çalışmada, aile kurumunun Türkler'deki yansımaları incelenerek kadınların ailede ve devlet yönetim geleneğinde ne gibi roller üstlendiği anlatılacaktır. Bununla birlikte, Türk Devletlerinin çeşitli dönemlerinde, kadınların yönetime olan etkileri, örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır.

2. AİLE

Aile kurumu, bütün toplum tiplerinde, önemli bir sosyal kurum olarak görülmektedir (Donuk, 1991: 287). Türkler'de toplumun çekirdeği, oğuş da denilen ailedir. Aile kan bağına dayanmakta ve pederi tipte varlığını devam ettirmektedir (Kafesoğlu: 2007, 566). Yani soyun devamı bütün Türk Devletleri'nde erkek aracılığıyla sağlanmaktadır. Hemen bütün toplumlarda olduğu gibi, Eski Türk Toplumları'nda da aile ilk sosyal birlik olarak kabul edilmekte ve toplumun çekirdeği konumundaydı. Türkler, tarihsel süreçte, dünyanın dört bir tarafına yayılmış olmalarına rağmen varlıklarını korumayı ve sürdürmeyi başarmışlardır. Şüphesiz bunun en önemli sebebi, Türkler'in aile yapısına verdikleri ehemmiyettir. Türklerin aile kurumuna verdikleri önemin en büyük göstergesi ise, Türk Dili'nde, başka dillerde karşılaşılmayan akrabalık derecelerinin mevcut olmasıdır. Örneğin, anne, baba, dede gibi akrabalık dereceleri bütün toplumlarda olsa da, enişte, baldız, kayınbirader, yenge gibi akrabalık dereceleri Türk Toplumuna özgü olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta aynı ülkenin farklı yerlerinde, aynı akrabalık dereceleri, farklı kelimelerle anlatılmaktadır. Kayın peder

kelimesi yerine kaynata kelimesinin kullanımında olduğu gibi.

Türkler'in anlayışına göre, nasıl gök kubbe devletin örtüsü ise, çadır da ailenin örtüsüdür. Gök kubbe altında devlet, çadır kubbesi altında ise aile düzeni yaşanmaktadır. Bu benzetmeden yola çıkılarak, Türkler'de devlet düzeni ile aile düzeni arasında canlı bir benzerliğin varlığından söz edilebilmektedir. Türk Ailesi'ndeki karı-koca ilişkisi incelendiğinde, devlette görülen kağan-katun hukuku arasında pek fark olmadığı görülmektedir. Bir toplumda yaşayan aile fertleri arasında sosyal ve hukuki denge sağlanmışsa, toplumu oluşturan bireyler yani vatandaşlar arasında da siyasi, sosyal ve hukuki denge oluşturulmuş demektir. Türk Ailesi'nin temelinde görülen hukuki ve sosyal ortam, en yüksek devlet düzeninde de kendini göstermektedir (Eröz: 1977, 14). Toplumun en büyük birimi olan devletin şekillenmesinin, en küçük yapı taşından yola çıkılarak oluşturulduğunu görmek mümkündür. Ailedeki iş bölümü, devlet birimlerindeki görev ayrılıklarının temelini oluşturur niteliktedir.

Eski Türkler'de, sülale içinde soydan büyük olan şehzade yani yaşı en büyük olan şehzade hükümdarlığı devam ettirirdi. Osmanlı Hanedanlığı'nda da durum böyle idi. Boy ve sop devirleri geçtikten sonra, soy isimleri, aile ismi olarak anılmaya başlandı. Çapanoğulları, Kazanoğulları gibi (Türkdoğan: 2003, 116). Ancak dikkat çeken bir diğer nokta, boy ve sop devirleri geçtikten sonra soy isimleri aile isimleri üzerinden devam ederken, yine kanın erkek üzerinden devamlılığı esas kalmıştır. Bununla birlikte, Eski Türkler'de hükümdarlık da sadece asil babadan değil aynı zamanda asil bir anneden doğmak suretiyle elde edilebilmektedir. Eğer Hakan, asil olmayan bir kadınla evlenmiş ve ondan çocuk sahibi olmuş ise, asil olmayan bu kadından doğan çocuk asla iktidar mevkiine geçememektedir (Çandarlıoğlu: 1968, 9). Buradan anlaşılacaktır ki, Eski Türkler, soyun devamının sağlanmasına verdikleri önem kadar, aileden gelen asalete, soyun asil bir şekilde devamlılığına da önem vermişlerdir.

3. TÜRK DEVLETLERİNDE KADINLAR VE YÖNETİME ETKİLERİ

İslamiyet'ten önceki Türkler'in varlığı ile ilgili bilgiler M.Ö. 4000'li yıllara kadar gitmektedir. Bu

bilgiler arasında İslamiyet'ten önceki Türkler'de, kadının temel niteliklerinin analık ve kahramanlık olduğuna rastlanılmaktadır. Kadınların değerlendirilmeleri, ata binme, silah kullanma, savaşabilme gücüne bakılarak yapılmaktadır (Savcı: 1973, 107). Osmanlı Devleti'nden ve günümüzden farklı olarak, İslamiyet'ten önceki Türk Toplumlarında kadın sadece çocuk doğurmak, soyun devamlılığını sağlamak ve aile içindeki görevlerini yerine getirmek gibi işlerle sınırlı kalmamış, erkeklerle birlikte ve neredeyse eşit olarak sosyal yaşantıda da aktif olarak yer almıştır. Kadının sosyal yaşantıda bu kadar aktif rol alması ve kadına kahramanlık gibi bir vasfın yüklenmesi elbette ki yönetim kademesinde de kadınların önemini ve değerini arttırmıştır.

Göçebe devletlerde, hükümdarın eşlerine "katun" unvanının verildiği görülmektedir. Ancak bu kelimenin ortaya çıkışı ve anlamı hakkında değişik fikirlerin olduğu göze çarpmaktadır. Birçok araştırmacıya göre, bu sözcük kağan veya kan kelimesiyle ilişkilidir. F. Lazlo'ya göre, W. Bang ve Barthold bu kelimeyi Soğodça'ya dayandırmaktadır (Baştav: 2005, 482).

Kelimenin çıkış noktası tam olarak tespit edilemese de Türkler bu unvanı Hunlar zamanından beri kullanmaktadır ve kelimenin Türkleştiği ve Türkçeleştiği genel kanı haline gelmiştir (Kafesoğlu: 2007, 2230). Katun kelimesi, milattan önce 350'li yıllarda kullanılmaya başlayarak günümüze dahi anlamını yitirmeden gelebilmeyi başarmıştır.

Bugün kullandığımız kadın sözcüğü de katun sözcüğüne dayanmaktadır. Kelimenin hatun haline dönüşmesi ise Farsça'nın etkisiyle olmuştur. Bu unvanın çok geniş bir coğrafyaya yayıldığı görülmektedir. Unvan genel olarak saygın, şerefli, yüksek sınıfa ait kadın anlamını yitirmeden korumuştur. Örneğin, Sarı Uygurlar'da kullanılan "katın" kelimesi de katun kelimesinden türemiştir ve hanımefendi anlamına sahiptir. Tuva Türkleri aynı kelimeyi kraliçe anlamında kullanmaktadır. Unvan Osmanlı'ya ulaştığında ise, yine saygınlık anlamlarını yitirmeden, ulu hatun, baş kadın, kadın efendi gibi saray hanımlarının ve sultan zevcelerinin rütbeleri olarak kullanılmıştır. Anadolu Halk Dili'nde de kelime aynı şerefi korumaktadır (Gömeç: 1997, 90). Kelime çıkış itibarıyla hükümdar eşini nitelemekte ve çeşitli kullanımlarında da yine bu anlamını koruduğu görülebilmektedir.

Katunlar, törelerin emrettiği şekilde ve biçimde katunluk tahtına oturmaktadır (Gömeç: 1997, 90). Katunluk tahtı gibi bir yapının olması ve törelerde bu tahta çıkmanın belli ritüellerini olması, Eski Türkler'de, hükümdar eşinin nüfuzunun ne boyutlarda olduğunu anlamak için yeterli bir durumdur.

Katunluk tahtına oturmaktan kasıt, katun unvanını alan kadının, topluluktan ayrılması ve halktan ve kağanın diğer eşlerinin üzerinde, daha yüksek bir makama yükselmesidir (Poul-Roux: 1989, 203). Eşler arasındaki hiyerarşinin bu gibi törenlerle sağlanıyor olması da iktidarın devamlılığı için önemli bir durumdur.

Bir kadının katun olabilmesi için, muhakkak Türk ve asil bir aileden olması gerekmektedir (Çandarlıoğlu: 1968, 9). Ve bahsi geçen bu asalet iki taraflıdır. Katun olacak kadının hem ana tarafının hem de baba tarafının asil olması gerekmektedir. İki taraftan birden asil olmayan bir kişi, asil sayılmamaktadır (Orkun: 1946, 136). Böylelikle, veliaht şehzadelerin de soyun iki tarafından da asil olması sağlanmakta ve devletin devamlılığı da garanti altına alınmaktadır.

Türk Tarihi'ne ait bilgilerde, kağanların birden fazla kadınla evlenebildiğine rastlanılmaktadır. Ancak bu çok eşlilikte kağanın evlendiği kadınlardan yalnızca birinin katun unvanını aldığı görülmektedir (Ahmetbeyoğlu: 2001, 151, Orkun: 1946, 136, Nemeth: 1982, 97). Örneğin, Atilla'nın birden fazla hanımı olmasına rağmen, ilk eşi olan Arıkan'ın baş kadın olarak anıldığı edinilen bilgiler arasındadır (Kafesoğlu: 1987, 59). Saltanatın devamlılığı da hem anne, hem baba tarafından asil olan bu kadın aracılığıyla sağlanmaktadır.

Devlet yönetiminde, kağan ve katun birlikte yer almaktadır (Gömeç: 1997, 90). Yani Türk Devletleri'nde hatunların yönetimde söz sahibi oldukları söylenebilmektedir. Hatta bu kadınlardan devlet siyasetine yön verenler, devlet reisliği yapanlar veya kağanın yokluğunda naip unvanıyla devleti idare edenler de olmuştur (Kafesoğlu: 1987, 59). Bu durumda daha önce bahsi geçtiği gibi, kadınların ata binme, silah kullanma ve savaşabilme yeteneklerinin olması kaçınılmaz bir durumdur.

Devlet yönetiminde birlikte söz sahibi olduklarının göstergesi olarak, katun, siyasi konuşmalarda, elçi kabullerinde ve harp meclislerinde hazır bulunur, hakanın solundaki yerinde görüşmelere katılırdı (Çandarlıoğlu: 1968, 9). Hakanın, yabancı bir

devlet elçisiyle görüşmesi gerektiği zaman, elçi yalnızca hakan varken huzura çağrılmaz, elçilerin kabulü sırasında hatunun da hakanla beraber olması gerekirdi (Sevin.: 1987, 31). Kabul törenlerinde, ziyafetlerde, Gölenlerde hatun, siyasi ve idari konulardaki görüşmeleri dinlemekle kalmaz, kendi fikrini de beyan ederdi. Hatta harp meclislerinde de hakanın solundaki yerinden ayrılmazdı (Çandarlıoğlu: 1977, 64). Askeri divanların yanı sıra, savaş sırasında sefere iştirak eden katunlar da bulunmaktadır (Esin: 1978, 7).

Ziya Gökalp bu durumu şu sözlerle değerlendirmeyi uygun görmüştür; “Eski kavimler arasında hiçbir kavim, Türkler kadar kadın cinsiyetine hak vermemişler ve saygı göstermemişler” (Gökalp: 1970, 35).

3.1. Kadınların Yönetime Etkilerinden Örnekler

Bütün bu anlatılanlardan sonra, İslamiyet'ten önceki ve İslam sonrası Türk Topluları'nda, kadınların, yönetim kademesinde hükümdarla eşit sayılabilecek bir konumda olduğu görülebilmektedir. Bununla birlikte, kadınların yönetime doğrudan etkide bulunup devletlerin devamlılığını sağlaması, devlet siyasetine yön vermesi gibi etkilerinden de bahsetmek mümkündür. İslamiyet'ten önceki ve sonraki bazı Türk Topluları'nda şu örnekler yaşanmıştır;

- Avrupa Hun İmparatorlarından Bleda'nın eşi, kocasının vefatından sonra, yaşadığı köyün sahibesi ve idarecisi olarak bırakılmıştır. Yine Hunlar'da, Hun ülkesine gelen elçiler, Atilla ile birlikte, eşi Arıkan'a da çeşitli hediyeler getirirlerdi. Arıkan, sarayda kendisine ait son derece gösterişli ve süslü bir köşke sahipti. Hizmetine bakan, kendine özel erkânı bulunmaktaydı. Arıkan'ın, aldığı hediyelerin yanında, elçileri huzuruna kabul ederek, devlet meselelerini görüşmesinde beis görülmezdi (Ahmetbeyoğlu: 2001, 151).

Görüldüğü gibi, kadınların belli bir toprağın, birimin, yerin yönetici olarak atanması söz konusudur. Bununla birlikte, hükümdar eşlerinin, kendilerine ait bir odalarının olmasından ziyade, kendilerine ait köşklerinin olması uygun görülmüştür. Ayrıca, hakandan ayrı olarak elçilerle görüşme yapması, hem kadına devlet işlerinde yüklenen görevlerin hem de kadına duyulan güvenin bir sonucudur.

- Sabirler'in hükümdarı olan Balak'ın vefatından sonra da yerine hanımı Boğarık geçmiştir. Boğarık, savaşçılığı ve idareciliği ile bilinen bir Türk Kraliçesi haline gelmiştir. Dönemin

kaynaklarında, Boğarık'ın yüz bin kişilik Sabir ordusunu kumanda ederek, Bizans İmparatoru I. Justinianos'u dize getirdiği yer almaktadır (Kafesoğlu: 2007, 159). Bu örnekte görüldüğü gibi, Sabirler'de yönetim kademesinin en üstünde, bir kadın yer alabilmiştir. Kazandığı askeri zafer, Boğarık'ın siyasi ve askeri anlamdaki başarısını da göstermektedir.

- Melikşah'ın zevcesi olan Hatun el-Celaliyye olarak da anılan Türkan Hatun da devlet idaresinin her alanında söz sahibi olmayı başarmış kadınlardan biridir. Devrin ünlü veziri Nizamülmülk'ün meşhur eseri olan Siyasetname'de kadınların siyasetten uzak tutulmasına yönelik kısımlar mevcuttur (Nizamülmülk: 1998, 246-247). Bu kısımların Nizamülmülk'ün, Türkan Hatun'la olan siyasi mücadelesinden dolayı kaleme aldığı söylenebilir. Yönetimde son derece etkili olan kadınların, siyasi mücadelelere girmesi de kaçınılmaz olmaktadır.

- Selçuklular ve Harzemşahlar döneminde de hükümdar eşi olarak nitelenen, terkenler, siyasi-askeri faaliyetlerde etkin konumdaydılar. Selçuklular'da, hatunlardan bazılarının sarayda, sultanın yanında değil, geçici veya devamlı surette, başka bir şehirde ikamet etmesine de rastlanılmıştır. Sultanla birlikte sarayda otursa da kendine ait başka bir köşkte yaşasa da hatunun emrine tahsis edilmiş küçük çapta idari ve askeri bir teşkilat, kendine ait bir hazinedar tarafından yönetilen bir hazine ile özel vezir ve diğer görevliler bulunmaktaydı. Tuğrul Bey'in eşi olan Altuncan Hatun'un, Tuğrul Bey'in yokluğunda gerçekleşen bir saldırıyı, kendi ordusu ile durdurması, bu duruma en iyi örneklerden biridir. Ayrıca, Tuğrul Bey, Hemedan'da üvey kardeşi olan Yinal tarafından kuşatılmış ve zevcesi Altuncan Hatun, emrindeki Oğuzlarla, Bağdat'tan Tuğrul Bey'in yardımına yetişmiştir (Merçil: 2011, 246).

Bu örnekten de anlaşılacağı gibi, kadınlar, çoklukla ikinci hükümdar olarak devlette yer almaktadır. Kadınlara verilen bu geniş yetkiler, onların devlet kademesinde, hükümdardan başka kimsenin erişemeyeceği bir noktada bulunduğu kanıtı olmaktadır.

- Kirman Selçukluları'nda ise, Melik Arslan Şah'ın hanımı olan Zeytun Hatun çok akıllı ve seçkin bir kadındır. Kirman'da pek çok imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Eşinin üzerinde etki sahibi olduğu için, iktidarı yönlendirme kudretine de nail olmuştur. Bununla da kalmayıp kendi oğlunu veliaht ilan ettirdiği de dönemin kaynaklarından edinilen bilgiler arasındadır (Merçil: 1989, 63).

- Harzemşahlar Devri'nde Sultan Tekiş'in eşi olan Bozkır Türk Prenseslerinden Terken Hatun yalnızca kocası Sultan Tekiş döneminde değil, aynı zamanda oğlu Kutbeddin Muhammed döneminde de devletin hem idaresi hem de siyaseti konularında neredeyse kocası ve oğlu ile aynı derecedeydi. Oğlunun iktidarı sırasında, bazı durumlarda oğlunun sultan olarak verdiği emirleri dahi bozdurmuştur. Terken Hatun'un devletin ileri gelen devlet adamlarından oluşan, yedi kişilik ve kendisine ait bir İnşa divanı vardı. Terken Hatun bu dönemde, Hüdavend-i Cihan yani dünyanın sahibi lakabını taşıyordu ve oğlu gibi kendisinin de bir hükümdarlık alameti olan tuğrası bulunuyordu. Bu da açık olarak Terken Hatun'un iktidar ortağı olmasının göstergesiydi (Kafesoğlu: 2000, 170-172, 208-210). Hükümdar eşleri ve annelerinin, devletin bekasını düşündüğü durumlarda, yaş küçük olan hakanların yönlendirilmesi ve kararlarının gözden geçirilmesi, dolayısıyla devletin devamlılığı için bir garantör durumunda oldukları söylenebilir.

- Salgurlu Atabegleri'nde, Bibi Terken Hatun oğlunun naibi olarak hüküm sürmüştür. Selçukşah'ın ölümünden sonra Salgurlu tahtına geçen II. Sa'd'ın kızı ve atabeglerin sonuncusu olan Abiş Hatun da siyasi faaliyetleriyle ün kazanmış hatunlar arasındadır (Merçil: 1985, 208-209).

- Delhi Sultanlarından İltutmuş, ölmeden önce oğullarının iktidar konusundaki beceriksizliklerini ve eğlenceye düşkünlüklerini anlamış ve iktidar konusunda yeteneği ve yatkinliği olan kızı Raziyye'yi veliaht tayin etmiştir. 1250 yılında Mısır'da Eyyubi Hükümdarı ilan edilen Melik Salih Necmüddin'in zevcesi ve Eyyubi Prensesi olan Türk asıllı Şecerrüddür'un cinsiyetinden dolayı Abbasi Halifesi tarafından iktidarı ve yetkileri tanınmamıştır. Bu yüzden saltanattan indirilmesi, Türk Tarihi'nin dikkat çeken olaylarından biridir. Şecerrüddür kendi saltanatının alameti olarak, kendi adına sikke bastırması ve bu sikkede de Abbasi Halifesinin ismi yer almıştır (Uzunçarşılı: 1984, 304).

Kadınların siyasi ve idari faaliyetlerde yer alması sıklıkla Hunlar'da görülse de, elçileri, bilim adamlarını, yabancı heyetleri kabul etmesi, onlarla çeşitli konular üzerinde istişare ve müzakere etmesi ve hatta ziyafetler tertip etmesi tarihin her devrinde ve her Türk Devleti'nde rastlanılan bir durum olmuştur. Türk Kadınları bu tür faaliyetleri, büyük bir vakar ve haysiyetle yürütmüşlerdir (Ögel: 1988, 32).

4. OSMANLI DEVLETİNDE KADINLAR VE YÖNETİME ETKİLERİ

Hatun sözcüğü, Osmanlılarda da kullanılmaya devam edilmiştir. Osman Gazi'nin eşi Mal Hatun, Yıldırım Bayezid'in nikahlısı Devlet Hatun, Fatih Sultan Mehmed'in Hatunu Sitti Hatun, Çelebi Sultan Mehmed'in kızı Selçuk Hatun gibi, Osmanlı Saray Kadınları da bu unvanı kullanmışlardır (Kazıcı ve Şeker: 1982, 94). Daha önce de dikkat çekildiği üzere, hatun kelimesinin, özellikle saray kadınlarının arasında kullanılması kelimeye yüklenmiş olan anlam dolayısıyladır.

İslami dönem Türk Toplumlari'nda ve devletlerinde, İslamiyet öncesi Türk Toplumlari'nda olduğu gibi kadın sosyal hayatta sahip olduğu hakları korumuş ve devam ettirmiştir. Ailede anne olarak nüfuz sahibidir ve görüşleri son derece dikkate alınmaktadır (Köymen: 1983, 306). "Türk Kadını" nitelemesi, aslen bir övgü mahiyetindedir.

Özellikle Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde, kadınların sosyal hayat içinde, erkeklerle birlikte etkin bir görüntü çizdiği söylenebilir. Kadının ailede anne sıfatıyla yeri her zaman ön planda ve tartışılmaz bir mevkide görülmüştür. Kuruluş döneminde, konar-göçer bir kültüre sahip olan Türk Toplumunda kadın, yaylaya gidiş ve dönüşlerdeki tüm düzenlemeleri üstlenmiştir ve büyük bir fonksiyona sahiptir (Turan: 1992, 82). Yaylaya gidiş ve dönüş düzenlenmelerinin yapılması, konar-göçer topluluklar için önemli bir görevin yerine getirilmesi anlamını taşımaktadır.

Osmanlı Toplumunda, özellikle devletin ilk dönemlerinde, medreselerin ve tarikatların baskı ve etkileriyle, kadına dini inançların çerçevesinde, sosyal hayatta kısmen bir yer tanınmış olsa da zamanla bu durum giderek kaybolmuştur. İlerleyen zamanlarda Osmanlı Toplumunda kadın, hareme kapatılmış ve toplum yaşantısının dışına itilmiştir. Bu durumun, İstanbul'un alınmasından sonra köleci Bizans devlet yapısının etkisiyle arttığı sanılmaktadır (Çağlar: 1992, 49). Kadınların sosyal hayattan kısmen uzaklaşması demek, saray içinde ve yönetim konusunda kadınların tüm etkilerinin sona erdirilmesi anlamına gelmemektedir.

Osmanlı harem kadınlarının yaşantıları incelendiğinde, onların kendi aralarında ve yalnızca ailelerindeki erkeklerle temas halinde yaşadıkları görülmektedir. Özellikle haremden kadının temel toplumsal işlevi, çocuk doğurmak, yetiştirmek ve

erkeklere hizmet ile cariyelik etmekten öteye gitmemektedir. Yani haremde yaşayan kadınlar, hukuken olmasa da toplumsal ilişkiler bakımından köle durumunda yaşamakta idiler. Harem, bir kurum olarak incelemeye alındığında, Engels'in kadının evcil köleliği olarak tanımladığı durumun tipik bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Tekeli: 1982, 377).

Kadınların hareme kapatılması, elbette onların sadece birer eşya gibi belirli işlevleri yerine getirmesiyle kısıtlı kalmalarına sebep olmamıştır. Saraylı kadınlardan, özellikle valide sultanların, padişah üzerindeki etkileri önemlidir. Sarayda özel bir yeri olan Valide sultanlar, özellikle yükselme döneminden sonra politik birer nitelik kazanmıştır (Tayan Tunç: 1981, 108). Haremde yer alan kadınların, -bunların içinde padişahların eşleri, anneleri ve kız kardeşleri de bulunmaktadır- padişahla temas halinde olması, dolaylı olarak yönetime etki etmelerini kolaylaştırmıştır. Ayrıca, haremde yer alan kadınların da hiyerarşik birer sıfat edinmeleri, zamanla bu kadınların da siyasi mücadelelere ve taht kavgalarına araç olmalarına sebep olmuştur.

Sultanların Türk kızlarıyla evlenme gelenekleri kaldırılıp Bizans, Sırp ve Ulah kızlarıyla evlenmeleri geleneği Fatih'ten itibaren getirince, Hatunluk unvanı, padişahın hanımlarına verilen bir unvan olmaktan çıkmıştır. Hatunların unutulması veya hatırlıca hizmetlere tahsis edilmesi üzerine, Osmanlı Sarayı'nda özellikle Haseki unvanı öne çıkmaya başlamıştır (Uzunçarşılı: 1984, 151).

Sultanların anneleri için Valide Sultan daha sonra da Mehd-Ulya unvanı kullanılırdı. III. Murad ile kullanılmaya başlanan bu unvan, daha sonra genelleşerek diğer padişahlar tarafından da kullanılmaya devam etmiştir (Uzunçarşılı: 1984, 155-158).

Sultanların eşleri için, hatun kelimesinden türeyen kadın unvanı kullanılırken, sayıları dört, bazen altı ya da yediye kadar çıkan kadınların kıdemlerinin belli olması için, baş kadın, ikinci kadın gibi unvanlar kullanılmıştır. En itibarlı kişiye baş kadın unvanı verilirdi. Kadınların içinde en sevilenlere ve çocuk doğuranlara ise Haseki unvanı verilirdi. Haseki Sultan olarak anılan bu kadınlara, haseki olduklarının belli olması için küçük bir taç verilirdi. Padişah eşleri için, baş kadın, kadın efendi, haseki gibi unvanlar kullanılmakta idi ve bu unvanlara sahip kadınlar, eriştikleri mevkilere cariyelikten yükselirdi (Uzunçarşılı: 1984, 148-152).

Kadınların, Osmanlı sarayında nüfuz mücadelesine girdikleri tarihi bir gerçekliktir (Terzi: 2011).

I. Murad'ın kızı olan Melek Hatun ilk dönem Osmanlı siyasetinde öne çıkan kadınlardan biridir. Sonraki dönemlere bakıldığında ise, Kanuni dönemi ve sonrasında, Hürrem (Gökbilgin: 1950, 593-596, Baltacı: 498-500), Mihrimah ve Esmâ Sultanlar öne çıkan isimler olmuştur. Padişahların hanımları ve kızlarının siyasetteki etkileri tartışılmaz bir hal almıştır (Pierce: 1996). Sarayda özellikle valide sultanların, mehd-i ulyayı saltanat sıfatıyla 16. Yüzyılın ortalarından başlayarak 17. Yüzyıl boyunca dönem dönem Osmanlı siyasetine yön verdikleri ve küçük yaştaki oğullarına naiblik yaptıkları bilinmektedir (Altınay: 2011).

Bir dönem Nizamülmülk'ün yapmış olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde de kadınların siyaset işlerine karışmalarından olumsuz yönde etkilenen ilim adamları, onların siyasete karışmalarını eleştiren ve siyasetten uzak tutulmalarını tavsiye eden eserler kaleme almışlardır. Mahpeyker Kösem Sultan, Safiye Sultan, Hatice Turhan Sultan aynı dönemin en çok bilinen ve siyasi etkisiyle ün yapmış kadınlarının arasındadır (Baysun: 915-923).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Toplum, kadın ve erkeklerden oluşan karmaşık bir yapıdır. Bu yapıda, kadının ve erkeğin görev, sorumluluk ve etkilerini birbirinden bağımsız ve tek yönlü olarak düşünmek neredeyse imkânsızdır. Kadın ve erkek, birbirlerini etkileyen ve tamamlayan iki unsurdur.

Konu devlet yönetimine geldiğinde ise, yönetim erkek egemen bir yapıda olsa da kadının etkisinden öz etmek kaçınılmaz bir hal almaktadır. Olayın sosyolojik boyutu incelendiğinde, çalışmadaki bilgi ve örnekler ışığında, kadınların erkek egemen Türk Toplumlari'nda, en alt kademededen en üst kademeye kadar rol aldıkları rahatlıkla görülebilmektedir. Türk Toplumlari'nda kadının genellikle erkeğe tabii bir konumda olduğu söylenebilse de, kadına verilen önem de rahatlıkla görülebilmektedir.

Yönetim kademesinde bulunan erkeklerin, İslamiyet öncesi Türk inanışına göre kut inancına göre davranması ile; İslamiyet sonrası Türk inancına göre ise kutsal sayılan bir varlık tarafından yetiştirilmiş olmasına inanmasıyla, kadınların çeşitli sıfatlarla, doğrudan ya da dolaylı olarak yönetimde söz sahibi olmaları kolaylaşmıştır.

Demokratik olmayan yapılarda, kadınların yönetimde, sosyal yaşantıda, ekonomik faaliyetlerde yer almaları, daha çok bahsi geçen toplumların inanç yapılarından etkilenmektedir. Günümüzde birçok devletin hukuksal düzenlemelerine rağmen, kadınların sosyal yaşantıya bile tam katılımının sağlanamaması bir realitedir. Demokratik toplumlarda ise, kadınlara pozitif ayrımcılığın uygulanması, seçme ve seçilme hakkının tanınması, bunun doğrultusunda kadınların başbakan, cumhurbaşkanı, devlet başkanı olması ya da çeşitli bakanlıklarda yer almaları sık görülen bir durumdur. Tarihsel örnekler pek tabii ki çalışmada geçenlerle sınırlı değildir ancak Türk Kadını'nın daha pek çok alanda, başarılarından söz etmek mümkündür.

KAYNAKLAR

- AHMETBEYOĞLU, A., (2001) Avrupa Hun İmparatorluğu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ALTINAY, A. R.,(2011), Kadınlar Saltanatı, Yayına Hazırlayan: İbrahim Delioğlu, Yücel Demirel Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- BALTACI, C., Hürrem Sultan, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XVIII.
- BAŞTAV, Ş., (2005) Makaleler, Hazırlayan: E. Semih Yalçın, Berikan Yayınevi, Ankara.
- BAYSUN, M. C., Kösem Sultan, İslam Ansiklopedisi, VI.
- ÇAĞLAR Ş., (1992) Aile İçi Rol ve Statünün Paylaşılmasında Çalışan Kadının Yeri (Sivas İli Kamu Kesiminde Çalışan Kadınlar Örneği) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- ÇANDARLIOĞLU, G.,(1977), Türk Destan Kahramanları, Doğu Kütüphanesi Yayınevi, İstanbul.
- ÇANDARLIOĞLU, G., (1968), Türk Toplumunda Kadın, Hayat Tarih Mecmuası, S.46, Mayıs, İstanbul.
- DONUK, A., (1991), Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türlerde Aile, Aile Yazıları I, Hazırlayan: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğem, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara.
- ERKAL, M. E., (1999), Sosyoloji, Der Yayınları, İstanbul.
- ERÖZ, M., (1977), Türk Ailesi, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- ESİN, E., (1978), İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş, İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- GÖKBİLGİN, T., (1950), Hürrem Sultan, İslam Ansiklopedisi, V/2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- GÖKALP, Z., (1970), Türkçülüğün Esasları, Hazırlayan: Mehmet Kaplan, Varlık Yayınları, İstanbul.
- GÖMEÇ, S., (1997), Kağan ve Katun, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara.
- İLGÜREL, M., Kösem Sultan, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt 26.
- KAFESOĞLU, İ., (2000), Harezmşahlar Devleti Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KAFESOĞLU, İ., (1987), Türk Bozkır Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- KAFESOĞLU, İ., (2007), Türk Millî Kültürü, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- KAZICI, Z. ve ŞEKER, M., (1982), İslam Türk Medeniyeti Tarihi, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- KÖYMEN, M. A., (1983), Alp Arslan ve Zamanı II, TTK Yayınları, Ankara.
- MERÇİL, E., (2011), Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- MERÇİL, E., (1989), Kirman Selçukluları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- MERÇİL, E., (1985), Müslüman Türk Devletleri Tarihi, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- NEMETH, G., (1982), Attila ve Hunları, Çeviren: Şerif Baştav, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- NİZAMÜLMÜLK, (1998), Siyasetnâme, Çeviren: Nurettin Bayburtluğil, Dergâh yayınları, İstanbul.
- ORKUN, H. N., (1946), Türk Tarihi I ve II, Akba Kitabevi, Ankara.

- ÖGEL, B., (1988), Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- PIERCE, L., (1996), Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğunda Hükümlük ve Kadınlar, Çeviren: Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ROUX, J. P., (1989), Ortaçağ Türk Kadını I, Çeviren: Gönül Yılmaz, Erdem, Ankara, Ocak.
- SAVCI, K., (1973), Cumhuriyetin 50. Yılında Kadın, Cihan Matbaası, Ankara.
- SEVİNÇ, N., (1987), Eski Türklerde Kadın ve Aile, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul.
- TAŞAĞIL, A., (2004), Göktürkler III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- TAYAN, T., (1981), Füsun, Dünyada ve Türkiye’de Tarih Boyunca Kadın, Tan Yayıncılık, Ankara.
- TEKELİ, Ş., (1982), Türkiye’de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri, Türkiye Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, İstanbul.
- TERZİ, A., (2011), Sarayda İktidar Mücadelesi, Saray Mücevher İktidar, Timaş Yayınları, İstanbul.
- THYS-ŞENOCAK L., (2009), Hatice Turhan Sultan–Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadın Baniler, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- TURAN, R., (1992), Osmanlılarda Kuruluş Yıllarında Türk Ailesi, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, C.I, Aile Araştırma Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TÜRKDOĞAN, O., (2003), Türk Tarihinin Sosyolojisi, Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- ULUÇAY, M. Ç., (1992), Padişahların Kadınları ve Kızları, Ötüken Neşriyat, Ankara.
- ULUÇAY, M. Ç., (2001), Harem, Ötüken Neşriyat, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., (1984), Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., (1984), Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Investigation of Educational Inequalities in Access to High School in the Context of Family Income Level (Isparta City Center Example)

Ömer ÇELİKKOL¹
Nazmi AVCI²

Abstract: Educational inequality issue in Turkey is generally addressed as part of “equality of opportunity” and “equality of condition” problem, and the problems within this framework are usually reduced to “not sending girls to school” and “educational opportunity differences between the regions”. The starting point of the investigation, as different from the studies generally regarding the determining of the factors leading to educational inequality in Turkey, consists of determining the social inequalities that respective educational institutions have faced with within the scope of formal education and in terms of students in the high school sampling. The investigation has shown that inequality in access to economic and social opportunities among the members of the public, feeds the educational inequality. Educational inequality of opportunity and condition on the other hand lead to inequality in access to economic and social opportunities among the members of the public. The investigation particularly seems to be supporting Bourdieu’s theory of cultural capital. In other words, the schools usually have an arrangement for the capital owners to be successful. Overcoming the social inequality in high schools out of formal education institutions that are subjected to the investigation depends on overcoming the economic and social inequality in society.

Keywords: Education, Opportunity Equality, Inequality, Cultural Capital, Formal Education, High schools.

Aile Gelir Düzeyi Bağlamında Liselere Erişimde Eğitimsel Eşitsizlik Alanlarının Araştırılması (Isparta İl Merkezi Örneği)*

Özet: Türkiye’de eğitimde eşitsizlik sorunu; genel olarak eğitimde “fırsat eşitliği” ve “imkân eşitliği” sorunu bağlamında ele alınmaktadır. Genelde bu kapsamdaki sorunlar, “kız çocuklarının okula gönderilmemesi” ve “bölgeler arasındaki eğitim imkânları farklılığı”na indirgenmesidir. Araştırmanın çıkış noktasını, genel olarak Türkiye’de eğitim eşitsizliğine neden olan etmenlerin belirlenmesine yönelik yapılan çalışmalardan farklı olarak; örgün eğitim kapsamında ve lise örneğinde öğrenciler anlamında söz konusu edilen bu eğitim kurumlarının karşı karşıya oldukları toplumsal eşitsizliklerin belirlenmesi oluşturmaktadır. Araştırma; toplumun üyeleri arasında ekonomik ve sosyal fırsatlara erişim bağlamındaki eşitsizliğin eğitimdeki eşitsizliği beslediğini göstermektedir. Eğitimdeki fırsat ve imkân eşitsizliği ise toplum üyeleri arasında ekonomik ve sosyal fırsatlara erişim bağlamında eşitsizliğe neden olmaktadır. Araştırma özellikle Bourdieu’nun kültürel sermaye görüşünü destekler niteliktedir. Diğer bir ifade ile okullar çoğunlukla sermaye sahiplerinin başarılı olmasına yönelik bir düzene sahiptir. Araştırmaya konu olan örgün eğitim kurumlarından liselerde toplumsal eşitsizliğin ortadan kalkması, toplumdaki ekonomik ve sosyal eşitsizliğin ortadan kalmasına bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Fırsat Eşitliği, Eşitsizlik, Kültürel Sermaye, Örgün Eğitim, Liseler.

Bu makale, “Liselere Erişim Bağlamında Eğitimsel Eşitsizlik Alanlarının Araştırılması (Isparta İl Merkezi Örneği)” adlı doktora tezinden üretilmiştir. Bu araştırma Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi 4279-D1-15 nolu proje tarafından desteklenmiştir.

¹Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü

²Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

*Corresponding author (İletişim yazarı): omercelikkol@sdu.edu.tr

Citation (Atıf): Çelikkol, Ö., Avcı, N. (2017), Aile Gelir Düzeyi Bağlamında Liselere Erişimde Eğitimsel Eşitsizlik Alanlarının Araştırılması (Isparta İl Merkezi Örneği), Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 1 (2): 165-183.

1. GİRİŞ

Toplumsal eşitsizlik, ekonomik değerlerin ve kaynakların dağılımı ile ilgili olarak kendisini ortaya koyan bir süreci ifade etmektedir. Bu bağlamda ekonomik yaşamın sonlu kaynaklarının insanoğlunun sonsuz istek ve dileklerine tahsis edilmesi sürecinde söz konusu olan eşitsiz ve adil olmayan bölüşüm ve dağılım, toplumsal eşitsizlik kavramını da beraberinde getirmektedir. Eğitimde fırsat eşitliği kavramı ise eğitimsel kaynaklara ulaşabilme veya onlardan eşit bir şekilde yararlanmayı ifade eder (Tezcan, 2012: 79).

Eğitimin bireylerin ve toplumların hayatında oynadığı önemi rolü hepimiz bilmekteyiz. Bireylerin demokrasilerde daha güçlü ve etkili olması için alacağı eğitimin içeriği ve seviyesi önem arz etmektedir (Arvasi, 2008: 103). Çünkü bireyler farklı cinsiyet, ırk, etnik köken, aile kökeni vb. özelliklere sahip olarak dünyaya gelmektedirler. Doğuştan sahip oldukları bu özellikler sayesinde bireyler, tüm yaşamları boyunca birtakım olanaklara sahip olabilmekte ya da birtakım olanaklardan yoksun bırakılabilmektedirler. Yaşam süreleri boyunca bireyler, bu özelliklerine ek olarak ve kendi çabaları ile farklı birtakım değerlere, kaynaklara ya da çeşitli varlıklara ulaşabilmekle birlikte, bunların da neticesinde doğuştan getirilen özelliklere bağlı olarak edinilebildiği söylenebilir. Ancak “Modern toplumun ayırt edici özelliklerinden en önemlisi toplumsal hareketliliktir. Toplumun alt sınıf üyelerinin bireysel yetenek ve eğilimleri ölçüsünde üst sınıflara geçiş yapabilmeleri, üst sınıf üyelerinin konumlarının ise soya, cinsel, etnik ve dinsel kimliklere değil, yine bireysel yetenek ve eğilimlerine bağlı oluşu klasik ve çağdaş sosyoloji kuramları tarafından modern toplumun temel bir ölçütü olarak değerlendirilmiştir” (Topses, 2011: 101).

Toplumsal eşitsizlik kavramı olgusal bir anlam taşımakla birlikte, bu eşitsizliklerin belirli bir toplumun siyasi, ekonomik ve sosyal düşüncesi doğrultusunda ortaya çıkması, kavramın aynı zamanda belirli bir topluma, döneme ya da kesime ilişkin olay niteliği taşıması da söz konusudur (Roche, 1987:366). Kendisini en açık olarak servet, mülkiyet ve gelir dağılımının adil ve eşit olmayan dağılımı ile gösteren toplumsal eşitsizlik, bu yönüyle ve genel bir belirleme doğrultusunda bireylerin belirtilen doğuştan getirdikleri özellikleri doğrultusunda belirli olanaklardan

yoksun bırakılmaları olarak tanımlanabilmektedir (Lister, 1998: 8).

Sanayi Devrimi ile birlikte konu ile ilgili ilk sistemli düşünceler, aynı zamanda liberal düşünürler olarak bilinen Hobbes, Locke, Helvetius, Bentham ve Smith gibi düşünürlerdir. Bireyin “esas eylemci (actor)” olarak kabul edilmesi gerektiği anlayışından hareket eden bu düşünürler, konu ile ilgili olarak çok farklı ve hatta belirli noktalarda birbirine zıt düşünce sistemleri geliştirmişler ve toplumsal eşitsizlik kavramını olgusal temellerde değerlendirmişlerdir (Ignatieff, 1987: 401).

Toplumsal eşitsizlik olgusu, zaman içerisinde klasik liberal düşünce içerisinde ele alınmaya başlanmış ve “refah iktisatçıları” olarak nitelendirilen Pigou, Bergson, Samuelson gibi düşünürler ve “toplumsal adalet kuramcıları” olarak bilinen Rousseau, Kant, Rawls gibi düşünürler, konuyu ekonomik, siyasi ve sosyal temelleri ile ele alınması gereken ve ne denli çaba sarf edilirse edilsin ortadan kaldırılamayacak bir olgu olarak değerlendirmişlerdir (Castles, 1995: 300).

Eşitliğin kendisinin değil fırsatın sunulması gerektiği savunusuna dayanan eğitimde fırsat eşitliği ilkesi, sunulan fırsatlarla bireysel ve sosyal farklılıkların önüne geçilmesi gerektiği anlayışına dayanmakta ve toplumsal eşitsizliklerin de ancak bu şekilde aşılabileceğini belirtmektedir (Hesapçioğlu ve Dündar, 2011: 33). Ancak eşitliğin kendisinin değil fırsatın sunulmasının önemli olduğu savunusunda olan eğitimde fırsat eşitliği ilkesi, bu yönüyle bazı araştırmacılar tarafından özünde eşitliğin değil bilakis eşitsizliğin yer aldığı bir ilke olarak değerlendirilmektedir (Zanten, 2005: 156).

Zira mevcut eşitsizliklerin giderilebilmesi için bireylere eşitlik değil de fırsat sunulduğunda, sunulan bu fırsatların eşit olması sağlanmadığında bilakis eşitsizliğin ortaya çıkması söz konusu olmaktadır (Parcel ve Dufur, 2001: 886). Bu temelde kendisi ile çelişen ya da kendi içerisinde çelişkileri olan bir ilke olarak görülen eğitimde fırsat eşitliği ilkesi, özellikle sınıflı toplumlarda fırsatın bir üst sınıfa yükselme olarak görülmesi ya da ayrıcalıklı olmanın vaat edilmesi doğrultusunda eşitsizliği beraberinde getirmektedir (Hesapçioğlu ve Dündar, 2011: 34).

Bununla birlikte bazı araştırmacılar tarafından da eğitimde fırsat eşitliği; sınıflı toplumların temelinde yer alan eşitsizliklerin, bireylerin kendilerini gerçekleştirebilecekleri ve kişisel yeteneklerini geliştirebilecekleri bir ortamın yaratılmasına yönelik olarak etkisizleştirilmesini öngörmektedir (Marks, Creswell ve Ainley, 2006: 108). Bu temelde de eğitimde fırsat eşitliği, “eşitliğin sağlanması için eşitsizliğin giderilmesi” ve “fırsat eşitliğinin sağlanması doğrultusunda eşitliğin olanaklı kılınması” gibi iki temel argüman doğrultusunda şekillendirilmiş bir ilke olarak değerlendirilmektedir (Malone, 2008: 419).

Eğitsel eşitsizliğin önüne geçilebilmesi amacıyla eğitim faaliyetlerinin objektif uygulamalara endeksli olarak yürütülmesi gerektiği anlayışına dayanan eğitimde fırsat eşitliği ilkesi, bu doğrultuda yetenek ve zekâ gibi doğuştan getirilen birtakım özelliklere göre sosyal statülerin belirlendiği meritokratik sistemin bertaraf edilmesi gerektiğini savunmaktadır (Joeger, 2009: 1949).

Bu temelde eğitsel eşitsizliklerin giderilmesi yoluyla toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılabileceği belirtilmekte ve okula devam edebilmek, kendini gerçekleştirmek, statü ve gelir elde etmek gibi birtakım hakların bireysel yeteneklere endeksli olmadan herkes için sağlanabileceği ifade edilmektedir (Carneiro ve Heckman, 2002: 992). Oysa sosyal ve çevresel etmenler ya da bireyin mensup olduğu sosyal sınıfın özellikleri ve kültürel özellikler, hala eğitim sonuçlarında farklılıklara neden olabilmektedir.

Eğitimsel eşitsizlik; toplumsal sınıf, toplumsal cinsiyet, etnik köken ve inanç farklılıkları gibi nedenlerden dolayı söz konusu olabilmekte ve eğitim sistemi aracılığı ile toplumsal eşitsizlik bağlamındaki bu eşitsizlikler yeniden üretilmektedir. Bu bağlamda liberal düşünceye göre; tarafsız olması gereken okul, bir yandan öğrenim ve meslek yaşamındaki başarıların kişisel yetenek ve becerilere bağlı olduğu inancını güçlendirmek için kullanılmakta, diğer yandan da eşitsizlik üzerine kurulu sınıfsal yapılanmayı haklı hale getirmeye çalışmaktadır. Bireyler bu anlayış doğrultusunda başarısızlıklarının sadece kendilerinden ve/veya ailelerinden kaynaklandığını düşünmeye başlamakta ve maruz kaldıkları eşitsizliğin de, başarısızlıklarının doğal bir neticesi olduğunu kabul eder hale gelmektedirler. Bu temelde iş bölümündeki hiyerarşi de bireyler tarafından daha kabul edilebilir bir hal almakta ve çocukluk döneminden itibaren “yeteneksiz ve

başarısızsan eşitsizliğe maruz kalman kaçınılmaz olacaktır” anlayışı benimsenmektedir. Yeteneksiz ve başarısız olduğu için diğer bireylerin sahip olduklarına sahip olunamayacağı anlayışı ise, sistemin en temel argümanı olarak kendisini ortaya koymaktadır (Ünal ve Özsoy, 1999: 39-72).

Sonuç olarak eğitimsel eşitsizlik; eğitim hakkından koşulsuz herkesin yararlanabilmesi olanağının sağlanması ve eğitimde fırsat eşitliği anlamında herkesin eğitim kapsamındaki fırsat ve olanaklardan yararlanmasının mümkün kılınması ile son bulabilecektir. Ancak konu ile ilgili belirlemelerde bulunan düşünürler tarafından da ortaya konulduğu üzere, her kuşaktaki bireylerin eşit yaşam şanslarına sahip olmalarının sağlanması önde bir ütopyadır ve toplumsal eşitsizlik gibi eğitimsel eşitsizlik de tamamen ortadan kaldırılamaz, ancak belirli bir oranda bertaraf edilebilir.

2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Araştırmanın çıkış noktasını, genel olarak Türkiye’de eğitim eşitsizliğine neden olan etmenlerin belirlenmesine yönelik yapılan çalışmalardan farklı olarak; liselere erişim bağlamında eğitimsel eşitsizlik alanlarının araştırılmasını kapsamaktadır. Eğitime dair eşitsizlikler konusunda yürütülen bu araştırma; liseye erişim ve öğrenciler anlamında söz konusu edilebilecek eğitimsel eşitsizliklere yoğunlaşmıştır. Bu nedenle araştırmanın problem cümlesi “Liselere Erişim Bağlamında Eğitimsel Eşitsizlik Alanlarının Araştırılması (Isparta İl Merkezi Örneği) çerçevesinde eğitimsel eşitsizlik alanları nelerdir?” sorularına yanıt aranmaya çalışılmıştır.

3. YÖNTEM

Sosyolojik araştırma yapmanın temel amacı, insanın sosyal davranışı konusunda derin bir anlayış elde etmektir. Ancak sosyoloji sadece kişilerin davranışlarını ve tavırlarını konu edinmez. Aynı zamanda gruplarda ve bir bütün olarak toplumlarda ne olduğunu açıklamaya çalışırlar (Cole, 1999: 13). Araştırma yöntemleri açısından sosyolojik araştırmaya baktığımızda, niteliksel ve niceliksel olmak üzere, temelde iki tip araştırma yönteminden söz edebiliriz. Niteliksel araştırma yöntemi daha çok soyut kaynaklı oluşuna, nicel araştırma ise rakam kökenli oluşuna dikkat çekmektedir. Niteliksel araştırma yöntemi; araştırmacının baştanbaşa tanıma ve topyekûn anlamasına yardımcı olacak şekilde düzenlenirken,

niceliksel araştırma yöntemi genellikle istatistik analizlerle değerlendirilecek olan çok miktarda sayıların toplanması temeline dayanmaktadır (Birkök, 1998: 40-44). Araştırmamız bu yönüyle lise örnekleminde öğrenciler bağlamında liselere erişimde söz konusu edilebilecek eğitimsel eşitsizlik alanlarının belirlenebilmesi amacıyla örneklem grubundakilerin sosyolojik özelliklerine odaklandığından, niceliksel bir araştırma yöntemi çerçevesinde hazırlanmıştır.

3. 1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Isparta İl Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesinde yer alan, Isparta İl Merkezi'nde bulunup karma eğitim yapılan ve TEOG sınav sonucuna göre öğrenci alan aşağıda yer alan devlet liseleri oluşturmaktadır. Araştırmanın evreni ile ilgili bilgiler, Isparta İl Milli Eğitim Müdürlüğü 2014-2105 Eğitim-Öğretim yılı verilerini içermektedir. Isparta Merkez ilçede bulunan TEOG başarı sırasına göre devlet liseleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Isparta Merkezde Bulunan Liselerin TEOG Başarı Tablosu

Başarı Grubu	Sıra No	Okul Adı	Türkiye Geneli Yüzdellik Dilimi	Isparta Geneli Başarı Sırası
1 Çok Başarılı	1	Isparta Süleyman Demirel Fen Lisesi	1,17	1
	2	Tenzile Erdoğan Anadolu Lisesi	3,58	2
	3	Ahmet Melih Doğan Anadolu Lisesi	6,20	3
	4	Isparta Anadolu Lisesi	8,93	4
	5	Gülkent Anadolu Lisesi	10,55	5
2 Başarılı	6	Isparta Gazi Sosyal Bilimler Lisesi	11,36	6
	7	Mustafa Kaçıkçı Anadolu Lisesi	14,10	7
	8	Şehit Ali İhsan Kalmaz Anadolu Lisesi	19,52	8
	9	Isparta Lokman Hekim Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	20,71	9
	10	Mustafa Gürkan Anadolu Lisesi	23,42	10
3 Başarısız	11	Mürşide Ermumcu Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	30,24	11
	12	Isparta Halikent Anadolu Lisesi	32,75	12
	13	Hacı Ahmet Ersöz Anadolu İmam Hatip Lisesi	34,10	13
	14	Tümay Yavuz Ali Ergun Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	62,85	14
	15	İMKB Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	73,63	15
4 Çok Başarısız	16	Merkez Anadolu İmam Hatip Lisesi	84,03	16
	17	Gül Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	85,03	17
	18	Merkez Meryem Albayrak Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	91,81	18
	19	Gülistan Anadolu İmam Hatip Lisesi	92,62	19
	20	Gül Şehri Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	95,89	23
	21	Isparta Merkez Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	97,07	24

Araştırmada, farklı türdeki okulların birbirleriyle karşılaştırılmasına olanak sağlanması açısından örneklem olarak her okul türünden TEOG yüzdellik dilimine göre en yüksek ve en düşük puanla öğrenci alan okullar belirlenmiştir. Okullar TEOG başarı sırasına göre 4 farklı başarı grubuna ayrılmıştır.

Her başarı grubundan en başarılı ve en başarısız okullar örneklem grubuna dâhil edilmiştir. Evreni temsil edecek örneklem tabakalı örnekleme

teknikiyle hesaplanmıştır. “Tabakalı örnekleme, sınırları belirlenmiş bir evrende alt tabakalar veya alt birim gruplarının var olduğu durumlarda kullanılır. Burada önemli olan, evren içindeki alt tabakaların varlığından yola çıkarak evren üzerinde çalışmaktır” (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 105). Bu örnekleme tekniğinin, evrenin değişkenliğini en iyi şekilde yansıtacağı düşünülmüştür. Bu teknik, evreni oluşturan her birime örneğe girme bakımından eşit şans tanımaktadır. Bu tekniğin temeli evreni homojen

şekilde alt katmanlara ayırmak ve her katmandan ağırlığına göre belli oranlarda örnek alınarak örneklem oluşturmaktadır (Bal, 2001: 119).

Örneklem seçmede kullandığımız formül gereği %99 güven düzeyi ve \pm %5 göz yumulabilir yanılğı payı esas alınarak araştırmaya katılmaya gönüllü 594 kişi belirlenmiştir. Anket formları, her okul için belirlenen örneklem sayısı sınıf sayısına eşit bir şekilde dağıtılmıştır. Sınıfta gönüllü olarak anket formunu doldurmak isteyenlere tesadüfi olarak dağıtılmıştır. Ancak anketlerin geri dönmemesi veya eksik doldurulması gibi olumsuz durumlara karşı anket soruları örneklemdaki her bir okulda %50 fazla olarak uygulanmıştır.

3.2. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Güvenirlik ve geçerlilik, veri toplama araçlarından biri olan anketin taşınması gereken en önemli özelliklerdendir. Güvenirlik, bir ölçme aracıyla aynı koşullarda tekrarlanan ölçümlerde elde edilen ölçüm değerlerinin kararlılık göstermesidir (Ercan ve Kan, 2004: 212). Cronbach's Alpha değerinin 0,70 ve üstü olduğu durumlarda ölçüğün güvenilir olduğu ifade edilmektedir (Bektaş ve Ulutürk Akman, 2013: 128). Bu araştırmada, veri toplama aracının güvenirliliğini tespit etmek için örneklem grubunda yer alan Merkez Anadolu İmam-Hatip Lisesinde okuyan 191 öğrenciye anket uygulanarak veri toplama aracının güvenirlilik çalışması yapılmıştır. Anket sorularından ilkokul ve orta-okuldan memnuniyet düzeyini belirleyen sorular likert ölçek düzeyinde olduğundan bu iki soru için Cronbach alfa güvenirlilik katsayısı uygulanmıştır. Cronbach alfa güvenirlilik katsayısı 0,844 olarak bulunmuştur.

3.3. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Sosyal bilimlerde yaygın bir şekilde kullanılan parametrik testlerin büyük çoğunluğu, normal olasılık dağılımını temel almaktadır. Parametrik testlerin kullanılabilmesi için normallik varsayımının sağlanması bir önkoşul olup ihlali durumunda analizin istatistiksel gücü ve analiz

sonuçları geçerliğini düşürebilmektedir. Parametrik olmayan testler ise normallik, bağımsızlık, homojenlik, küresellik, doğrusallık gibi parametrik test varsayımlarının sağlanmadığı durumlarda da kullanılabilir (Demir vd., 2016: 132). Analize konu veriler arasında ilişki bulunması noktasında, her bir değişken sınıflama ölçme düzeyine sahip olduğundan ki-kare test istatistiğinden yararlanılmıştır. “Ancak ki-kare değerinin; örneklem büyüklüğü, değişkenler arasındaki bağımsızlık yapısının miktarı ve serbestlik derecesinin bir fonksiyonu olduğu için yorumlanması zordur. Yorum zorluğunun üstesinden gelmek için, sınıflama ölçme düzeyindeki iki değişken arasındaki ilişkinin derecesini ölçen çeşitli istatistikler geliştirilmiştir. Cramer V katsayısı, çapraz tablodaki satır ve sütun sayısından bağımsız olarak iki değişken arasındaki ilişkinin gücü hakkında bilgi verir” (Öztuna, 2008: 161-162). Cramer V değerleri 0-1 arasında değişmekte olup, tıpkı korelasyon katsayısının büyüklüğünün yorumlanmasında olduğu gibi, 0-30 arası değerler düşük düzey ilişki, 31-60 arası değerler orta düzey ilişki, 61-100 arası değerler ise yüksek düzey bir ilişkinin varlığını gösterir (Özbay, 2008: 463). Bundan dolayı araştırma kapsamında alt problem cümlelerine ilişkin ikili analizlerin ilişki düzeylerini belirlemek için Cramer V ilişki katsayısı testinden yararlanılmıştır.

Normallik analizlerinde, Shapiro Wilk test istatistiği, varyans homojenliği analizlerinde ise levene test istatistiği kullanılmıştır. Kategorik değişkenler arasındaki ilişkileri daha detaylı görebilmek için (3 ya da 4 değişken arasındaki ilişki) çok değişkenli kategorik veri analiz yöntemlerinden olan log-linear analiz yöntemi kullanılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Anket kapsamında örneklem grubundakilere Isparta il merkezinde yer alan hangi lisede okuduklarına yönelik sorulan soruya ilişkin alınan cevapların özetlendiği tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo 2. Örneklem Grubundakilerin Okudukları Liseye Göre Dağılım Tablosu

	Lise Adı	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Örneklem Grubundakilerin Okudukları Lise	Süleyman Demirel Fen Lisesi	70	8,4	8,4	8,4
	Gülkent Anadolu Lisesi	100	12,0	12,0	20,4
	Isparta Gazi Sosyal Bilimler Lisesi	50	6,0	6,0	26,4
	Mustafa Gürkan Anadolu Lisesi	88	10,6	10,6	37,0
	Mürşide Ermumcu Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	61	7,3	7,3	44,4
	İMKB Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	100	12,0	12,0	56,40
	Merkez Anadolu İmam Hatip Lisesi	191	23,0	23,0	79,30
	Isparta Merkez Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	172	20,7	20,7	100
	Toplam	832	100,0	100,0	

Örneklem grubundakilerin Isparta il merkezinde yer alan liseler kapsamındaki dağılımı sonucunda %8,4'ünün Süleyman Demirel Fen Lisesine, %12,0'ının Gülkent Anadolu Lisesine, %6,0'ının Isparta Gazi Sosyal Bilimler Lisesine, %10,60'sının Mustafa Gürkan Anadolu Lisesine, %7,3'nün Mürşide Ermumcu Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesine, %23,0'ının Merkez Anadolu

İmam Hatip Lisesine, %20,7'sini ise Isparta Merkez Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesine devam ettiği görülmüştür.

Anket kapsamında örneklem grubundakilere hangi sınıfta okuduklarına ilişkin sorulara ilişkin elde edilen veriler kapsamındaki tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo 3. Örneklem Grubundakilerin Okudukları Sınıfa Göre Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Okudukları Sınıf	Hazırlık Sınıfı	10	1,2	1,2
	9. Sınıf	214	25,7	26,9
	10. Sınıf	230	27,6	54,6
	11. Sınıf	177	21,3	75,8
	12. Sınıf	201	24,2	100,0
	Toplam	832	100,0	100,0

Örneklem grubundakilerin çok düşük bir yüzdesi (%1,2)'si hazırlık sınıfı öğrencisidir. 9.sınıflardan 214 kişi (%25,7), 10.sınıflardan 230 kişi (%27,6),

11. Sınıflardan 177 kişi (%21,3) ve 12. Sınıflardan 201 kişi (%24,2) anket kapsamında yer alan soruları cevaplamıştır.

Tablo 4. Aile Gelir Düzeyine Göre Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Aile Gelir Düzeyi	1.000 TL'den az	167	20,1	20,1
	1.000 TL - 2.000 TL arası	329	39,5	59,6
	2.001 TL - 3.000 TL arası	181	21,8	81,4
	3.001 TL - 4.000 TL arası	81	9,7	91,1
	4.001 TL - 5.000 TL arası	33	4,0	95,1
	5.000 TL'den fazla	41	4,9	100,0
	Toplam	832	100,0	100,0

Örneklem grubundakilerin büyük çoğunluğunun (%81,4) aile gelir düzeyi 3.000 TL ve daha azdır. Aile gelir düzeyi 4.001 TL ve yukarısı olan örneklem grubundakilerin yüzdesi toplam %8,9 olarak oluşmuştur. Ailelerin sosyo-ekonomik düzeyleri sadece öğrencilerin okula katılımını,

devamını veya okuldan mezun olmasını değil, aynı zamanda akademik başarı seviyesini de önemli ölçüde etkilemektedir (Tansel, 2002: 456).

Sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan aileler hem okulla ilgili daha fazla materyal sağlayarak hem de okulla ilgili faaliyetlere ağırlık vererek

çocuklarının sosyo-kültürel gelişimlerine daha fazla olanak sağlayarak eğitsel yeteneklerini artırabilmektedirler. Bu durum bu aile çocuklarının sosyo-ekonomik durumu düşük aile çocuklarına nazaran daha hızlı öğrenmesine neden olabilmektedir. Bu da eğitimsel eşitsizliğin önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Söz konusu

faktörler, Türkiye’de de sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan ailelerin çocuklarının akademik başarılarını ve gelecekte elde edebilecekleri gelirleri olumsuz olarak etkileyerek, gelir eşitsizliklerinin azaltılamamasında ve/veya artmasında en önemli etkenler arasında yer almaktadır (Çiftçi, 2013: 157).

Tablo 5. Model Uygunluk Tablosu

ailenin_gelir_duzeyi*teog_sbs_dershaneye_gittin_mi, cinsiyet				
	X ²	Sd	P	
Likelihood Ratio	35,111	23	,051	
Pearson	32,896	23	,083	

Ailenin gelir düzeyi, cinsiyet, TEOG veya SBS sınavı için etüt veya dershaneye gitme durumları üç boyutlu log-linear analiz ile değerlendirildiğinde ailenin gelir düzeyi ve TEOG veya SBS sınavı için etüt veya dershaneye gitme durumları arasındaki ilişki istatistiksel olarak önemli bulunurken cinsiyet bunlardan bağımsız bulunmuştur. Diğer bir ifade ile cinsiyet değişkeni, öğrencinin TEOG veya SBS sınavı için etüt veya dershaneye gitme durumu üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Bu sonuç Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)’ın “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi” çalışmasındaki Isparta iline ilişkin “Kadın Güçlenme Endeksi” verisi ile uyumluluk göstermektedir.

Ailenin gelir düzeyi öğrencinin TEOG veya SBS sınavı için etüt veya dershaneye gitme durumu üzerinde güçlü bir etkisi bulunmaktadır. Başol ve Zabun (2014: 63-87) yapmış oldukları “Seviye Belirleme Sınavında Başarının Yordayıcılarının İncelenmesi: Dershaneye Gitme, Mükemmeliyetçilik, Ana-Baba Tutumu ve Sınav Kaygısı” adlı benzer bir araştırmaya göre ailenin gelir düzeyi ile dershaneye gidilen yıl arasındaki anlamlı bir ilişki vardır. Ailenin gelir düzeyi arttıkça dershaneye gidilen yılda artış olmaktadır. Bu durumda öğrencinin SBS başarısını yordayan asıl aracı değişken dershane değil, ailenin ekonomik düzeyidir.

Tablo 6. Aile Gelir Düzeyi – Çocuğun Kendisine Ait Odası Değişkenlerinin Çapraz Tablosu

			TEOG veya SBS sınavı için hazırlanırken kendine ait odan var mıydı?			Toplam
			Evete	Hayır	Yurtta kalıyorum.	
Ailenin gelir düzeyi nedir? (Anne ve babanızın aylık geliri)	1.000 TL'den az	Sayı	76	86	5	167
		Satır	45,5%	51,5%	3,0%	100,0%
		Sütun	12,7%	39,6%	27,8%	20,1%
	1.000 TL - 2.000 TL arası	Sayı	231	89	9	329
		Satır	70,2%	27,1%	2,7%	100,0%
		Sütun	38,7%	41,0%	50,0%	39,5%
	2.001 TL - 3.000 TL arası	Sayı	157	22	2	181
		Satır	86,7%	12,2%	1,1%	100,0%
		Sütun	26,3%	10,1%	11,1%	21,8%
	3.001 TL - 4.000 TL arası	Sayı	68	13	0	81
		Satır	84,0%	16,0%	0,0%	100,0%
		Sütun	11,4%	6,0%	0,0%	9,7%
	4.001 TL - 5.000 TL arası	Sayı	28	5	0	33
		Satır	84,8%	15,2%	0,0%	100,0%
		Sütun	4,7%	2,3%	0,0%	4,0%
	5.000 TL'den fazla	Sayı	37	2	2	41
		Satır	90,2%	4,9%	4,9%	100,0%
		Sütun	6,2%	,9%	11,1%	4,9%
Toplam	Sayı	597	217	18	832	
	Satır	71,8%	26,1%	2,2%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
			X ² =98,700	Sd=10	P=,000	Cramer's V=,244

Ailenin gelir düzeyi çocuğun kendisine ait odasının olup olmaması üzerinde etkilidir. Cramer's V ilişki katsayısı kapsamında iki değişken arasındaki ilişki düzeyinin düşük düzeyde olduğunu söylemek mümkündür.

Tablodan anlaşılacağı üzere ailenin gelir düzeyi arttıkça çocuğun kendisine ait odasına sahip olma oranı artmakta, ailenin gelir düzeyi azaldıkça çocuğun kendisine ait odasına sahip olma oranı azalmaktadır.

Tablo 7. Model Uygunluk Tablosu

ailenin_gelir_duzeyi*teog_sbs_kendine_ait_oda, ailenin_gelir_duzeyi*lisenin_basari_grubu			
	X ²	Sd	P
Likelihood Ratio	30,382	36	0,732
Pearson	25,749	36	0,897

Ailenin gelir düzeyi, TEOG veya SBS için sınava hazırlanırken çocuğun kendisine ait odasının varlığı, lisenin başarı grubu değişkenleri için yapılan log-linear analiz sonucuna göre tüm ikili ilişkiler anlamlı bulunmuştur. Kişinin aile gelir düzeyi hem TEOG veya SBS için sınava hazırlanırken çocuğun kendisine ait odasının varlığı hem de lisenin başarı grubu ile ilişkilidir.

Araştırma sonucuna göre TEOG veya SBS sınavına hazırlanırken çocuğun kendisine ait odasının varlığı, lisenin bulunduğu başarı grubunu etkilemektedir. Ancak TEOG veya SBS sınavına hazırlanırken çocuğun kendisine ait odasının varlığı ailenin gelir düzeyi ile yakından alakalıdır. Bu durumda öğrencinin sınav başarısını yordayan asıl aracı değişken kendisine ait odanın varlığı değil, ailenin ekonomik düzeyidir.

Tablo 8. Aile Gelir Düzeyi Öğrencinin Müzik Aleti Çalması Durumu Çapraz Tablosu

		Bir müzik aleti çalıyor musun?		Toplam	
		Evet	Hayır		
Ailenin gelir düzeyi nedir? (Anne ve babanızın aylık geliri)	1.000 TL'den az	Sayı	29	138	167
		Satır	17,4%	82,6%	100,0%
		Sütun	14,2%	22,0%	20,1%
	1.000 TL - 2.000 TL arası	Sayı	70	259	329
		Satır	21,3%	78,7%	100,0%
		Sütun	34,3%	41,2%	39,5%
	2.001 TL - 3.000 TL arası	Sayı	51	130	181
		Satır	28,2%	71,8%	100,0%
		Sütun	25,0%	20,7%	21,8%
	3.001 TL - 4.000 TL arası	Sayı	23	58	81
		Satır	28,4%	71,6%	100,0%
		Sütun	11,3%	9,2%	9,7%
	4.001 TL - 5.000 TL arası	Sayı	11	22	33
		Satır	33,3%	66,7%	100,0%
		Sütun	5,4%	3,5%	4,0%
	5.000 TL'den fazla	Sayı	20	21	41
		Satır	48,8%	51,2%	100,0%
		Sütun	9,8%	3,3%	4,9%
Toplam		Sayı	204	628	832
		Satır	24,5%	75,5%	100,0%
		Sütun	100,0%	100,0%	100,0%
		X ² =22,878	Sd=5	P=,000	Cramer's V=,166

Ailenin gelir düzeyi öğrencinin müzik aleti çalması üzerinde etkilidir. Cramer's V ilişki katsayısı kapsamında iki değişken arasındaki ilişki düzeyinin düşük düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Tablodan anlaşılacağı üzere ailenin gelir düzeyi arttıkça çocuğun bir müzik aleti çalma

oranı artmakta, ailenin gelir düzeyi azaldıkça çocuğun bir müzik aleti çalma oranı ise azalmaktadır.

En temel ifadesiyle "istendik davranış oluşturma ya da istendik davranış değiştirme süreci olarak tanımlanan eğitim, toplumun süzgeçten geçirilmiş

değerlerinin, ahlâk standartlarının bilgi ve beceri birikimlerinin yeni nesillere aktarılması ile ilgilidir. Bu anlamda eğitim bireyi, istendik nitelikte kültürlenme sürecidir” (Senemoğlu, 2004: xxiii). Aynı zamanda eğitim; “kişinin topluma yararlı olabilecek nitelikte yetiştirilmesini sağlar. Bu her ulusun vazgeçemeyeceği ortak özelliğidir. Ancak eğitim sözcük olarak bir bütünü belirler. Ayrıntıya girildiğinde, kişinin sanatsal, sosyal, kültürel ve bilimsel yönden gelişimi söz konusu olur” (Acay, 1999: 5).

Martin’e (2015: 5) göre yoksul çocuklar seslerin detaylarını algılamada zorlanmaktadır. Müzik eğitimi alan çocukların sinir sistemleri seslere daha iyi cevap vermektedir. Okullarda, zengin öğrencilerle yoksul öğrenciler arasındaki başarı farkını kapatmak için her okulda müzik eğitim programları uygulamak gerekir.

Eğitimin önemli bir parçası olan müzik eğitimi de üstlendiği görevler ve işlevleri ile bireyi ve içinde yaşadığı toplumu etkiler. Müzik eğitimi bireyde amaca yönelik olarak kültürel, sanatsal ve müzikal beceri ve davranışlar kazandırır. Bu kazanımlar sonucunda bireyde istendik davranış değişiklikleri meydana gelir ki; müzik eğitimi yoluyla bireyin davranışlarında oluşan değişmelerin toplumu etkileyeceği, toplumdaki değişmelerin ise bireyi etkileyeceği açıktır (Say, 2002: 361). Tablodan anlaşılacağı üzere ailenin gelir düzeyi düştükçe çocuğun müzik aleti çalma oranı azalmaktadır. Okullarda yeterli müzik eğitimi verilmediğinden bu durum ekonomik gelir düzeyi düşük aile çocuklarını diğer çocuklara göre eğitimin önemli bir parçası olan müzik eğitiminden mahrum bırakmaktadır. Oysa ekonomik gelir düzeyi yüksek aile çocukları kendi imkânıyla müzik eğitimi alabilmektedir.

Tablo 9. Aile Gelir Düzeyi Gidilen Lise Türü Çapraz Tablosu

			Hangi lise türünde okuyorsun?					Toplam	
			Fen Lisesi	Anadolu Lisesi	Sosyal Bilimler Lisesi	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Anadolu İmam-Hatip Lisesi		
Ailenin gelir düzeyi nedir? (Anne ve babanızın aylık geliri)	1.000 TL'den az	Sayı	3	23	8	96	37	167	
		Satır	1,8%	13,8%	4,8%	57,5%	22,2%	100,0%	
		Sütun	4,3%	12,2%	16,0%	28,8%	19,4%	20,1%	
	1.000 TL - 2.000 TL arası	Sayı	9	67	13	145	95	329	
		Satır	2,7%	20,4%	4,0%	44,1%	28,9%	100,0%	
		Sütun	12,9%	35,6%	26,0%	43,5%	49,7%	39,5%	
	2.001 TL - 3.000 TL arası	Sayı	22	49	12	62	36	181	
		Satır	12,2%	27,1%	6,6%	34,3%	19,9%	100,0%	
		Sütun	31,4%	26,1%	24,0%	18,6%	18,8%	21,8%	
	3.001 TL - 4.000 TL arası	Sayı	15	24	6	21	15	81	
		Satır	18,5%	29,6%	7,4%	25,9%	18,5%	100,0%	
		Sütun	21,4%	12,8%	12,0%	6,3%	7,9%	9,7%	
	4.001 TL - 5.000 TL arası	Sayı	8	12	5	5	3	33	
		Satır	24,2%	36,4%	15,2%	15,2%	9,1%	100,0%	
		Sütun	11,4%	6,4%	10,0%	1,5%	1,6%	4,0%	
	5.000 TL'den fazla	Sayı	13	13	6	4	5	41	
		Satır	31,7%	31,7%	14,6%	9,8%	12,2%	100,0%	
		Sütun	18,6%	6,9%	12,0%	1,2%	2,6%	4,9%	
	Toplam	Sayı	70	188	50	333	191	832	
		Satır	8,4%	22,6%	6,0%	40,0%	23,0%	100,0%	
		Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	X ² =142,734			Sd=20		P=,000		Cramer's V=,166	

Ailenin gelir düzeyi gidilen lise türü üzerinde etkilidir. Cramer's V ilişki katsayısı kapsamında iki değişken arasındaki ilişki düzeyinin düşük düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Aile gelir düzeyi yüksek olan çocuklar fen lisesi, Anadolu lisesi ve sosyal bilimler lisesi gibi akademik liselere giderken aile gelir düzeyi düşük

olan çocuklar mesleki ve teknik Anadolu lisesi ile Anadolu imam-hatip lisesi gibi akademik başarısı düşük liselere gitmektedir.

Ailenin gelir düzeyi arttıkça çocuğun evdeki kaynakları ve dolaylı olarak da temel sosyal ihtiyaçları sağlanabildiğinden, maddi olanakları iyi olan bir aileden gelmek iyi bir akademik hazırlık,

yüksek eğitim beklentisi ve aile desteği gibi imkânları da beraberinde getirmektedir. Başarıda sadece ailenin ekonomik durumu değil aynı zamanda ebeveynlerin eğitim seviyeleri, çocuklarının eğitimini önemsemeleri, onlara sosyal ve kültürel bakımdan daha iyi imkânlar sağlamaları da etkilidir (Başol ve Zabun, 2014: 75).

Tablodan anlaşılacağı üzere ailenin gelir düzeyi arttıkça çocuğun Fen Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi

veya Anadolu Lisesi gibi akademik başarısı daha yüksek liselere gitme oranı artmakta, Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ile Anadolu İmam-Hatip Lisesi gibi akademik başarısı daha düşük liselere gitme oranı azalmaktadır. Ailenin gelir düzeyi azaldıkça çocuğun Fen Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi veya Anadolu Lisesi gibi akademik başarısı daha yüksek liselere gitme oranı azalmakta, Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ile Anadolu İmam-Hatip Lisesi gibi akademik başarısı daha düşük liselere gitme oranı ise artmaktadır.

Tablo 10. Aile Gelir Düzeyi – Lisenin Başarı Grubu Çapraz Tablosu

			Lisenizin bulunduğu başarı grubunu işaretleyin.				Toplam
			1. Grup (Çok Başarılı)	2. Grup (Başarılı)	3. Grup (Başarısız)	4. Grup (Çok Başarısız)	
Ailenin gelir düzeyi nedir? (Anne ve babanızın aylık geliri)	1.000 TL'den az	Sayı	16	18	41	92	167
		Satır	9,6%	10,8%	24,6%	55,1%	100,0%
		Sütun	9,4%	13,0%	25,3%	25,4%	20,1%
	1.000 TL - 2.000 TL arası	Sayı	38	51	78	162	329
		Satır	11,6%	15,5%	23,7%	49,2%	100,0%
		Sütun	22,4%	37,0%	48,1%	44,8%	39,5%
	2.001 TL - 3.000 TL arası	Sayı	46	37	29	69	181
		Satır	25,4%	20,4%	16,0%	38,1%	100,0%
		Sütun	27,1%	26,8%	17,9%	19,1%	21,8%
	3.001 TL - 4.000 TL arası	Sayı	29	16	10	26	81
		Satır	35,8%	19,8%	12,3%	32,1%	100,0%
		Sütun	17,1%	11,6%	6,2%	7,2%	9,7%
	4.001 TL - 5.000 TL arası	Sayı	18	7	3	5	33
		Satır	54,5%	21,2%	9,1%	15,2%	100,0%
		Sütun	10,6%	5,1%	1,9%	1,4%	4,0%
	5.000 TL'den fazla	Sayı	23	9	1	8	41
		Satır	56,1%	22,0%	2,4%	19,5%	100,0%
		Sütun	13,5%	6,5%	,6%	2,2%	4,9%
Toplam	Sayı	170	138	162	362	832	
	Satır	20,4%	16,6%	19,5%	43,5%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
X ² =124,276		Sd=15	P=,000	Cramer's V=,223			

Ailenin gelir düzeyi gidilen lisenin başarı grubu üzerinde etkilidir. Yani değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Cramer's V ilişki katsayısı kapsamında iki değişken arasındaki ilişki düzeyinin düşük düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Tablodan anlaşılacağı üzere ailenin gelir düzeyi arttıkça çocuğun “çok başarılı” ve “başarılı” liselere gitme oranı artmakta, “başarısız” ve “çok başarısız” liselere gitme oranı azalmaktadır. Ailenin gelir düzeyi azaldıkça çocuğun “çok başarılı” ve “başarılı” liselere gitme oranı azalmakta, “başarısız” ve “çok başarısız” liselere gitme oranı artmaktadır.

Böyük vd. (2011: 27) yapmış oldukları “İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Bilimsel Süreç Beceri Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından

İncelenmesi” konulu araştırmada; ortaokul öğrencilerinin aile gelirleri ile akademik başarıları arasında anlamlı ilişki olduğu, geliri belli seviye üzerinde olan öğrencilerin daha başarılı oldukları sonucuna varmışlardır.

Yenilmez vd. tarafından 2006 yılında yapmış oldukları “İlköğretimde Matematik Başarısını Etkileyen Faktörlere İlişkin Öğrenci Görüşleri” konulu araştırmada; aylık gelir düzeyi yüksek olan öğrencilerin, gelir düzeyi daha düşük olan öğrencilere oranla metot, öğretmen, aile ve ortam faktörlerinden daha fazla etkilendikleri sonucuna varmışlardır (Vural, 2008:4).

Pierre Bourdieu, okul gibi eğitim kurumlarına yüklenen eşitsizliklerin, bir nesilden diğerine

yeniden üretilip meşrulaştırıldığını ve okulun toplumdaki birçok grup açısından işlev bozukluğuna neden olduğu belirtmiştir (İnal, 2009: 3).

Tablodan anlaşılacağı üzere ailenin gelir düzeyi gidilen lisenin başarı grubunu etkilemekte bu durumda eğitimde eşitsizliğe neden olmaktadır. Bu sonuç Pierre Bourdieu'nun görüşüyle uyusmaktadır.

Tablo 11. Aile Gelir Düzeyi – Okul Öncesi Kuruma Devam Çapraz Tablosu

		Okul öncesi eğitim kurumuna devam ettiniz mi?			Toplam	
		Gitmedim	1 yıl gittim.	2 yıl ve daha fazla gittim.		
Ailenin gelir düzeyi nedir? (Anne ve babanızın aylık geliri)	1.000 TL'den az	Sayı	118	38	11	167
		Satır	70,7%	22,8%	6,6%	100,0%
		Sütun	23,7%	14,0%	17,5%	20,1%
	1.000 TL - 2.000 TL arası	Sayı	232	89	8	329
		Satır	70,5%	27,1%	2,4%	100,0%
		Sütun	46,7%	32,7%	12,7%	39,5%
	2.001 TL - 3.000 TL arası	Sayı	95	76	10	181
		Satır	52,5%	42,0%	5,5%	100,0%
		Sütun	19,1%	27,9%	15,9%	21,8%
	3.001 TL - 4.000 TL arası	Sayı	32	39	10	81
		Satır	39,5%	48,1%	12,3%	100,0%
		Sütun	6,4%	14,3%	15,9%	9,7%
	4.001 TL - 5.000 TL arası	Sayı	11	14	8	33
		Satır	33,3%	42,4%	24,2%	100,0%
		Sütun	2,2%	5,1%	12,7%	4,0%
	5.000 TL'den fazla	Sayı	9	16	16	41
		Satır	22,0%	39,0%	39,0%	100,0%
		Sütun	1,8%	5,9%	25,4%	4,9%
Toplam		Sayı	497	272	63	832
		Satır	59,7%	32,7%	7,6%	100,0%
		Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		$X^2=131,747$	$Sd=10$	$P=,000$	$Cramer's V=,281$	

Ailenin gelir düzeyi okul öncesi kuruma devam etmede etkilidir. Cramer's V ilişki katsayısı kapsamında iki değişken arasındaki ilişki düzeyinin düşük düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Tablodan anlaşılacağı üzere ailenin

gelir düzeyi arttıkça çocuğun okul öncesi eğitim kurumuna gitme süresi artmakta, ailenin gelir düzeyi azaldıkça çocuğun okul öncesi eğitim kurumuna gitme süresi azalmakta veya hiç gitmemektedir.

Tablo 12. Okul Öncesi Kuruma Devam Etme Süresi ile Lisenin Bulunduğu Başarı Grubu Çapraz Tablosu

		Lisenizin bulunduğu başarı grubunu işaretleyin.				Toplam	
		1. Grup (Çok Başarılı)	2. Grup (Başarılı)	3. Grup (Başarısız)	4. Grup (Çok Başarısız)		
Okul Öncesi eğitim kurumuna devam süresi	Okul öncesi eğitim kurumuna (anasınıfı, kreş vb.) devam etmedim.	Sayı	58	71	102	266	497
		Satır	11,7%	14,3%	20,5%	53,5%	100,0%
		Sütun	34,1%	51,4%	63,0%	73,5%	59,7%
	Okul öncesi eğitim kurumuna 1 yıl devam ettim.	Sayı	85	56	56	75	272
		Satır	31,3%	20,6%	20,6%	27,6%	100,0%
		Sütun	50,0%	40,6%	34,6%	20,7%	32,7%
	Okul öncesi eğitim kurumuna 2 yıl ve daha fazla devam ettim.	Sayı	27	11	4	21	63
		Satır	42,9%	17,5%	6,3%	33,3%	100,0%
		Sütun	15,9%	8,0%	2,5%	5,8%	7,6%
Toplam		Sayı	170	138	162	362	832
		Satır	20,4%	16,6%	19,5%	43,5%	100,0%
		Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		$X^2=88,852$	$Sd=6$	$P=,000$	$Cramer's V=,231$		

Tablodan anlaşılacağı üzere okul öncesi eğitim kurumuna daha fazla süre devam eden çocuklar daha çok “çok başarılı” ve “başarılı” okullara devam ederken okul öncesi eğitim kurumuna daha az giden veya hiç gitmeyen çocuklar “başarısız” ve “çok başarısız” okullara devam etmektedirler. Okul öncesi eğitim kurumuna devam süresi lisenin

bulduğu başarı grubunu etkilemektedir. Ancak okul öncesi eğitim kurumuna devam süresi ailenin gelir düzeyi ile yakından alakalıdır (Tablo 12). Bu durumda öğrencinin sınav başarısını yordayan asıl aracı değişken okul öncesi eğitim kurumuna devam süresi değil, ailenin ekonomik düzeyidir.

Tablo 13. Aile Gelir Düzeyi – TEOG veya SBS Sınavına Hazırlanırken Düzenli Spor Dalı İlgilenme Çapraz Tablosu

		TEOG veya SBS sınavına hazırlanırken düzenli bir spor dalı ile ilgilendi mi?					Toplam	
		Hayır.	Düzenli futbol oynadım.	Düzenli basketbol oynadım.	Düzenli voleybol oynadım.	Düzenli olarak diğer spor dallarıyla ilgilendim.		
Ailenin gelir düzeyi nedir? (Anne ve babanızın aylık geliri)	1.000 TL'den az	Sayı	117	22	8	4	16	167
		Satır	70,1%	13,2%	4,8%	2,4%	9,6%	100,0%
		Sütun	21,4%	16,5%	19,5%	14,3%	19,5%	20,1%
	1.000 TL - 2.000 TL arası	Sayı	220	64	7	12	26	329
		Satır	66,9%	19,5%	2,1%	3,6%	7,9%	100,0%
		Sütun	40,1%	48,1%	17,1%	42,9%	31,7%	39,5%
	2.001 TL - 3.000 TL arası	Sayı	120	26	13	5	17	181
		Satır	66,3%	14,4%	7,2%	2,8%	9,4%	100,0%
		Sütun	21,9%	19,5%	31,7%	17,9%	20,7%	21,8%
	3.001 TL - 4.000 TL arası	Sayı	50	13	7	2	9	81
		Satır	61,7%	16,0%	8,6%	2,5%	11,1%	100,0%
		Sütun	9,1%	9,8%	17,1%	7,1%	11,0%	9,7%
	4.001 TL - 5.000 TL arası	Sayı	19	5	1	2	6	33
		Satır	57,6%	15,2%	3,0%	6,1%	18,2%	100,0%
		Sütun	3,5%	3,8%	2,4%	7,1%	7,3%	4,0%
	5.000 TL'den fazla	Sayı	22	3	5	3	8	41
		Satır	53,7%	7,3%	12,2%	7,3%	19,5%	100,0%
		Sütun	4,0%	2,3%	12,2%	10,7%	9,8%	4,9%
	Toplam	Sayı	548	133	41	28	82	832
		Satır	65,9%	16,0%	4,9%	3,4%	9,9%	100,0%
		Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
			X ² =32,738	Sd=20	P=,036	Cramer's V=,099		

Ailenin gelir düzeyi TEOG veya SBS sınavına hazırlanma sürecinde düzenli bir spor dalı ile ilgilenme üzerinde etkilidir. Cramer's V ilişki katsayısı kapsamında iki değişken arasındaki ilişki düzeyinin düşük düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Tablodan anlaşılacağı üzere ailenin gelir düzeyi arttıkça çocuğun TEOG veya SBS sınavına hazırlanırken düzenli bir spor dalı ile ilgilenme oranı artmakta, ailenin gelir düzeyi azaldıkça çocuğun TEOG veya SBS sınavına hazırlanırken düzenli bir spor dalı ile ilgilenme oranı azalmaktadır.

Düzenli sporun okul başarısı üzerindeki etkisi üzerine önemli araştırmaları inceleyen Singh ve araştırma ekibi, çoğunluğu Amerika'da gerçekleştirilmiş ve 6 ile 18 yaş arası yaklaşık

12.000 çocuk ve gencin uzun süreli olarak incelendiği çalışmalardan elde ettiği sonuçlara göre fiziksel anlamda daha aktif olan öğrencilerin, akademik başarılarının da daha yüksek olduğu sonucuna varıyorlar. Çünkü araştırmacılar, egzersizin beyne daha fazla kan ve oksijen gitmesini sağladığını; endorfin artışı sağlayarak stresi azalttığını ve duyguları dengelediğini, böylelikle kişinin bilişsel sisteminde gelişim sağlayabileceğini vurguluyor. Bu sonuçlar, eğitimde sadece akademik içerik ve öğrenme üstünde değil, fiziksel aktivite gibi farklı alanların da başarıda rol oynayabileceğine dikkat çekiyor (Singh, 2012: 49-55). Ancak tablo 13'den anlaşılacağı üzere ailenin gelir düzeyi arttıkça çocuğun düzenli olarak bir spor dalı ile ilgilenme oranı artmakta, ailenin gelir düzeyi düştükçe çocuğun düzenli olarak bir spor dalı ile ilgilenme oranı azalmaktadır. Öyleyse eğitimsel eşitliği

sağlamak için temel eğitimde her öğrenciye yeterli spor imkânının sağlanması gerekir. Devlet ekonomik gelir düzeyi yetersiz çocuklara kitap ve

şartlı nakit transferi gibi spor yardımında (eşofman, spor ayakkabısı, turnuva giderleri vb.) bulunması gerekir.

Tablo 14. Aile Gelir Düzeyi – Yaşadığı Yer Çapraz Tablosu

		Ailen nerede yaşıyor?				Toplam		
		İl merkezi	İlçe merkezi	Belde	Köy			
Ailenin gelir düzeyi nedir? (Anne ve babanızın aylık geliri)	1.000 TL'den az	Sayı	100	14	3	50	167	
		Satır	59,9%	8,4%	1,8%	29,9%	100,0%	
		Sütun	16,9%	16,5%	15,8%	36,2%	20,1%	
	1.000 TL - 2.000 TL arası	Sayı	222	30	12	65	329	
		Satır	67,5%	9,1%	3,6%	19,8%	100,0%	
		Sütun	37,6%	35,3%	63,2%	47,1%	39,5%	
	2.001 TL - 3.000 TL arası	Sayı	142	22	3	14	181	
		Satır	78,5%	12,2%	1,7%	7,7%	100,0%	
		Sütun	24,1%	25,9%	15,8%	10,1%	21,8%	
	3.001 TL - 4.000 TL arası	Sayı	68	8	1	4	81	
		Satır	84,0%	9,9%	1,2%	4,9%	100,0%	
		Sütun	11,5%	9,4%	5,3%	2,9%	9,7%	
	4.001 TL - 5.000 TL arası	Sayı	25	7	0	1	33	
		Satır	75,8%	21,2%	0,0%	3,0%	100,0%	
		Sütun	4,2%	8,2%	0,0%	,7%	4,0%	
	5.000 TL'den fazla	Sayı	33	4	0	4	41	
		Satır	80,5%	9,8%	0,0%	9,8%	100,0%	
		Sütun	5,6%	4,7%	0,0%	2,9%	4,9%	
	Toplam		Sayı	590	85	19	138	832
			Satır	70,9%	10,2%	2,3%	16,6%	100,0%
			Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
			$X^2=58,150$	$Sd=15$	$P=,036$	$Cramer's V=,153$		

Ailenin gelir düzeyi ile ailenin yaşadığı yer arasında anlamlı bir ilişki vardır. Cramer's V ilişki katsayısı kapsamında iki değişken arasındaki ilişki düzeyinin düşük düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Kırsal kesimin sosyoekonomik yönden gelişmesi üzerine gerek ekonomik gerekse de sosyal-kültürel yapı faktörleri birlikte etki

etmektedir. Bundan dolayı kırsal kesimdeki ekonomik, sosyal ve kültürel yetersizlik kente göçü arttırmaktadır (Kızılaslan, 2006: 159). Tablodan anlaşılacağı üzere gelir düzeyi yüksek aileler daha çok il ve ilçe merkezinde yaşarken gelir düzeyi düşük aileler belde ve köylerde yaşamaktadır.

Tablo 15. Ailenin Yaşadığı Yer – Kardeş Sayısı Çapraz Tablosu

		Kaç kardeşin?				Toplam	
		Kardeşim yok.	1 Kardeş	2 Kardeş	3 ve üzeri kardeşim var.		
Ailen nerede yaşıyor?	İl merkezi	Sayı	30	137	230	193	590
		Satır	5,1%	23,2%	39,0%	32,7%	100,0%
		Sütun	85,7%	71,4%	75,7%	64,1%	70,9%
	İlçe merkezi	Sayı	3	24	26	32	85
		Satır	3,5%	28,2%	30,6%	37,6%	100,0%
		Sütun	8,6%	12,5%	8,6%	10,6%	10,2%
	Belde	Sayı	0	3	7	9	19
		Satır	0,0%	15,8%	36,8%	47,4%	100,0%
		Sütun	0,0%	1,6%	2,3%	3,0%	2,3%
	Köy	Sayı	2	28	41	67	138
		Satır	1,4%	20,3%	29,7%	48,6%	100,0%
		Sütun	5,7%	14,6%	13,5%	22,3%	16,6%
Toplam		Sayı	35	192	304	301	832
		Satır	4,2%	23,1%	36,5%	36,2%	100,0%
		Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		$X^2=18,412$	$Sd=9$	$P=,031$	$Cramer's V=,086$		

Ailenin yaşadığı yer ile kardeş sayısı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Cramer's V ilişki katsayısı kapsamında iki değişken arasındaki ilişki düzeyinin düşük düzeyde olduğunu söylemek mümkündür.

Tablodan anlaşılacağı üzere il ve ilçe merkezinde yaşayanların çoğunluğu 1 veya 2 kardeşe sahipken belde ve köyde yaşayanlar ise 2 veya 3 ve 3'ten fazla kardeşe sahipler.

Tablo 16. Model Uygunluk Tablosu

ailen_nerede_yasiyor*kac_kardes, ailen_nerede_yasiyor*lisenin_basari_grubu, kac_kardes*lisenin_basari_grubu			
	X ²	Sd	P
Likelihood Ratio	37,906	27	,079
Pearson	35,473	27	,127

Ailenin yaşadığı yer, kardeş sayısı, lise başarı grubu değişkenleri için yapılan log-linear analiz sonucuna göre tüm ikili ilişkiler anlamlı bulunmuştur. Kişinin yaşadığı yer hem kardeş sayısı ile hem de lisenin bulunduğu başarı grubu ile ilişkilidir. Ayrıca kardeş sayısı lise başarı grubunu da etkilemektedir.

Tablo 16'den anlaşılacağı üzere il ve ilçe merkezinde yaşayan aileler daha az çocuğa sahip iken belde ve köyde yaşayan ailelerin çocuk sayısı daha fazladır. Gelbal (2008: 10-11) tarafından yapılan bir araştırmada öğrencilerin Türkçe testindeki başarısının en yüksek olduğu kategori, kardeş sayısının 1 (bir) olduğu durumdur. Yedi ve daha çok kardeşi olan öğrencilerin ise başarıları en düşük düzeydedir. En yüksek ve en düşük ortalama

başarı arasındaki fark yaklaşık olarak 14 puan kadardır. Sahip olunan kardeş sayısındaki artış bir kardeşten sonra arttıkça, Türkçe başarılarında da düşüş olduğu izlenmektedir. Tablo 17'da üç boyutlu log-linear analiz ile değerlendirildiğinde ailenin yaşadığı yer, kardeş sayısı ve lisenin bulunduğu başarı grubu arasındaki ilişki istatistiksel olarak önemli bulunmuştur. Ailenin yaşadığı yer bağlamında kırsalda kardeş sayısı artarken kentsel bölgede azalmaktadır. Ailenin geliri düzeyi ailenin yaşadığı yeri, ailenin yaşadığı yer kardeş sayısını, kardeş sayısı da lisenin bulunduğu başarı grubunu etkilemektedir. Kardeş sayının fazlalığı eğitimsel eşitsizliğe neden olmaktadır. Bu durumda lisenin bulunduğu başarı grubunu yordayan asıl aracı değişken ailenin yaşadığı yer ve kardeş sayısı değil, ailenin ekonomik düzeyidir.

Tablo 17. Ailenin Yaşadığı Yer – Lisenin Bulunduğu Başarı Grubu Çapraz Tablosu

			Lisenizin bulunduğu başarı grubunu işaretleyin.				Toplam
			1. Grup (Çok Başarılı)	2. Grup (Başarılı)	3. Grup (Başarısız)	4. Grup (Çok Başarısız)	
Ailen nerede yaşıyor?	İl merkezi	Sayı	106	97	123	264	590
		Satır	18,0%	16,4%	20,8%	44,7%	100,0%
		Sütun	62,4%	70,3%	75,9%	72,9%	70,9%
	İlçe merkezi	Sayı	36	18	3	28	85
		Satır	42,4%	21,2%	3,5%	32,9%	100,0%
		Sütun	21,2%	13,0%	1,9%	7,7%	10,2%
	Belde	Sayı	5	6	2	6	19
		Satır	26,3%	31,6%	10,5%	31,6%	100,0%
		Sütun	2,9%	4,3%	1,2%	1,7%	2,3%
	Köy	Sayı	23	17	34	64	138
		Satır	16,7%	12,3%	24,6%	46,4%	100,0%
		Sütun	13,5%	12,3%	21,0%	17,7%	16,6%
Toplam	Sayı	170	138	162	362	832	
	Satır	20,4%	16,6%	19,5%	43,5%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
			X ² =21,766	Sd=3	P=,000		

Yukarıdaki tabloda bağımsız değişken “ailenin yaşadığı yer”, bağımlı değişken ise “lisenin bulunduğu başarı grubu” olarak oluşmaktadır. Kruskal-Wallis test istatistiğine ait p değeri 0,000 anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğundan lisenin bulunduğu başarı grubu ailenin yaşadığı yere farklılık göstermektedir. Bu farklılık ilçe-il ve ilçe-köy arasında söz konusudur.

Tablodan anlaşılacağı köyde yaşayan çocuklar “çok başarılı” grupta en düşük orana sahip iken “çok başarısız” grupta en yüksek orana sahiptir. “Çok başarılı” grupta en yüksek oran ilçe merkezi ile beldede yaşayanlara aittir. İl merkezi ile köyde yaşayan çocuklar ilçe merkezi ile beldede yaşayan çocuklardan daha başarısızdır. İl merkezinde yaşayanların ilçe ve beldede yaşayanlardan daha düşük başarı göstermesi ayrıca araştırılması gereken bir husustur. Tabloya göre özellikle köyde yaşayan çocuklar açısından eğitimsel eşitsizlik söz konusudur.

Bir ülkenin kalkınması ve toplumsal refahın artırılmasında en önemli unsur eğitimidir. Bundan dolayı eğitimin ülke genelinde ve bölgeler arasında, köy-kent ve kadın-erkek tüm nüfusa eşit bir şekilde sunumu önem arz etmektedir. Eğitimde fırsat ve imkân eşitliğini sağlamak sosyal devletin olmazsa olmaz bir koşulu olarak devletin, fırsat ve imkân eşitliğini sağlamak için gerekli önlemleri alması en önemli görevlerindedir. Eğitimde fırsat ve imkân eşitsizliğe büyük oranda sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel etkenler neden olmaktadır. PISA sınav bulgularının analiz edildiği bir çalışmaya göre, akademik başarıda öğrencinin derse duyduğu ilgiden, okulun kaynaklarından ve ders içi öğrenme metotlarından daha çok sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel değişkenler belirleyici olmaktadır. Türkiye’de eğitim kalitesini belirleyen temel unsurlar, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel faktörlerden olan yaşanan bölge, ebeveynin eğitimi ve ekonomik durumudur. Sosyo-ekonomik koşulların öğrenci başarısını ve eğitime erişimi olumsuz yönde etkilemesi, kentsel ve kırsal alandaki okullar arasında kalite farklılıklarının yüksek düzeyde olması, temel eğitimin ve ortaöğretimin herkes tarafından tamamlanamaması Türkiye’de en önemli eşitsizlik alanlarından (Aydın vd., 2012: 23-24).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada, genel olarak Türkiye’de eğitim eşitsizliğine neden olan etmenlerin belirlenmesine yönelik yapılan çalışmalardan farklı olarak; örgün

eğitim kapsamında ve lise örneğinde liselere erişimde eğitim kurumlarının karşı karşıya oldukları eğitimsel eşitsizliklerin belirlenmesine yönelik çalışma yapıldı. Isparta Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesinde yer alıp TEOG sınav sonucuna göre öğrenci alan ve karma eğitim yapan Isparta İl Merkezi’nde bulunan devlet liseleri bağlamında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Ailenin gelir düzeyi ile dershaneye gidilen yıl arasında anlamlı bir ilişki vardır. Ailenin gelir düzeyi arttıkça dershaneye gidilen yılda artış olmaktadır. Bu durumda öğrencinin lisenin bulunduğu başarı grubunu yordayan asıl aracı değişken dershane değil, ailenin ekonomik düzeyidir (Tablo 5).

Ailenin gelir düzeyi arttıkça çocuğun TEOG veya SBS sınavına hazırlanırken kendisine ait odasına sahip olma oranı artmakta, ailenin gelir düzeyi azaldıkça çocuğun kendisine ait odasına sahip olma oranı azalmaktadır (Tablo 6). TEOG veya SBS sınavına hazırlanırken çocuğun kendisine ait odasının varlığı, lisenin bulunduğu başarı grubunu etkilemektedir (Tablo 7). Ancak TEOG veya SBS sınavına hazırlanırken çocuğun kendisine ait odasının varlığı ailenin gelir düzeyi ile yakından alakalıdır. Bu durumda öğrencinin sınav başarısını yordayan asıl aracı değişken TEOG veya SBS sınavına hazırlanırken kendisine ait odasının varlığı değil, ailenin ekonomik düzeyidir.

Ailenin gelir düzeyi arttıkça çocuğun bir müzik aleti çalma oranı artmakta, ailenin gelir düzeyi azaldıkça çocuğun bir müzik aleti çalma oranı ise azalmaktadır (Tablo 8). Okullarda yeterli müzik eğitimi verilmediğinden bu durum ekonomik gelir düzeyi düşük aile çocuklarını diğer çocuklara göre eğitimin önemli bir parçası olan müzik eğitiminden mahrum bırakmaktadır. Oysa ekonomik gelir düzeyi yüksek aile çocukları kendi imkânıyla müzik eğitimi alabilmektedir. Ekonomik geliri düşük ailelerin müzik eğitimi konusunda daha fazla desteğe ihtiyacı bulunmaktadır. Eğitimsel eşitlik için ekonomik geliri düşük ailelerin çocuklarına ücretsiz ders kitabı gibi ücretsiz müzik aleti yardımı, ücretsiz kurslar ve kırsal kesimdeki okulların haftalık ders programlarında müzik ders saatlerinin artırılması veya takviye müzik eğitimi verilmesi yoluna gidilmelidir.

Ailenin gelir düzeyi arttıkça çocuğun Fen Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi veya Anadolu Lisesi gibi akademik başarısı daha yüksek liselere gitme oranı artmakta, Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ile

Anadolu İmam-Hatip Lisesi gibi akademik başarısı daha düşük liselere gitme oranı azalmaktadır. Ailenin gelir düzeyi azaldıkça çocuğun Fen Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi veya Anadolu Lisesi gibi akademik başarısı daha yüksek liselere gitme oranı azalmakta, Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ile Anadolu İmam-Hatip Lisesi gibi akademik başarısı daha düşük liselere gitme oranı ise artmaktadır (Tablo 9). Ailenin gelir düzeyinden kaynaklanan eğitimsel eşitsizliği ortadan kaldırmak veya azaltmak için eşitsizliği pekiştiren lise türleri yeniden düzenlenmelidir. Liseler her öğrencinin ilgi, istek ve yeteneğine uygun programlarla yeniden düzenlenmelidir. Akademik başarısı düşük okullara giden öğrencilere üniversite sınavında pozitif ayrımcılık yapılmalı, üniversitelerdeki bölümlere ya akademik puanla veya bölümle ilgili mesleki alan puanıyla geçiş imkânı verilmelidir. Ayrıca lise türleri yeniden yapılanmalı ve akademik lise, meslek lisesi ayırımına son verilip her lise öğrencisinin eşit şartlarda akademik ve mesleki eğitim almaları sağlanmalıdır. Liseye devam eden her çocuğa üniversiteye devam konusunda eşit fırsat verilmelidir. Her lise türü %50 akademik, %50 meslek eğitimini içerecek şekilde yeniden yapılmalıdır.

Ailenin gelir düzeyi arttıkça çocuğun “çok başarılı” ve “başarılı” liselere gitme oranı artmakta, “başarısız” ve “çok başarısız” liselere gitme oranı azalmaktadır. Ailenin gelir düzeyi azaldıkça çocuğun “çok başarılı” ve “başarılı” liselere gitme oranı azalmakta, “başarısız” ve “çok başarısız” liselere gitme oranı artmaktadır (Tablo 10). Liselere geçiş sisteminde uygulanan TEOG ve SBS sınavları öğrencinin ilgi ve yeteneği ölçmeden uzak bir durum arz etmektedir. Çünkü bu sınavlar akademik başarısı yüksek liselere ekonomik düzeyi yüksek aile çocukları lehine ayrımcılığa neden olmaktadır. Liselere erişimde eğitimsel eşitlik için liselere geçiş sisteminde çoktan seçmeli teste dayalı sisteme son verilmeli yerine öğrencinin ilgi ve yeteneğini ölçen performans dayalı bir geçiş sistemi kurulmalıdır.

Okul öncesi eğitim kurumuna daha fazla süre devam eden çocuklar daha çok “çok başarılı” ve “başarılı” okullara devam ederken okul öncesi eğitim kurumuna daha az giden veya hiç gitmeyen çocuklar “başarısız” ve “çok başarısız” okullara devam etmektedirler (Tablo 12). Okul öncesi eğitim kuruma devam süresi lisenin bulunduğu başarı grubunu etkilemektedir. Ancak okul öncesi eğitim kurumuna devam süresi ailenin gelir düzeyi ile de yakından alakalıdır (Tablo 11). Bu durumda

öğrencinin sınav başarısını yordayan asıl aracı değişken okul öncesi eğitim kurumuna devam süresi değil, ailenin ekonomik düzeyidir. Öyleyse liselere erişimde eğitimsel eşitsizliği önlemek için okul öncesi eğitim kurumu 3 yıl süreyle zorunlu olmalıdır. Okul öncesi eğitim kurumuna devam edip ekonomik geliri düşük aileler için ayrıca okul öncesi eğitim için şartlı nakit transferi ve okul öncesi materyali vb. yardımı yapılmalıdır.

Eğitimde sadece akademik içerik ve öğrenme değil, fiziksel aktivite gibi farklı alanlar da başarıda rol oynamaktadır (Singh, 2012: 49-55). Ancak tablo 13’den anlaşılacağı üzere ailenin gelir düzeyi arttıkça çocuğun düzenli olarak bir spor dalı ile ilgilenme oranı artmakta, ailenin gelir düzeyi düştükçe çocuğun düzenli olarak bir spor dalı ile ilgilenme oranı azalmaktadır. TEOG veya SBS sınavına hazırlanırken çocukların düzenli bir spor dalı ile ilgilenmesinden mahrum kalması çocukların başarısını olumlu etkilememektedir. Bilakis düzenli basketbol veya voleybol oynamak başarıyı olumlu etkilemektedir. Bundan dolayı ekonomik düzeyi düşük aileler için spor yardımı yapılmalı ve devlet okullarının sportif imkânları geliştirilmelidir. Sportif faaliyetlerde başarılı olup ekonomik geliri düşük aile çocuklarına Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfınca yapılan şartlı nakit yardımı gibi sporcu destek yardımı yapılmalıdır. Bu kapsamda hem sporcuların masraflarının karşılanması hem de ailelere aylık para yardımı yapılması bu konudaki eşitsizliği azaltmaya katkı sağlayacaktır. Ayrıca ekonomik geliri düşük ailelerin yaşadığı yerlerdeki okulların sportif imkânları daha fazla artırılmalıdır.

Ailenin yaşadığı yer kardeş sayısını (Tablo 15), kardeş sayısı da lisenin bulunduğu başarı grubunu (Tablo 16) etkilemektedir. Kardeş sayısı fazla olanlar daha çok “başarısız” ve “çok başarısız” okullara gitmekte bu durum da eğitimsel eşitsizliğe neden olmaktadır. Devlet, çocuk sayısını arttırmaya dönük teşvik politikasını yeniden gözden geçirmelidir. Kırsal kesimdeki ekonomik geri kalmışlık hem kente göçü zorunlu kılmakta hem de kırsal kesimde yaşamak zorunda kalanlar için eğitimsel eşitsizliğe neden olmaktadır. Kırsal kesimin gelirlerini arttırıcı ekonomik teşviklere öncelik verilmelidir.

Köyde yaşayan çocuklar “çok başarılı” grupta en düşük orana sahip iken “çok başarısız” grupta en yüksek orana sahiptir. “çok başarılı” grupta en yüksek oran ilçe merkezi ile beldede yaşayanlara aittir. İl merkezi ile köyde yaşayan çocuklar ilçe

merkezi ile beldede yaşayan çocuklardan daha başarısızdır. İl merkezinde yaşayanların ilçe ve beldede yaşayanlardan daha düşük başarı göstermesi ayrıca araştırılması gereken bir husustur. Tabloya 17'ye göre özellikle köyde yaşayan çocuklar açısından eğitimsel eşitsizlik söz konusudur. Kent merkezlerinde daha çok akademik başarısı yüksek liseler açılmakta kırsal kesimde ise akademik başarısı düşük liseler açılmakta, bu durum kırsalda yaşayan çocuklar aleyhine eğitimsel eşitsizliğe neden olmaktadır. Kırsal kesim aleyhine işleyen bu durum düzeltilmelidir. Milli Eğitim Bakanlığı Fatih projesi kapsamında tablet dağıtımına kırsal kesimden başlamalıdır. Ayrıca köy ve beldelerdeki öğrencilerin evlerinden de internete ulaşabilmelerine imkân verecek şekilde okuldaki internet hatlarının çekim alanı kablolu antenle genişletilmelidir.

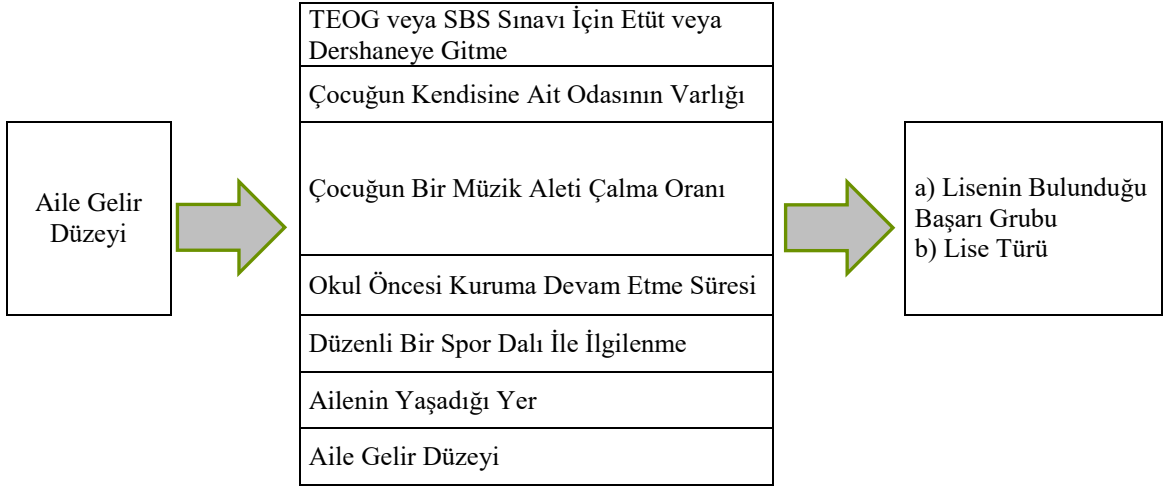
Sonuç olarak liselere erişimde ailenin gelir düzeyi eğitimsel eşitsizliğine neden olan en önemli faktör olup liselere geçişteki çoktan seçmeli teste dayalı sınav sistemi bu durumu pekiştirmektedir. Liselere erişimde eğitimsel eşitsizliğe neden olan çoktan seçmeli teste dayalı geçiş sistemi değiştirilmelidir. Öncelikle ilgi ve yeteneğe hitap etmeyen lise türleri yeniden düzenlenmeli geçiş sistemi ise çoktan seçmeli teste dayalı sınavlar yerine çok faktörlü, çok yıllık performans değerlendirme sistemine göre yapılmalıdır. Öğrencinin performansını dersine giren öğretmenler, sınıf rehber öğretmeni, okul rehber öğretmeni, öğrenci velisi ve öğrencinin kendisinin dolduracağı ilgi ve yetenek anketiyle belirlenmelidir. Çocuk sınav sorusu yerine her dönem sonunda merkezi olarak aynı tarih ve saatte ülke genelinde ilgi ve yetenek anketini cevaplamalıdır. İlgi ve yetenek anket soruları çocuğa fark ettirmeden ilgi ve yeteneğini ölçecek türde hazırlanmalıdır. Derse giren öğretmenler, sınıf rehber öğretmeni, okul rehber öğretmeni ve öğrenci velisi her dönem sonunda değerlendirme yapılmalıdır. Her liseye alanların kontenjan oranları kadar tercih hakkı verilmelidir. Örneğin sağlık liselerine toplam tercihin %1'i kadar kontenjan verildiyse her okulda sağlık alanında en yüksek puan alan %1'deki öğrenci sağlık lisesini tercih edebilmeli. Bu şekilde özel okulların not şişirmesinin önüne geçilmiş olur. Liseler kendi alanları için ortaokuldaki dersler için taban puan belirlemelidir. Örneğin sağlık lisesi için fen ve teknoloji dersinin ortalamasının en az 90, sosyal bilimler lisesi için sosyal bilgiler dersinin ortalamasının en az 95 olması koşulu konulabilir. Ön koşulu sağlamayan öğrenciler o okulları tercih

edememeli. Ön koşul sayesinde öğrencilerin ortaokuldaki dersleri hafife alması önlenmiş olur. Ayrıca bir öğrenciyi 8 dönemde yaklaşık 40 öğretmen değerlendirmiş olur. Bu sistemde özel ders, yaprak test, dersane ve etüt ile deneme sınavına gerek kalmayacaktır. Bu geçiş sistemi sayesinde öğretmenler işlerine odaklanacak, okullar dershaneciliği bırakıp asli işlerini yapacaklardır.

Teşekkürler

Bu makale, "Liselere Erişim Bağlamında Eğitimsel Eşitsizlik Alanlarının Araştırılması (Isparta İl Merkezi Örneği)" adlı doktora tezinden üretilmiştir. Bu araştırma Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi 4279-D1-15 nolu proje tarafından desteklenmiştir.

Liselere Erişim Bağlamında Eğitimsel Eşitsizlik Alanları İle İlgili Grafik

KAYNAKLAR

- ACAY, S., (1999), Şarkı Dağarcığı, Ankara, Yurtrenkleri Yayınevi.
- ARVASI, S. A., (2008), Eğitim Sosyolojisi, Bütün Eserleri V, Bilgeoguz Yayınları, İstanbul.
- BAL, H., (2001), Bilimsel Araştırma Yöntem ve Teknikleri, SDÜ Basımevi, Isparta.
- BAŞOL, G., ve ZABUN, E., (2014), Seviye Belirleme Sınavında Başarının Yordayıcılarının İncelenmesi: Dershaneye Gitme, Mükemmeliyetçilik, Ana-Baba Tutumu ve Sınav Kaygısı, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, Educational Sciences: Theory & Practice, 14, ss. 63-87, İstanbul
- BEKTAŞ, H., ve ULUTÜRK AKMAN, S., (2013), Yükseköğretimde Hizmet Kalitesi Ölçeği: Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizi, Ekonometri ve İstatistik Dergisi, Sayı:18, ss.116-133, İstanbul.
- BİRKÖK, M. C., (1998), Sosyolojik Düşünme ve Metodolojisi, Elektronik Sürüm 1.6, İstanbul.
- CARNEIRO, P. and HECKMAN, J., (2002), The Evidence on Credit Constraints in Postsecondary Schooling, The Economic Journal, Volume: 112, pp. 9891018.

- CASTLES, S., (1995), How Nation – States Respond to Immigration and Ethnic Diversity, New Community, Volume: 21, Number: 3, pp: 293-308.
- COLE, S., (1999), Sosyolojik Düşünme Yöntemi, (Çev. B. Demirkol) Vadi Yayınları, Ankara.
- ÇİFTÇİ, C., ve ÇAĞLAR, Ç., (2014), Ailelerin Sosyo-Ekonomik Özelliklerinin Öğrenci Başarısı Üzerindeki Etkisi: Fakirlik Kader midir? International Journal of Human Sciences, 11(2), pp. 155-175.
- DEMİR, E., vd., (2016), Uluslararası Dergilerde Yayımlanan Eğitim Araştırmalarının Normallik Varsayımları Açısından İncelenmesi, Curr Res Educ <http://dergipark.gov.tr/download/articlefile/286815> Erişim: 09.09.2017.
- ERCAN, İ., ve KAN, İ., (2004), Ölçeklerde Güvenilirlik ve Geçerlilik, Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, Cilt: 30, Sayı: 3, ss. 211-216.
- HESAPÇIOĞLU, M. ve DÜNDAR, S., (2011), Türkiye’de Eğitimde Fırsat Eşitliği ve Postmodernizm, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya.
- IGNATIEFF, M., (1987), The Myth of Citizenship, Queen’s Law Journal, Volume: 12, pp. 399-420.

- JOEGER, M. M., (2009), Equal Access but Unequal Outcomes: Cultural Capital and Educational Choice in a Meritocratic Society, *Social Forces*, Volume: 87, Number: 4, pp. 1943-1973.
- LİSTER, R., (1998), Citizenship on the Margins: Citizenship, Social Work and Social Action, *European Journal of Social Work*, Volume: 1, Number: 1: pp. 5- 18.
- MALONE, B.F., (2008), Before Broum: Cultural and Social Capital in a Rural Black School Community, *North Carolina Historical Review*, Volume: 85, Number: 4, January, pp. 416-447.
- MARKS, G. N., and AİNLEY, J., (2006), Explaining Socioeconomic Inequalities in Student Achievement: The Role of Home and School Factors, *Educational Research and Evaluation*, Volume: 12, Number: 2, April, pp. 105-128.
- ÖZBAY, Ö., (2008), Çapraz Tablo Analizi Nasıl Yapılır?: Pratik Bir Açıklama, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: Güz, Sayı: 9, ss. 459-470.
- ÖZTUNA, D. vd., (2008), Sağlık Araştırmalarında Kullanılan İlişki Katsayıları, *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi*, Cilt: 28, Sayı:2,
- PARCEL, T. L. and DUFUR, M. J., (2001), Capital at Home and at School: Effects on Student Achievement, *Social Forces*, Volume: 79, Number: 3, March, pp. 881-911.
- ROCHE, M., (1987), Citizenship, Social Theory and Social Change, *Theory and Society*, Volume: 16, Number: 1-3, pp. 363- 399.
- SAY, A., (2002), Müzik Sözlüğü, *Müzik Ansiklopedisi Yayınları*, Ankara.
- SENEMOĞLU, N., (2004), Gelişim Öğrenme ve Öğretim, *Gazi Kitapevi*, Ankara.
- TANSEL, A., (2002), Determinants of school attainment of boys and girls in Turkey: individual, household and community factors, *Economics of Education Review*, 21, pp. 455-470.
- TEZCAN, M., (2012), Eğitim Sosyolojisi, *Anı Yayıncılık*, Ankara,
- TOPSES, M. D., (2011), Eğitim Sosyolojisi, *Nobel Yayıncılık*, Ankara,
- YILDIRIM, A. ve Şimşek, H., (2005), Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, *Seçkin Yayıncılık*, Ankara,
- ZANTEN, V. A., (2005), New Modes of Reproducing Social Inequality in Education: The Changing Role of Parents, Teachers, Schools and Educational Policies, *European Educational Research Journal*, Volume: 4, Number: 3, pp. 155-159.

The Biggest Challenge For Working Women: Work-Family (im)Balance And Its Effects On Women Health

Hale Nur SEVAL

Abstract: With the involvement of the woman into the working life, new roles have been added for them, about work and family life. Due to the increasing role of women, compliance problems have begun to emerge without fulfilling their responsibilities. This situation, which arises as a result of the unbalance between the roles, is defined as "work-family imbalance/conflict". The role expectancy is too much for both the workplace and the community, as well as the inadequacy of support and resources in meeting these expectancies, the work-family balance is distorted and conflict is occurring. When the work-family balance deteriorates, personal, familial, relational and business problems are experienced. This stress, with more women being exposed, affects the lives of women negatively in the individual, familial and social environment. As a result, it is unimaginable that women's health is not affected. In order to determine this effect, the concept of work-family conflict will be examined from the perspective of working women and the effects on women's health will be revealed.

Keywords: Working women, work-family balance, work-family imbalance, women's health

Çalışan Kadınların En Büyük Sınavı: İş-Aile Yaşamı Dengesi(zliği) ve Kadın Sağlığına Etkisi

ÖZET: Kadının çalışma hayatına girmesi ile birlikte ev ve ailede sahip olduğu rollere, iş ile ilgili yeni roller eklenmiştir. Kadın artan rolleri nedeniyle sorumluluklarını yerine getirmede uyum sorunları yaşamaya başlamıştır. Roller arasındaki dengenin sağlanamaması sonucunda gelişen durum, "iş-aile dengesizliği/çatışması" olarak tanımlanmaktadır. İş ve ailenin gerektirdiği her iki alanda da rol beklentilerinin çok fazla olması, ayrıca bu beklentileri karşılamada destek ve kaynakların yetersiz kalması sonucunda iş-aile dengesi bozulmakta ve çatışma yaşanmaktadır. İş-aile dengesinin bozulduğu durumlarda kişisel, ailesel, ilişkisel ve iş alanında sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu sıkıntılara daha çok kadın maruz kalmakta, kadınları bireysel, ailesel ve toplumsal alanda olumsuz etkilemektedir. Bunların sonucu olarak kadın sağlığının olumsuz bir şekilde etkilenmemesi düşünülemez. Bu etkiyi tespit edebilmek için çalışmada öncelikle kadının çalışma hayatındaki yeri ve iş-aile yaşamı çatışması kavramı ele alındıktan sonra iş-aile yaşamı çatışması kavramı çalışan kadınlar açısından irdelenecek ve kadın sağlığına etkileri ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çalışan kadın, iş-aile dengesi, iş-aile dengesizliği, kadın sağlığı

1. GİRİŞ

Bilinen tarih boyunca kadınlar, her dönemde çalışma hayatında yer almışlardır. Toplumsal ilişkilerin kurumlaşma sürecinde kadınlara ev içinde işleri yapma, çocuk doğurma ve çocuğun

sorumluluğunu üstlenme gibi görevler yüklenmiştir. Bu emek süreçleri içerisinde yer almasının yanı sıra iş hayatında da yer edinen kadınların ev içi rollerinde herhangi bir değişiklik olmamış, ev içi rolleri ile birlikte işte çalışan kimliğinin gerekliliklerini de yerine getirmesi

¹Psikolog, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, pskhaleseval@gmail.com

Citation (Atıf): Seval, H., N., (2017). Çalışan Kadınların En Büyük Sınavı: İş-Aile Yaşamı Dengesi (zliği) ve Kadın Sağlığına Etkisi. Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 1 (2): 184-193.

beklenmiştir. Kısacası, çalışan kadınların bir rolü aile içi sorumlulukları yerine getirmek, diğer bir rolü de işinin gereklerini yerine getirmektir.

Çatışma tam da bu noktada, bir meslek yahut örgüt üyesi olarak benimsenen rol ile bir aile üyesi olarak benimsenen rol arasında bir uyumsuzluk var olunca ortaya çıkmaktadır. İş yaşamı ve aile yaşamı gereği benimsenen rollerin uyumsuz olması sonucu kişi üzerinde baskı arttıkça iş – aile dengesi bozulur ve iş – aile çatışması yaşanır (Çarıkçı vd., 2010: 55). Çoklu rolleri yerine getirmek zorunda kalanlar genellikle kadınlar olduğu için, onlardan beklentiler de artmakta, iş ve aile yaşamı arasında dengenin sağlanması güçleşmekte, bunun sonucunda ailevi ve sağlık ile ilgili problemler görülebilmektedir.

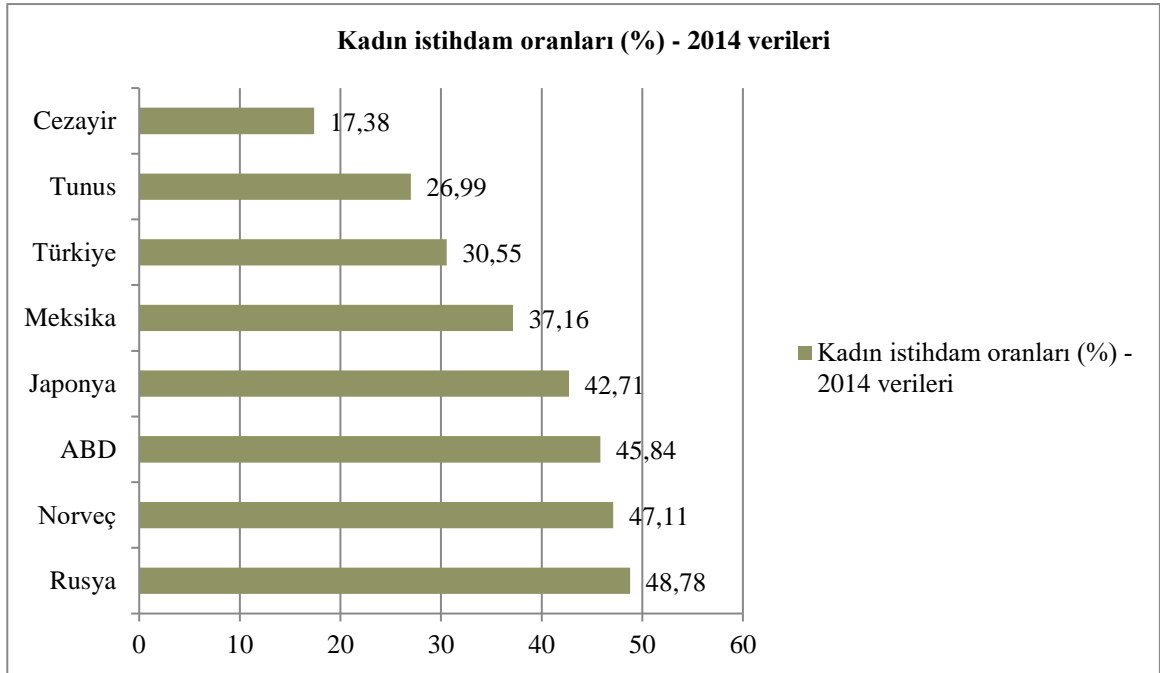
Aslında çalışanların iş yaşamları ile aile yaşamları arasındaki dengenin o kişilerin genel mutluluklarına (profesyonel başarı ve aile içi huzur) etkisi araştırmacıların uzun süredir ilgisini çekmektedir (Frone ve Cooper, 1992; Higgins ve Duxbury, 1992; Allen vd., 2000). Bu konuda çalışmaların özellikle iş ve aile yaşamlarından kaynaklanan farklı rollerin kişilerin iş hayatı üzerindeki etkisine odaklandığı görülmektedir (Frone ve Cooper, 1992; Gutek vd., 1991; Higgins ve Duxbury, 1992). Kadın çalışanların merkeze alınacağı bu çalışmada iş-aile çatışmasının sadece iş hayatı üzerindeki etkisi değil,

aile yaşamına ve sağlığa olan etkisi de ortaya konmaya çalışılacaktır.

2. TÜRKİYE VE DÜNYADA KADININ ÇALIŞMA YAŞAMINDAKİ YERİ

İlkel toplumlardan gelişmiş toplumlara kadar kadınlar, binlerce yıldan bu yana, gerek ev içinde gerekse ev dışında ekonomik hayata aktif olarak katılmışlardır. Kadın, bilinen tarihin ilk günlerinden beri ev içinde aileye yiyecek ve giyecek hazırlama gibi işlerle meşgul olurken, ev dışında da tarımsal faaliyetlere katılarak her daim katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, kadının evinin dışında ücret karşılığı çalışması konusu ise oldukça yeni bir kavramdır. Sanayi devrimiyle birlikte kadın, çalışma hayatına daha yüksek oranlarda katılım sağlamaya başlamıştır. Günümüzde kadınların ücretli çalışması, toplumların gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak farklılık göstermektedir.

Bir başka deyişle, gelişmiş ülkelerin kadın istihdamı oranı, gelişmekte olan ülkelere nazaran daha yüksek bir seviyededir. Şekil 1’de görüldüğü üzere, Japonya, ABD, Norveç ve Rusya gibi gelişmiş ülkelerin kadın istihdam oranları % 40 ile % 50 aralığında seyrederken; Cezayir, Tunus ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin kadın istihdam oranları nispeten düşük seviyelerde kalmıştır.

Şekil 1. Ülkelerin kadın istihdamının genel istihdamdaki yüzdeleri (World Bank, t.y.)

Selçuk ve E. Tuzlukaya'ya (2013: 4) göre, binlerce yıldır kadın zaten çalışma hayatının içinde iken; 'çalışma yaşamı' kavramı, genelde erkeklerin egemen olduğu, ev dışındaki gelir getirici faaliyetleri kastetmektedir. Ancak, son birkaç on yılda kadınların da çalışma yaşamına etkin olarak katılmasıyla bu durum tersine çevrilmeye başlanmıştır. Gönüllü ve İçli'ye (2001: 82) göre kadınların çalışması ve kadın istihdamı yalnızca kadınlar için değil, aynı zamanda aileleri için de kazançlı olmaktadır.

Çalışma yaşamına atılmasıyla ev dışında ikinci bir yaşam alanı oluşturan kadının, ev içindeki rolünde değişiklik meydana gelmemiş aksine çoklu roller üstlenmek zorunda kalmasıyla rol alanı genişlemiştir. Günlük yaşam sorumluluklarının kadının görevi olarak kabul edilmesi bunda etkili olmaktadır (Demirbilek, 2004: 84). Yani kadının, işte çalışan olmanın dışında, eş, anne, ev hanımı rollerini üstlenmesi, sorumluluklarını daha da arttırmıştır. Öte yandan, kadının ev hanımı olarak ev işleri ve çocuklarıyla ilgilenmesi toplum nazarında daha kıymetli olmuş, ancak, evdeki görevlerin zorluğu ve önemi ne derece büyük olursa olsun, kadına önemli bir statü kazandırmamıştır (Dursun ve İstar, 2014: 128). Bu sebeple, kadının evden çıkıp çalışma hayatına katılması, belki de onun bağımsızlık ve statü kazanımının bir emaresi olmuştur (Koray vd., 1999: 10).

Ancak kadınlar, başka birçok konuda olduğu gibi çalışma yaşamında da toplumsal cinsiyet ve ayrımcılık temelli çeşitli engellemelere ve kısıtlamalara maruz kalmakta, dezavantajlı duruma düşmektedir (Çakır, 2008: 26). Bu durumun en önemli sebeplerinden birisi kadın ve erkeklerin aldığı eğitimin farklılığıdır. Erkekler, kadınlara

göre daha fazla eğitim alarak iş piyasasındaki rekabet ortamında daha avantajlı bir yere sahip olmaktadır. Kadınların çalışma hayatına katılımlarının az olmasının sebeplerinden eğitimin yanı sıra, kadının çalışmasına ilişkin toplumsal değerler ve normlar, cinsiyete dayalı işbölümü gibi etkenler olarak da karşımıza çıkmaktadır (Adak, 2007: 140). En nihayetinde kadınlar, işgücü anlamında erkeklerden geri planda kalmaktadır. Öte yandan, Türkiye'nin toplumsal yaşam biçimi büyük ölçüde erkeğin eve gelir getirdiği, tek kazananlı aile modeline dayanmakla birlikte, ekonomide sık tekrarlanan krizler sebebiyle erkeğin işsiz kalma ihtimali de oldukça yüksektir (Küçük, 2015: 3). Bu sebeple, kadının da aile ekonomisine katkıda bulunması, aile refahının istikrarının sağlanması için oldukça önemlidir.

Daha önce de ifade edildiği üzere, kadınların istihdama katılım oranıyla ülkelerin gelişmişlik düzeyleri doğru orantılıdır (Kakıcı vd., 2007: 21). Tablo 1'de gösterilen International Labour Organization (ILO) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine bakıldığında, erkeklerin işgücüne katılım oranlarının, % 70'ler civarında olduğu görülmekte; dünya genelinde ve bölgeler özelinde bu oranlar arasında büyük farklılıklar görülmemektedir. Buna karşılık, kadınların istihdam oranında ise bölgeler arasında büyük farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin, dünya genelinde kadınların işgücüne katılım oranı yıllara göre % 51 ile % 52 arasında değişmekte; bu oran Orta Doğu'da % 16 - % 18 dolaylarında seyretmektedir. Aynı şekilde gelişmiş ekonomiler ve AB ülkelerinde kadınların işgücüne katılım oranı % 52 civarında iken bu oran Kuzey Afrika ülkelerinde % 24, Türkiye'de ise % 26 dolaylarındadır.

Tablo 1: Yıllara göre dünyada ve Türkiye'de erkek ve kadınların işgücüne katılma oranları (ILO, 2012; TÜİK, t.y.)

Yıllar	2000		2002		2005		2008		2011	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
Kadın ve Erkeklerin İş Gücüne Katılım Oranları (%)										
Dünya	78,6	52	78,2	52,1	78	52,4	77,5	51,7	77,1	51,1
Gelişmiş Ekonomiler ve AB	70,2	51,8	69,4	51,7	69	52,2	69	53	67,9	53,1
Orta Doğu	74	16,3	73,7	17,2	74	19	72,8	17,7	74	18,4
Kuzey Afrika	74,9	22,1	74,1	21,2	75,2	22,6	74,1	23,7	74,1	24,2
Türkiye	73,7	26,6	71,6	27,9	70,6	23,3	70,1	24,5	71,7	28,8

Kadınların işgücüne katılım oranı, sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir faktörü olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranları erkeklerin katılımına göre düşüktür (A. Kızılgöz, 2012: 89). TÜİK verilerine göre, 2012 yılında kadınların işgücüne katılım oranı %29,5 iken erkeklerin katılım oranı %71 olarak tespit edilmiştir. 2013 yılında ise işgücüne katılım, erkeklerde %71,5 oranına yükselirken, kadınlarda %30,8 olarak yükselme kaydettiği belirlenmiştir (TÜİK, t.y.).

Her türlü sosyal kısıtlamalara, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ve ayrımcılığa rağmen kadınların istihdama katılım oranları göz ardı edilemeyecek seviyelerdedir. Dünya genelinde yüz milyonlarca kadın iş hayatının bir parçasıdır. Bu durum, yüz milyonlarca kadının çoklu roller üstlenmesine ve çok geniş ölçeklerde iş-aile yaşamı dengesi problemlerine sebep olmaktadır.

3. İŞ-AİLE YAŞAMI DENGESİ VE ÇATIŞMASI

İş ve aile, insan hayatının en önemli iki alanıdır. Aile, kişinin ilk sosyalleşmesini gerçekleştirdiği, hayatının temel ihtiyaçlarını tamamladığı en önemli toplumsal kurumlardan birisidir. İş ve çalışma hayatı ise bireyin ekonomik ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamada rol oynayan bir diğer önemli alandır. Aile ve iş, bir bireyin hayatının iki farklı alanını oluştursa da kişinin hayatı bir bütündür. Bireyin iş ve aile içerisindeki rolleri, tüm hayatında iç içe geçmiş bir şekilde sürekli etkileşim halindedir. Birisindeki olumlu ya da olumsuz durumlar, diğerini kolaylıkla etkileyebilmektedir (Arslan, 2012: 100). Dolayısıyla, iş ile aile yaşamı arasındaki dengeyi sağlamak sadece bireyin kendisi için değil, mensubu olduğu organizasyon ve üyesi olduğu aile için de önemlidir.

Bu sebeple birey, ister kadın olsun ister erkek, sağlıklı, huzurlu ve başarılı bir hayat için, iş yaşamıyla aile hayatı arasında bir denge kurmak zorundadır. İş-aile yaşamı dengesi; en basit ifadelerle, bireyin hem işiyle hem de ailesiyle ilgili görevlerini yerine getirmeye yetecek imkânının olmasıdır. Guest’e (2002: 264) göre işte ve evde en az rol çatışmasıyla görevlerini ifa etmek ve doyuma

ulaşmaktır. Clark ise ortaya attığı sınır teorisi (boundry theory)’nde, bireylerin iş ve aile alanları arasındaki sınırı dengede tutmak için nasıl bir yol izlediklerinin üzerinde durur. Clark’a göre ‘iş’ ve ‘aile’ birbirinden ayrı olmasına rağmen birbirini doğrudan etkileyen iki alandır. Bu ayrım, Sanayi Devrimi’nin iş alanını ve evi birbirinden ayırmasıyla oluşmuştur. Hatta Clark, ‘iş’ ve ‘aile’ alanlarını farklı dillerin konuşulduğu, tutumların, davranışların ve görevlerin yapıma şekillerinin farklı olduğu iki ayrı ülke olarak betimlemiştir. İş-aile dengesini ise “en az rol çatışması ile işte ve evde doyum düzeyi ve iyi işleyen durum” olarak tanımlamıştır (Clark, 2000: 750-751). Pichler (2009: 451) ise iş-aile yaşamı dengesini, ‘bireyin kendisi’ni de ekleyerek, şöyle tanımlar: “... *Bireyin iş yaşamındaki talepleri ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılamasının yanında kendi kişisel ihtiyaçlarının da doyumuna ulaşmasıdır.*”

3.1. İş-Aile Yaşamı Dengesinin Önemi

Daha önce de belirtildiği üzere, çok yakın bir geçmişe kadar insanlık tarihi boyunca bireylerin iş ve aile alanları ortaktı. Ancak sanayi devrimi ile birlikte iş ve aile aktiviteleri farklı yerlerde, farklı insan gruplarıyla, farklı davranış şekilleriyle ve farklı zamanlarda yapılmaya başlanmıştı. Diğer bir ifade ile sanayi devriminden sonra iş ve aile, zaman ve mekân olarak birbirinden farklılaşmış ve ayrılmıştı. Buna rağmen, bireyin hayatının temeli olan bu iki alan arasındaki etkileşim devam etmiş; herhangi birindeki olumlu veya olumsuz gelişme, diğerini müspet veya menfi bir şekilde etkilemeye devam etmiştir.

Bununla birlikte, son yıllarda kadınların istihdama katılımındaki artışla birlikte, iş-aile yaşamı dengesinin önemi daha da artmıştır. Çünkü bu dengenin sağlanabilmesi, hem bireysel mutluluğun hem de toplumsal huzurun sağlanabilmesi için önemli bir konudur. Kapız (2002: 141) çalışmasında iş-aile yaşamı dengesinin birey, örgüt ve toplum açısından faydalarını şu şekilde maddelemiştir:

- “Yaşam kalitesini ve ruhsal sağlığını geliştirir.

- *Bireyin toplum huzuruna katkısını artırır.*

- *Verimliliği artırır, işe devamsızlığı azaltır.(...)*
- *Çalışanların moralini olumlu etkileyerek çalışanın organizasyona bağlılığını artırır, işgücü devrini azaltır. (...)*
- *Kamu ve özel kurumları etkileyebilen daha bilgili vatandaşlar yaratılmasını sağlar.*
- *Çocukların sağlıklı yetiştirilmesinde önemlidir. (...)*

Görüldüğü üzere, iş-aile dengesinin sağlanması, birey için olduğu kadar toplumun bütünü için oldukça faydalı sonuçlar doğurmaktadır. Buradan hareketle, iş-aile dengesinin sağlanamaması halinde yukarıdaki olumlu durumların tam tersinin meydana gelebileceği, olumsuz etkilerinin ortaya çıkabileceği anlaşılmaktadır.

3.2. İş-Aile Yaşamı Çatışması

İş-aile yaşamı dengesizliği veya çatışması, birçok kişinin yaşadığı bir stres kaynağıdır. İş-aile çatışmasının en geniş tanımı “iş ve aile alanlarından kaynaklanan rol taleplerinin uyumsuz olması durumu” şeklinde yapılmaktadır (Linehan ve Walsh, 2000: 50; Lingard ve Francis, 2006: 185; Aycan ve Eskin, 2005: 453). Carnicer ve arkadaşları (2004: 468) iş-aile çatışmasını rol çatışmalarının bir türü olarak almakta ve bu çatışma durumunu “iş ve aile taleplerinin çatışması” şeklinde tanımlamaktadır. Bir başka çalışmada da iş-aile yaşamı dengesizliği, “iş ve aile alanlarındaki rol baskısının karşılıklı olarak uyumsuz olduğu bir çatışma biçimi” olarak tanımlanmıştır (Greenhaus ve Beutell, 1985: 77). İş ve özel yaşam dengesinin bozulması durumunda, bir alanın diğerine yaptığı baskı sonucunda stres, yaşamdan tatminsizlik, ruhsal ve bedensel sağlığın bozulması gibi istenmeyen sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir (Gerçek ve Elmas Atay, 2015: 72).

Dengesizlik sonucunda ortaya çıkan çatışma kavramı ile ilgili Greenhaus ve Beutell (1985: 77-81) çalışmalarında, iş-aile çatışmasını; zaman temelli çatışma (time-based conflict), gerilim temelli çatışma (strain-based conflict) ve davranış temelli çatışma (behavior-based conflict) olarak üçe ayırmıştır. Greenhaus ve Beutell'e göre zaman temelli çatışma, iki şekilde karşımıza çıkabilir. Birincisi, bir rolü yerine getirmek için gereken

zaman, diğer rolden kaynaklanan beklentileri yerine getirmeyi fiziksel olarak imkânsız kılabilir. İkincisi, fiziksel olarak bir rolün taleplerini karşılamaya çalıştığı zaman bile, bireyin diğer rolle ilgili zihni meşguliyeti devam edebilir. Gerilim temelli çatışma ise, bireyin bir rolünü yerine getirirken maruz kaldığı fiziksel ve ruhsal baskının oluşturduğu gerginlik, kaygı, depresyon gibi duygu durumlarının diğer rolünü yerine getirmesini doğrudan etkilemesi durumudur. Davranış temelli çatışma da bireyin üstlendiği iki rol için gereksinim duyduğu davranış biçimlerinin çatışması durumudur. Örneğin, yönetici bir erkeğin soğuk, otoriter ve kararları tek başına alan biri olması gerekirken, öte yandan aynı erkek baba rolündeki iken ise sıcak, demokratik ve korumacı olmalıdır. Bu iki zıt davranış durumlarını sergilemek, davranış temelli çatışmaya yol açabilmektedir. Aynı durum çalışan kadınlar için de geçerlidir. İş yaşamında kadından beklenen davranış biçimiyle evdeki beklentilerin ayrıştığı durumlar, çalışan kadının davranış temelli çatışmalar yaşaması kaçınılmazdır.

Voydanof'a (1988: 749-750) göre, iş-aile çatışmasının iki kaynağı vardır: iş ve aile rollerini yerine getirmek için gerekli zamana bağlı faktörler ve bir rol alanından diğerine doyum veya gerginliğin psikolojik olarak taşınması. Çoğu iş ve aile görevleri ayrı yerlerde yapıldığından, bireyler genellikle fiziksel olarak iş ve aile rolleri ile ilgili görevleri aynı anda yapamazlar. Dolayısıyla, bir rol için harcanan zamanda diğer rolle ilişkili görevler yerine getirilemez. Bir roldeki psikolojinin diğer role taşınması, genel psikolojik durumu ve diğer rolün görevini yerine getirmek için mevcut olan enerjiyi etkileyebilir.

Tüm bunlarla birlikte, çeşitli kaynaklarda iş ve aile yaşamı arasındaki olumsuz ilişkinin yönünü baz alan tanımlamalar da yapılmaktadır. İş yaşamının aile yaşamına olumsuz etkisi olduğu durumlarda iş-aile çatışması; aile yaşamının iş yaşamına olumsuz etkisi olduğu durumlarda ise aile-iş çatışması tanımlaması yapılabilmektedir. İş-aile çatışmasını konu alan çalışmalar, aile sınırlarının çalışma sınırlarından daha fazla geçirgen olduğunu belirtmektedir. Bu da iş-aile çatışmasının aile-iş çatışmasından daha sık görülebileceği sonucunu

vermektedir (Frone vd., 1992: 723; Gutek vd., 1991: 561; Wiley, 1987: 468).

4. ÇALIŞAN KADINLAR AÇISINDAN İŞ-AİLE YAŞAMI ÇATIŞMASI

Yukarıda anlatılanlar, genellikle cinsiyetlere göre farklılık gözetilmeksizin yapılmış çalışmaların bir derlemesi niteliğindedir. Peki, iş-aile yaşamı dengesi kavramına çalışan kadınlar açısından yaklaşan çalışmaların sonuçları ne yönde olmuştur?

Çalışma hayatında kadınlar, çeşitli sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bir çalışmada, kadınların erkeklere kıyasla daha düşük kadro ve maaş seviyelerinde çalıştıkları belirtilmiştir (Parasuraman vd., 1992). Bununla birlikte kadınlar cinsel taciz, cam tavan ve danışmanlık eksikliği gibi stres kaynaklarına da işyerinde daha fazla maruz kalabilirler (Gutek ve Koss, 1993). Ayrıca kadınların öncelikli sorumluluğunun hâlâ ev alanı olarak görülmektedir. Bu da aile rolünden kaynaklanan stresin artmasına sebep olmaktadır. Kadınların ailenin bakımını üstlenmeleri yönündeki beklentiler, aile taleplerinin kadınlar için erkeklerinkinden daha fazla iş yaşamına müdahale etmesine neden olmaktadır. Bunun temel nedeninin toplumsal cinsiyet algısı olduğu tahmin edilmektedir (Grandey ve Cropanzano, 1999: 354).

İş ile aile talepleri arasındaki çatışma durumu, her bireyi olduğu gibi her kadını farklı şekillerde etkiler. Bu etkileme durumu, kadının fitratına, karakterine, olayları algılayış biçimine, sorunları tanımlamasına ve çözümlesine göre değişebilmektedir (Aycan ve Eskin, 2005: 459).

Kadın açısından iş-aile çatışmasının olduğu durumlarda yaşanan problemler üç başlık halinde sınıflandırılabilir: kişisel alanda yaşanan sıkıntılar, ilişkisel (ailevi) alanda yaşanan sıkıntılar ve iş alanında yaşanan sıkıntılar (Aycan vd., 2007). Aycan ve arkadaşlarının çalışmasına göre kadınların kişisel alanda yaşadığı sıkıntılar arasında psikolojik, psikosomatik ve kendine vakit ayırma ile ilgili tatminsizlikler yer almaktadır. Bu sıkıntılar da kadına tükenmişlik, huzursuzluk, yetememekten kaynaklanan suçluluk hisleri vermektedir. İlişkisel problemler de genellikle anne-babayla, duygusal partnerle (eş veya sevgili) ve varsa çocuklarıyla olan ilişkileri kötü yönde etkilemektedir. İş alanında

yaşanılan problemler sonucunda ise işe devamın bozulması, işle ilgili tatmin düzeyinin ve motivasyonun azalması ve bunların sonucunda verimin düşmesi ortaya çıkmaktadır (Aycan vd., 2007).

İş-aile çatışmasına her iki cinsiyetin de eşit oranda maruz kaldıklarını gösteren çalışmalar da mevcuttur. Kinnunen ve Mauno'nun Finlandiya'da çalışan erkeklerin ve kadınların yaşadığı iş-aile yaşamı çatışmasını konu alan çalışmasının sonucuna göre, her iki cinsiyette de aile-iş çatışmasından ziyade iş-aile çatışması gözlemlenmiştir. Ayrıca, her iki cinsiyetin de aynı oranda iş-aile veya aile-iş çatışması yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dört farklı şirkette çalışan 501 kişiye uygulanan anket verilerini baz alan bu çalışmada, aile-iş çatışmasının temel sebebi olarak evde bekleyen hane halkı (genellikle çocuklar); iş-aile çatışmasının temel sebebi olarak ise uzun çalışma saatleri gösterilmiştir (Kinnunen ve Mauno, 1998: 157-158).

4.1. İş-Aile Çatışmasının Kadın Sağlığına Etkileri

İş yaşamına giren kadınlar, aile ve iş yaşamında hem ev kadını hem anne olarak birçok sorunla karşılaşmakta, olumsuz iş koşulları ve toplumsal baskılar ile olumsuz etkilere; geleneksel toplum yapısı içinde çok yönlü sorumluluklar yüklenmesiyle birçok sorun yaşamasına yol açmaktadır (Kakıcı vd., 2007: 21). Sonuçta çalışan kadınlarda bu iki alan arasında çatışma meydana gelir ve örneğin ailedeki bir sorun, kadının hem aile hayatını, bireysel huzurunu hem de iş alanını, oradaki iş performansını etkiler (Arslan, 2012: 101).

Kadınlar çatışmayı yaşarken aynı zamanda iş yerinde de bir takım sorunlarla uğraşmak zorundadır. Yapılan bir çalışmada, kadınların iş alanı ile ilgili sorunların fazla mesai ve aşırı iş yoğunluğuna karşın düşük ücret ve terfi ettirilmeme olduğu belirtilmiştir. Fazla mesai ile birlikte gelen sıkıntılarının en başında, eve ayrılan zamanın yetersiz kalması sebebiyle çocuklara ve onların ihtiyaçlarına yetişememe ve zaman ayıramama görülmektedir. Bu bağlamda, kadınlara yüklenen sorumluluklar nedeniyle, kadınların mesai saati kavramının

olmadığını düşünülmemektedir. Küçük'ün ifadeleriyle:

“sözlü taciz, mobbing ve cinsiyet ayrımı, ahbap çavuş ilişkileri nedeniyle kadınların yeteneklerinin göz ardı edilmesi, üstleri tarafından fikir ve projelerinin çalınarak sahiplenilmesi, işverenler tarafından kadınların sigortasız işlere itilmesi, ulaşım sorunları, toplumun kadınlara ön yargılı bakması ve kısaca kadın olmaktan kaynaklı pek çok sorunlarla mücadele etmek durumunda bırakıldıkları görülmektedir”(2015: 7).

Tüm bu olumsuz durumlar, şüphesiz, bireyleri hem fiziksel hem de ruhsal sağlığını etkilemektedir. Psikolojik açıdan stres, çalışan kadınlar için bir diğer önemli sağlık sorunu olarak sık görülmektedir (Tavakoli-Fard vd., 2016: 78). İş-aile çatışmasının bireylerin psikolojik durumlarına, genel tatminlerine, fiziksel sağlıklarına olumsuz etkisinin olduğu, hatta alkol tüketiminin de yükseldiği belirtilmektedir (Frone vd., 1997: 326). Kadınların iş-aile çatışmasına daha çok maruz kaldıkları kabul edilirse, bu olumsuzluklardan daha büyük oranda etkilenmeleri kaçınılmazdır.

Yapılan bir araştırmaya göre, iş-aile çatışması yaşayan kadınlarda, iş-aile çatışması yaşayan erkeklere nazaran daha yüksek bir depresyona girme eğilimi görülmektedir. Çatışma yaşayan kadınlar arasında alkol tüketimi daha düşük seviyelerde kalsa da, kadınların çatışma durumunda fiziksel sağlıkları erkeklerden daha fazla zarar görmektedir (Frone vd., 1996: 63).

Çalışan kadınların iş yaşamı ile ilgili fiziksel sağlık sorunlarına bakıldığında; listenin en başında kas iskelet sistemi hastalıkları gelmektedir. Kas iskelet problemleri kadınlarda erkeklerden daha sık görülmektedir. Kadınlar fiziksel baskı ve soğuktan erkeklere göre daha fazla etkilenmekte ve daha fazla kronik sırt ağrısı çekmektedirler. Kadınların işte ve evde ağır fiziksel yüke maruz kalması, özellikle çalışan kadınların uzun süre ayakta kalması, ağır kaldırması ve anatomik yapılarının bu duruma müsait olmaması nedeniyle kas iskelet sistemleri bozulmaktadır. Bu sorun üzerine araştırmalarda kas-iskelet sistemi rahatsızlıklarının

genellikle tezgâhtarlık, garsonluk, balık işleme ve temizlik işleri gibi fiziksel gücün çok kullanıldığı sektörlerde çalışan kadınlarda görüldüğü tespit edilmiştir. Bununla birlikte gelişen teknolojiye bağlı olarak bilgisayar başında uzun süreli çalışma kas-iskelet sistemi problemlerine ve genel yorgunluğa da sebebiyet vermektedir (Korkmaz vd., 2014: 3).

Dolayısıyla iş yaşamının getirdiği yüklerin yanında hane içi sorumluluklarının da çalışan kadınların sağlığı ile ilişkili olduğu görülmektedir. Çalışan kadınların çoklu rollerine ilişkin olumlu sonuçları bulunan ve çalışma hayatında kadınların mutlu olduklarına vurgu yapan araştırmalar da mevcuttur. Etiler, yaptığı bir çalışmada, çalışan kadınlara çifte mesainin önemli bir iş yükü getirmesine rağmen sağlık üzerine olumlu etkiye sahip olduğunu buna karşılık ev kadınların harcadıkları emeğin tüketici ve sağlık üzerine olumsuz etki yaptığını belirtir. Ev kadınlarında kronik depresyon, hipertansiyon ve şeker hastalığının; çalışanlarda ise alerjinin daha sık görüldüğünü belirtir. Çalışan kadınların ev kadınlarına oranla, kendilerini hayat dolu, enerjik, mutlu ve yorgun hissetmesinin daha yüksek olduğunu; durgun ve sakin, depresyonda, melankolik ve çok sinirli hissetmenin ise ev kadınlarında daha fazla bildirildiğini söylemektedir (Etiler, 2015: 43-44).

SONUÇ

İnsan hayatında bireylerin iş yaşamı ve aile yaşamı içinde sahip oldukları roller, onların iş ve aile yaşamları konusundaki doyumlarını en fazla etkileyen unsurlar olmuşlardır. Kadınların ailevi görev ve sorumluluklarının yoğunluğu, onların iş ve aile alanlarında rol çatışmasını en şiddetli şekilde yaşayan taraf olmalarına neden olmuştur. Ev içi rollerinde eş ve anne olan kadınların, bu rollerin getirdiği sorumlulukları üstlenirken, aynı zamanda iş yerinde de başarılı olmaları beklenmekte, bu iki beklenti alanı arasında kalan kadınların pek çok alanda sorun yaşamaları gibi, bir takım sağlık problemleri yaşamaları kaçınılmaz hale gelmektedir.

Kadınların iş yaşamında görünür hale gelmeleriyle daha yoğun gözlemlenen iş-aile çatışmaları sonucunda kadınların yaşadığı fiziksel ve ruhsal sağlık problemleri yadsınamaz bir gerçek olarak kabul edilmelidir. Bu bağlamda, yaşam stresinin

artmaması, kişinin ve ailesinin sosyal refah düzeyinin yükselmesi ve kadınların bu konuda mustarip olmaması adına yasal düzenlemeler önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- A. KIZILGÖZ, Ö. (2012), Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicileri: Ekonometrik Bir Analiz. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1), 88-101.
- ADAK, N. (2007), Kadınların İkillemi: İş ve Aile Yaşamı. *Sosyoloji Dergisi (Ülgen Oskay'a Armağan Özel Sayısı)*, 137-152.
- ALLEN, T. D., HERST, D. E. L., BRUCK, C. S. and SUTTON, M. (2000), Consequences Associated with Work-to Family Conflict: A Review and Agenda for Future Research, *Journal of Occupational Health Psychology*, 4.
- ARSLAN, M. (2012), İş-Aile ve Aile-İş Çatışmalarının Kadın Çalışanların İş Doyumları Üzerindeki Etkisi. *Birey ve Toplum Dergisi*, 2(3), 99-113.
- AYCAN, Z. ve ESKİN, M. (2005), Relative Contributions Of Childcare, Spousal Support, And Organizational Support In Reducing Work-Family Conflict For Men And Women: The Case Of Turkey. *Sex roles*, 53(7), 453-471.
- AYCAN, Z., ESKİN, M., ve YAVUZ, S. (2007), Hayat Dengesi: İş, Aile Ve Özel Hayatı Dengeleme Sanatı. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- CARNICER, M., SANCHEZ, A., PEREZ, M., and Jimenez, M. (2004), Work-Family Conflict In A Southern European Country: The Influence Of Job - Related And Non-Related Factors. *Journal of Managerial Psychology*, 19(5), 466-489.
- CLARK, S. (2000), Work/Family Border Theory: A New Theory of Work/Family Balance. *Human Relations*, 53, 747-770.
- ÇAKIR, Ö. (2008), Türkiye'de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (31), 25-47.
- ÇARIKÇI, İ., ÇİFTÇİ, M., ve DERYA, S. (2010), İş-Aile Yaşam Çatışması: Türkiye'deki Kadın Yöneticiler Üzerine Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2(2), 53-65.
- DEMİRBELEK, T. (2004), Vardiyalı Çalışmanın Kadının Aile ve Sosyal Yaşamı Üzerine Etkisi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 77-98.
- DURŞUN, S. ve İŞTAR, E. (2014), Kadın Çalışanların Yaşamış Oldukları İş Aile Yaşamı Çatışmasının İş ve Yaşam Doyumu Üzerine Etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 127-137.
- ETİLER, N. (2015), Çalışan Kadınlar İle Ev Kadınlarının Sağlık Durumu Üzerine Bir Analiz. *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 17, 37-47.
- FRONE, M. R. and COOPER, M. L. (1992), Prevalence of Work-Family Conflict: Are Work and Family Boundaries Asymmetrically Permeable?, *Journal of Organizational Behavior*, 13 (7).
- FRONE, M., RUSSELL, M., and BARNES, G. (1996), Work-Family Conflict, Gender, And Health-Related Outcomes: A Study Of Employed Parents in Two Community Samples. *Journal of Occupational Health Psychology*, 1(1), 57-69.
- FRONE, M., RUSSELL, M., and COOPER, L. (1992), Prevalence of Work-Family Conflict: Are Work and Family Boundaries Asymmetrically Permeable? *Journal of Organizational Behavior*, 13(7), 723-729.
- FRONE, M., RUSSELL, M., and COOPER, L. (1997), Relation of Work-Family Conflict To Health Outcomes: A Four-Year Longitudinal Study of Employed Parents. *Journal Of Occupational And Organizational Psychology*, 70(4), 325-335.
- GERÇEK, M. ve ELMAS Atay, S. (2015), Çalışanların İş-Yaşam Dengesi İle Kariyer Tatmininin, İşten Ayrılma Niyetine Etkisi. *KAÜ İİBF Dergisi*, 6(11), 67-86.
- GÖNÜLLÜ, M. ve İÇLİ, G. (2001), Çalışma Yaşamında Kadınlar: Aile ve İş İlişkileri. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 81-100.
- GRANDEY, A. and CROPANZANO, R. (1999), The conservation of resources model applied to work-family conflict and strain. *Journal of Vocational Behavior*, 54(2), 350-370.

- GREENHAUS, J. and BEUTELL, N. (1985), Sources of Conflict Between Work and Family Roles. *Academy of Management Review*, 10(1), 76-88.
- GUEST, D. E. (2002), Perspectives On The Study of Work-Life Balance. *Social Science Information*, 41(2), 255-279.
- GUTEK, B. and KOSS, M. (1993), Changed women and changed organizations: Consequences of and coping with sexual harassment. *Journal of Vocational Behavior*, 42(1), 28-48.
- GUTEK, B., SEARLE, S. and KLEPA, L. (1991), Rational Versus Gender Role Explanations For Work-Family Conflict. *Journal of Applied Psychology*, 76(4), 560-568.
- HIGGINS, C. A. and DUXBURY L.E. (1992), Work-Family Conflict: A Comparison of Dual-Career and Traditional-Career Men, *Journal of Organizational Behavior*, 13.
- International Labour Organization (ILO). (2012), *Global Employment Trends 2012*. Cenevre: International Labour Office.
- KAKICI, H., EMEÇ, H., ve ÜÇDOĞRUK, Ş. (2007), Türkiye'de Çalışan Kadınların Çocuk Bakım Tercihleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi* (5), 20-40.
- KINNUNEN, U. and MAUNO, S. (1998), Antecedents And Outcomes Of Work-Family Conflict Among Employed Women And Men In Finland. *Human Relations*, 51(2), 157-177.
- KORAY, M., DEMİRBİLEK, S. ve DEMİRBİLEK, T. (1999), *Gıda İşkolunda Çalışan Kadınların Koşulları ve Geleceği*. Ankara: TC Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
- KORKMAZ, M., KILIÇ, B., ve YÜCEL, A. (2014), Yaşam Konforu Açısından Ortopedik ve Fiziksel Sağlık Sorunlarının Çalışan İş Kadınları Üzerindeki Etkilerinin Uygulamalı Bir Örneği. *Uluslararası Hakemli Ortopedi Travmatoloji ve Spor Hekimliği Dergisi*, 1(2), 1-20.
- KÜÇÜK, M. (2015), Çalışma Hayatında Kadınlar ve Karşılaştıkları Sorunla: Bir İşverene Bağlı Olarak Çalışan Emekçi Kadınlara İlişkin Bir Araştırma. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1-17.
- LINEHAN, M. and WALSH, J. (2000), Work-Family Conflict And The Senior Female International Manager. *British Journal of Management*, 49-58.
- LINGARD, H. and FRANCIS, V. (2006), Does A Supportive Work Environment Moderate The Relationship Between Work-Family Conflict And Burnout Among Construction Professionals? *Construction Management And Economics*, 24(2), 185-196.
- ÖZEN KAPIZ, S. (2002), İş-Aile Yaşamı Dengesi ve Dengeye Yönelik Yeni Bir Yaklaşım: Sınır Teorisi. *DEU SBE Dergisi*, 4(3), 139-153.
- PARASURAMAN, S., GREENHAUS, J. and GRANROSE, C. (1992), Role Stressors, Social Support, And Well-being Among Two-Career Couples. *Journal of Organizational Behavior*, 13(4), 339-356.
- PICHLER, F. (2009), Determinants of Work-Life Balance: Shortcomings In The Contemporary Measurement of WLB In Large-Scale Surveys. *Social Indicators Research*, 92(3), 449-469.
- SELÇUK, F. Ü. ve E. TUZLUKAYA, Ş. (2013), Çalışma Yaşamı ve Kadın. L. Gültekin, G. Güneş, C. Ertung, & A. Şimşek içinde, *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Sorunlarına Toplu Bir Bakış* (s. 4-16). Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.
- TAVAKOLI-FARD, N., MORTAZAVI, S.-A., KUHPAYEHZADEH, J., and Nojomi, M. (2016), Quality of Life Work Ability And Other Important Indicators Of Women's Occupational Health. *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health*, 29(1), 77-84.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK). (t.y.), İşgücü Verileri. Şubat 25, 2017 tarihinde Türkiye İstatistik Kurumu : <https://biruni.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul> adresinden alındı
- VOYDANOFF, P. (1988), Work Role Characteristics, Family Structure Demands, And Work/Family Conflict. *Journal of Marriage and Family*, 50(3), 749-761.
- WILEY, D. L. (1987), The Relationship Between Work/Nonwork Role Conflict And Job-Related Outcomes: Some Unanticipated

Findings. Journal of Management, 13(3), 467-472.

WORLD BANK. (t.y.), Labor force, female (% of total labor force). 1 Nisan 2017 tarihinde WorldBank http://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.TOTL.FE.ZS?end=2014&locations=TR-NO-JP-DZ-MX-TN-RU-US&start=2014&view=bar&year_high_desc=false sitesinden alındı.

Qualitative Analysis for Organizational Commitment Studies on Academicians

Hamza KANDEMİR

Abstract: In this study, a qualitative analysis of the Turkish articles has been carried out with taking samples from the academicians related to organizational commitment. The samples of the work creates two Turkish articles after the stated limitations. Word frequency analysis and word-tree analysis were performed by using the Nvivo 11 program. As a result of these analyzes, it was concluded that the concept of organizational commitment is very strong in terms of psychological, emotional and human orientation. Also, there are different levels of organizational commitment. In these studies have been focused on the level of commitment.

Keywords: Organizational Commitment, Academician, Qualitative Analysis, Content Analysis

Akademisyenler Üzerinde Yapılmış Örgütsel Bağlılık Araştırmalarına Yönelik Nitel Analiz

Özet: Bu çalışma örgütsel bağlılıkla ilgili akademisyenler örneklem alınarak yapılmış Türkçe makalelerin nitel analizini yapmak üzere gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın örneklemini belirtilen sınırlılıklardan sonra iki Türkçe makale oluşturmaktadır. Bu iki çalışmadan Nvivo 11 programı kullanılarak kelime sıklığı analizi ve kelime ağacı analizi yapılmıştır. Bu analizler neticesinde örgütsel bağlılık kavramının psikolojik, duygusal ve beşerî yönünün çok kuvvetli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka sonuç ise örgütsel bağlılığın farklı düzeyleri olduğu ve yapılan çalışmalarda bağlılığın düzeyleri üzerine yoğunlaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Bağlılık, Akademisyen, Nitel analiz, İçerik Analizi.

1. GİRİŞ

21. yy bilgi çağının en önemli rekabet üstünlük aracı yenilik ve yeniliği üretmek üzerine kurulu örgütlerdir. Bu örgütler ise ilk sorumluluğu bilgi üretmek olan üniversiteler ve araştırma enstitüleridir. Bu örgütlerde ise en önemli çalışanlar akademisyenlerdir, çünkü yenilik ve bilgiyi üretmek işlevini “akademisyen” tanımlı çalışanların görevi ve sorumluluğundadır. Rasyonel bir davranış kalıbına bağlı ülke ve kültürlerde akademisyenler ülkenin en değerli bireyleridir. Bu bireyler araştırma kurumlarında aylık ücret karşılığı, proje ödemeli gelire sahip olan ve ayrıca bilimsel bilgilerini sektöre aktararak danışmanlık gelirleri ile maddi gelir elde ederler. Ayrıca, maddi gelirlerin

öneminin yanında beşeri etkenlerin de çok büyük yordayıcı olduğu bir çalışma biçimidir.

Akademik personeller daha iyi maddi gelire, daha saygın üniversite seçeneklerine, yabancı ülke araştırma imkanlarına karşılık bağlı buldukları kurumlardan ayrılmak niyetinde olabilirler. Bu niyetin ortaya çıkmasında veya akademisyenin bunu düşünmemesinde önemli etkenlerin başında örgütsel bağlılık gelmektedir. Örgütsel bağlılık akademisyenlerin kurumlara olan manevi bağını ifade etmektedir. Bu bağ manevi olduğu kadar maddi değerler ile de ilişkilidir. Bağlılık düzeylerini ise örgütün yöneticileri yani üniversiteler için rektörler, dekanlar, müdürler ve bölüm başkanlarının yöneticilik tutumları bilim insanlarını üniversitelerine sıkı sıkıya bağlı veya ilk daha iyi

seçenekte kurumundan ayrılma niyetini belirleyici bir etkiyi biçimleyecektir.

Çalışmamızda akademisyenlerin örgütsel bağlılıklarını inceleyen bilimsel araştırmalara ilişkin nitelik analizleri yapılacak, yapılan analizler ile kelime bulutları oluşturularak değerlendirmeler yapılacaktır.

2. ÖRGÜTSEL BAĞLILIK

Örgüt kültürü alan yazınında yoğun bir şekilde kullanılan bir kavram olan örgütsel bağlılık, geçmişten günümüze araştırmacıların üzerinde çokça çalıştığı bir konu haline gelmiştir. Ortaya konan çalışmalara bakıldığında, örgütsel bağlılık iş görenlerin kurum ile ilişkilerini değerlendiren beşeri ilişkileri daha çok ifade eden psikolojik bir kavramdır. Örgütsel bağlılık alan yazınına en önemli değerlendirmeleri sağladığı düşünülen Meyer ve Allen'a göre örgütsel bağlılık, "bireyi örgüte bağlayan psikolojik bir durum" şeklinde ifade edilmektedir (Aydın vd., 2017:22). Ayrıca Meyer ve Allen bağlılık kavramını "duygusal bağlılık" ve "devam bağlılığı" olarak iki alt boyutta kavramsallaştırmıştır. Bu iki boyuta sonradan yapılan çalışmalar ile birlikte "normatif bağlılık" üçüncü boyut olarak bu kavramlara eklenmiştir (Ari vd., 2017:44).

Örgüt bağlılık, bir örgüt çalışanın kurumsal hedeflere uygun davranışın ötesinde, örgütsel amaç ve hedefleri benimsemesi, içselleştirmesi ve bu amaç ve hedeflere kendisini vakfetmesidir (candan ve İnce, 2017:234). Örgütün devamlılığını sürdürmesi için, örgütten ayrılmamalarına bağlıdır. Çalışanlar örgüte ne düzeyde bağlıysa örgüt o düzeyde güçlenecektir. Örgüt, hayatını devam ettirmek için çalışanlarının örgütten ayrılmaması gerekmektedir. Örgütsel bağlılık kavramı çalışanın örgüte karşı hissettiği özdeşleşme ve bütünleşme düzeyini ortaya koymaktadır. Bu bakış açısı ile bakıldığında örgütsel bağlılığın üç önemli değerlendirmesi bulunmaktadır. Bu değerlendirmeye göre, çalışan örgüt amaçlarını kabul etmesi ve bu amaçlara etkin bir şekilde inanması, örgüt için uğraş verme isteği içinde olması ve örgütte kalmayı sürdürmesi konusunda net bir istek duyması örgütsel bağlılığın açık bir göstergesidir (Yıldırım ve Benliler, 2016:878-879).

Örgütsel bağlılık, aynı zamanda bir çalışanın, örgütle kendini özdeşleştirme, bir bakıma örgütün misyon ve vizyonuyla kendisini uyumlaştırma

seviyesi şeklinde tanımladığı görülebilir. Araştırmalar örgütsel bağlılığın üç bileşen etrafında toplandığını ifade etmektedirler. Bunlar;

- 1- Örgütün belirlediği kurumsal amaçların belirlenmesi ve bu amaçlara güçlü bir bağlılık besleme
- 2- Örgütün varlığına devam etmesi ve güçlenmesi için güçlü bir irade sergileme
- 3- Örgütün bir üyesi olma konumunu devam ettirmek için büyük bir gayretle çalışma biçimi (Ak ve Sezer, 2017:112).

Örgütsel bağlılık, çalışanın örgüt menfaatlerini kendi menfaatlerinin üzerinde görmesidir. Örgütsel bağlılık, bireylerin örgüte karşı hissettikleri psikolojik bağlılıktır. Bu bağlılık kavramı ise işe duyulan ilgi, sadakat ve kurumsal değerlere karşı hissedilen güçlü inançtan kaynaklanmaktadır (Gedik ve Üstüner, 2017:42). Örgütsel bağlılığı etkileyen faktörler bireysel, kurumsal ve kurum dışı etkenler olarak üç grupta ele alınmaktadır.

- 1- Kişisel (bireysel) etkenler; psikolojik sözleşme ve bireysel özelliklerdir.
- 2- Örgütsel (Kurumsal) etkenler; işin niteliği ve önemi, yönetim ve liderlik tarzı, ücret/maaş düzeyi, ödül, denetim/gözetim, takım çalışması, rol çatışması/rol belirsizliği, örgütsel adalet ve örgüt kültürüdür.
- 3- Örgüt dışı (Kurum dışı) etkenler; yeni iş bulma olasılığı ve profesyonelliktir (Sökmen ve Şimşek, 2017:608-609).

Genel olarak örgütün istediği bağlılık düzeyi geniş anlamda çalışanların verimlilik ve performans seviyelerini arttırabilecek, onları yardımlaşma paydasında birleştirebilecek ve çalışanları yüksek düzeyli stres ile çatışmadan uzak tutabilecek ılımlı bir bağlılık beklentisi ve isteğidir. Kendi istek, ihtiyaç veya mecburiyetlerinden dolayı örgütlerine bağlılık gösteren bireylerin kurumsal normları benimsediği düzeyde mutlu olurlar (Sökmen vd., 2017:417).

Meyer ve Allen örgüte bağlılığı duygusal, devam ve normatif bağlılıktan ortaya çıkan üç boyutlu bir modele dayanmaktadır. Model;

- a) Duygusal bağlılık; bireyin sadece kendi istekleri ile işe devam ettikleri, yani örgüte ait olma arzusu olarak ifade edilir.
- b) Devam bağlılığı, bireylerin başka bir seçeneklerinin olmadığını düşünerek işe

devam etmeleri, yani işten ayrılmanın maliyetli olacağı inancının olmasıdır.

- c) Normatif bağlılık; genel olarak etik bakımından çalışanların mevcut kurumda kalmaları gerektiğini düşündükleri için işe devam ettiklerini, yani örgütte zorunlu olma duygusunun ortaya çıktığı bir süreçtir (Ballı ve Çakıcı, 2016:171)

Örgütsel bağlılık duyan bireylerden oluşan bir topluluğun karlılık ve verimliliği, bağlılığı düşük olan bireylerden oluşan topluluklara göre daha yüksek olmaktadır. Ayrıca, bağlılığın yüksek düzeyde olması topluluk çalışanlarını işi bırakma eğilimlerini ve işe geç gelme davranışlarını azaltacağı için bu tür bireylerden oluşan toplulukların faaliyetleri sekteye uğramadan devam etmektedir. Toplum açısından örgütsel bağlılık, rekabet gücünün ve ürün/hizmet kalitesinin artırılmasını sağlamaktadır (Keskin, 2017:31).

3. ARAŞTIRMA

3.1. Yöntem

Araştırmada kullanılacak olan yöntem içerik analizi tercih edilmiştir. İçerik analizi nitel bir araştırma yöntemidir. Nitel araştırma ise insanların yaşa biçimlerini, hikayelerini, davranış biçimlerini, örgütsel yapıları ve toplumsal değişmeyi anlamaya yönelik bilgi üretme süreçlerinden biridir. İstatistiksel veri analizine dayalı nicel araştırmaya karşıt nicel araştırma, insanların olaylara ne şekilde anlam yüklediğini, diğer bir ifade ile olayları nasıl niteledikleri sorusuna cevap bulunmaya çalışılır (Özdemir, 2010:325-326). Çalışmada verilerin çözümlenmesinde içerik analizinden yararlanılacaktır. İçerik analizinde ana düşünce birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunu okuyucuların rahatlıkla anlayabileceği bir şekilde organize ederek yorumlamaktır. İçerik analizinin temel amacı, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşma hedefidir. Bu yaklaşımla veriler tanımlanmaya, verilerin içinde saklı olabilecek gerçeklere ulaşılmaya çalışılır (Arabacı ve Şener, 2014:704).

Çalışmada tercih edilen içerik analiz türü temasal analizdir. Tema, bir tartışmanın ya da dosyanın konusu olarak ifade edilir. Bu biçimde öncelikle incelenmesi düşünülen metinlerdeki temalar anlaşılmalı çalışılır. Bir dosya ile ilgili temasal analiz genel olarak biçimsel kalıplara sıkıştırılmayarak, temasal analiz kapsamında bir

dosyanın herhangi bir konunun olup olmadığı incelenildiği gibi var olan temanın yoğunluğu da ölçülebilir. Temasal analiz ile yapılabileceklerden biri de kelime ve kelime birimlerini sınıflamak şeklindedir. Standartlaştırılmış kelime birimleri her dosya içinde her sınıflama için ayrı ayrı sayılabilmektedir (Özdaşlı ve Çelikkol, 2012:146).

3.2. Araştırmanın Amacı, Evreni ve Örneklemi

Bu çalışmanın amacı akademisyenlerin örgütsel bağlılıkla ilgili olarak yazılmış Türkçe makalelerin tema analizini yapmaktır. Bu çalışma ile akademisyenler üzerinde yapılmış örgütsel bağlılıkla ilgili Türkçe araştırmalarda nasıl bir tema oluşumunun ortaya çıktığı ve ortaya çıkan kelime bulutları üzerinden araştırmacılara bilgi sağlamaktır.

Araştırmanın evreni akademisyenler üzerinde yapılmış örgütsel bağlılıkla ilgili Türkçe makale çalışmalarıdır. Bilindiği üzere bilimsel makalelerin yer aldığı birçok veri tabanı bulunmaktadır. Araştırmanın evrenini sınırlamak için ilk olarak tek bir veri tabanı belirlenmiştir. Bu veri tabanı çok geniş bir veri birikimine sahip olan GoogleScholar'dır. Google Scholar'da akademisyenlerin örgütsel bağlılığı şeklinde anahtar kelime ile arama yapıldığında 4.100 makale ortaya çıkmaktadır. Bu aramayı tırnak içine aldığımızda 8 makale çıkmaktadır. Bu makalelerden 2 tanesi başlığında akademisyen ve örgütsel bağlılık kavramını içerdiği için araştırmaya bu üç makale ile devam edileceği kararı verilmiştir.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bulut (2017) "Akademisyenlerin Örgütsel Bağlılıkları, Kişilik Özellikleri ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki ilişkiler", Demir (2017) "Kadın Akademisyenlerin Mobbing Algısının Örgüte Bağlılık Üzerine Etkisi" isimli makaleler, nitel analiz paket programı Nvivo 11 (Edlund ve McDougall, 2016; Kandemir ve Akyürek, 2016:191) ile içerik analizi yapılacaktır.

3.4. Bulgular

Bulut (2017) "Akademisyenlerin Örgütsel Bağlılıkları, Kişilik Özellikleri ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki ilişkiler" çalışmasına içerik analizi yapılmıştır. Kelime sıklığı ve kelime ağacı Nvivo11 paket programından elde edilmiştir.

Şekil 1. Kelime Bulutu

Bulut (2017) yaptığı çalışmada örgütsel bağlılıkla kişilik özellikleri ve tükenmişlik ilişkisi değerlendirilmiştir. Çalışmanın kelime bulutuna bakıldığında konu başlıkları olan tükenmişlik, bağlılık ve kişilik kavramları en fazla değinilen kelimeler olurken, konu başlığı içinde olmayan ancak örgütsel bağlılık alan yazımına bakıldığında sıkça değinilen duygusallık kavramı örgütsel bağlılık denildiğinde en çok ön plana çıkan kavram olmuştur.

Şekil 2. Kelime Ağacı

Bulut (2017)'un çalışmasının kelime ağacına bakıldığında konu başlıklarını bir kenara bırakacak olursak örgütsel bağlılığın boyutları ile kavram daha çok nitelenmiştir.

Demir (2017) "Kadın Akademisyenlerin Mobbing Algısının Örgüte Bağlılık Üzerine Etkisi" isimli çalışmanın kelime analizi yapılmıştır.

Demir (2017)'in çalışmasının kelime ağacına bakıldığında konu başlıklarını bir kenara bırakacak olursak, dikkatli incelendiğinde örgütsel bağlılığın düzeyleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın amacı göz önünde bulundurulduğunda örgütsel bağlılıkla, tükenmişlik arasında anlamlı ilişki olduğu ortaya konmuştur. Tükenmişlik düzeyi ile örgütsel bağlılık düzeylerinin ilişkilendirildiği kelime ağacından görülmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇLAR

Çalışanların çalıştıkları örgütlere karşı bağlılıkları işçi devir hızı ile düşünüldüğünde ne kadar düşük bir hız varsa çalışanın işe ve örgüte karşı birikim ve tecrübesinin artacağı kabul edilebilir. Eğer örgütsel bağlılık düzeyleri yüksek ve olumlu ise örgüt çalışanlarını kaybetmeyeceklerdir. Bilgi çağında bilgiyi üreten akademisyenlerin örgütten ayrılma niyetleri, örgütsel bağlılıkla yakından ilgilidir.

Çalışmada akademisyenlerin örgütsel bağlılıkla ilgili değerlendirmeleri yapılmış olan çalışmalar nitel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz bulgularına dayanarak; örgütsel bağlılık kavramının duygusal, psikolojik ve beşeri kaynaklı bir süreç olduğu ortaya çıkmıştır. Yine çalışma bulgularına dayanarak örgütsel bağlılığın farklı düzeylerinin olduğu, örgüt üyelerinin ne tam bağlı, ne de örgütten bağları tamamen kopmuş olmayıp farklı düzeylerle örgüte bağlı olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Çalışmaların analizi ve örgütsel bağlılık alan yazınına bakıldığında, bağlılık düzeyini yöneticilerin ve onların psikolojik uygulamalarının çok önemli olduğu değerlendirilmesi yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Ak, M., & Sezer, Ö. (2017). Türk Kamu Sektöründe Örgütsel Bağlılığın Etkileri.
- Arabacı, İ. B., & Şener, G. (2014). Üniversitelerin Misyona İfadelerinin Tematik Olarak İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(2), 701-716.
- Arı, M., Gülova, A. A., & Köse, S. (2017). Örgütsel Adalet Algısı İle Örgütsel Bağlılık Davranışının İlişkisi: Bir Sağlık Kuruluşunda Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 10(1).
- Aydın, A. S., Akyüz, K. C., Yıldırım, İ., & Şükür, Köse (2017). İlk Ve Orta Okullarda Görev

Yapan Öğretmenlerin İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1(18), 23-52.

- Ballı, E., & Çakıcı, A. (2016). Karanlık Liderliğin Örgütsel Bağlılık Ve Örgütsel Sessizlik Üzerine Etkisi: Otel Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(3), 167-180.
- Bulut, M. B. (2017). Akademisyenlerin Örgütsel Bağlılıkları, Kişilik Özellikleri Ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkiler. *Journal Of International Social Research*, 10(50).
- Candan, H., & İnce, M. (2016). Siber Kaytarma Ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Emniyet Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 229-235.
- Demir, N. (2017, September). Kadın Akademisyenlerin Mobbing Algısının Örgüte Bağlılık Üzerine Etkisi. In *Proceedings of 2 nd International Conference on Scientific Cooperation for the Future in the Economics and Administrative Sciences* (p. 308).
- Edhlund, B., & McDougall, A. (2017). *Nvivo 11 essentials*. Lulu. com
- Gedik, A., & Üstüner, M. (2017). Eğitim Örgütlerinde Örgütsel Bağlılık ve İş Doyumu İlişkisi: Bir Meta Analiz Çalışması.
- Kandemir, H., ve Akyürek, B., (2016), Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Yerleşim Merkezine İlişkin Algılarının Metaforlar Yoluyla İncelenmesine Yönelik Bir Çalışma: Pamukkale Üniversitesi Kale Meslek Yüksekokulu Örneği, *Kesit Akademi*, 2(6), 187-197.
- Keskin, Ö. (2017). *Bankalarda Örgütsel Adalet Ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Düzce İli Örneği* (Master's Thesis, Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Özdaşlı, K., & Çelikkol, Ö. (2012). Psikolojik Sözleşme: Kavramsal Çerçeve ve Bir İçerik Analizi-Psychological Contract: Conceptual Framework And a Content Analysis. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi*

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(7), 141-154.

- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1).
- Sökmen, A., & şimşek, T. (2017). Örgütsel Bağlılık, Örgütle Özdeşleşme, Stres Ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Bir Kamu Kurumunda Araştırma. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 606-620.
- Sökmen, A., Benk, O. & Gayaker, S. (2017). Örgüt Kültürü, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Bir Kamu Kurumunda Araştırma. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 415-429.
- Yıldırım, N., & Benlier, O. C. (2016). Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Ve Tunceli İli Kamu Kurumu Çalışanlarında Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin Tespiti Organizational Loyalty Levels And Detection Of Loyalty Level On Tunceli City Public Institution Workers. *Journal of International Social Research*, 9(46).